



ԻՈՐՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԹ
ՍՏՐԻԱՐՔՈՒԹԵԱՆ
ՀԱՅՈՓ
ՆՐՈՒՍԱՂԷՄԻ

ԾԳ ՏԼԻԻ

Ե-Բ

1979



ՄԻՈՆ

ԾԳ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ, ԳՐԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ
ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԹ ԵՐՈՒՍԱԳԼԵՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

1979

Յուլիուս — Փետրուար

Բ | Ի | Գ - Գ

1979

January — February

No. 1 - 2

SION

VOL. 53

A MONTHLY OF RELIGION, LITERATURE AND PHILOLOGY
OFFICIAL PUBLICATION OF THE ARMENIAN PATRIARCHATE, JERUSALEM

Proprietor: His Beatitude the Armenian Patriarch of Jerusalem



St. James Press
Jerusalem

ԱՄԵՆ. Ս. ՊԱՏՐԻԱՐԺ ՀՕՐ ԾՆՆԴԵԱՆ ՊԱՏԳԱՄԸ

ԲԵԹՂԵՀԷՄԻ ՍՈՒՐԲ ԱՅՐԷՆ

Ժ Ո Ղ Ո Վ ՈՒՐ Դ Զ Ս Յ Ո Ց

ՈՐ ՅԵՐՈՒՍՈՂԷՄ, Ի ՀԱՅԱՍՏԱՆ ԵՒ Ի ՍՓԻՒՌՍ ԱՇԽԱՐՀԻ

Կը խօսիմ ձեզի աշխարհի ամենէն նուիրական սրբաւայրէն, Բեթղեհէմի Սուրբ Ծննդեան Այրէն, ուր մօտ երկու հազար տարիներ առաջ՝ ծնաւ սիրոյ եւ խաղաղութեան իշխանը, աշխարհի Փրկիչը:

Աստուածային մանուկը, որ վերստին կը ծնի մեր հոգիներուն մէջ, որուն կը հաւատան բոլոր քրիստոնեայ ժողովուրդները, խորհուրդն ու մարմնաւորութիւնն է խաղաղութեան եւ սիրոյ, ինչպէս պատմեցին հրեշտակները Ծննդեան սրբազան գիշերուան մէջ:

Արիւնքի եւ խռովի այս օրերուն, երբ ամէն ինչ նիւթի եւ ուժի կնիւթով է կնաւոր, երբ մեր կեանքը գեղեցկացնող հոգեկան արժէքները այլեւս նուաղման եւ ընկրկումի են ենթարկուած, աւելի քան մխիթարական է նորէն բացաւ մեր հոգին հրեշտակներու պատգամին, «յերկիր խաղաղութիւն եւ ի մարդիկ հանութիւն»:

Ոչ մէկ ասեմ երկիրը չէ ունեցած այսօրեայ արցունք եւ արիւն, եւ մարդկութիւնը այսօրեայ տառապանք, եւ այս ամէնը՝ իրմէ իրեն: Կ'ապրինք անկման մէջ եղող աշխարհի մը մէջ, փետեկտուած անբուժելի հակասութիւններով: Չկայ հոգեկան եւ ժիզդիական ապահովութիւն, մարդը կ'ապրի ոնիրի եւ ստուերներու աշխարհը: Մարդկութիւնը իբրեւ բարոյական հասկացողութիւն հոգեվարէ մը կ'անցնի, նման անոր՝ զոր ունեցաւ հին աշխարհի վախճանին, երբ քրիստոնէութիւնը այդ կործանումին կը բերէր կարելի փրկութիւնը, նիւթէն եւ փայտումէն դուրս փաշտելով անդնդասոյց ոգեղէնը մարդուն: Այսօր պատկերը աշխարհին աւելի մեծ չափերու վրայ կը կրկնէ նոյն այդ ողբերգութիւնը: Օրերը որ մերն են, լեցուն են աղմուկով եւ անձկութեամբ: Նոր դիմազեղծող ուժեր կը միջամտեն մեր կեանքին, փոխելով անհաս զանգուածի, միտք՝ մեքենայի: Իսկ տրամաբանական բնագոյնն ու եսապատկերները ազդեալ, գազանային անգրութիւններու կ'առաջնորդեն մարդը իր ընկեր մարդուն դէմ, ախտաբանական նկարագիր հագնելու չափ: Պատերազմներու եւ խռովու-

թիւներու պատճառներէն մին ալ հոգեկան այլացումն է, աւելի անգութ բառով մը՝ այլասեռումը: Նոր աշխարհը որ ի լինելութիւն է, տարբեր արժէքներու կը նայի, մարդէն ու նմանութենէն աւելի կը գնահատէ ուժը, ցեղը, զանգուածը, մեքենան: Արդարութիւնը տրամադրուած է ուժէն: Ահա պատկերներ ժամանակին եւ զգայնութիւնը մարդուն ամբողջական գերութեան:

Մեղմելու համար նիւթին, ուժին եւ երկաթին նման մեր ուսերէն եւ հոգիներէն, մենք պէտք ունինք, ինչպէս միշտ, փրստոնէական հրամայականներուն, սիրոյ եւ խաղաղութեան, որոնց մարմնացումը եղաւ այս գիշեր վերստին ծնող մանուկը, վերակազմելու մարդուն աղաքտուած դիմագիծը: Զկայ խաղաղութիւն առանց սիրոյ: Մէր ձգողական օրէնքն է բարոյական եւ ընկերային աշխարհին, որ կը լեցնէ բոլոր մարդերը եւ կ'ընէ զանոնք իրարու հաւասար եւ մօտ Աստուծոյ: Առանց սիրոյ եւ արդարութեան՝ կարելի չէ երթալ խաղաղութեան: Մարդկային կեանքի ամենէն շինիչ ուժերուն աղբիւրն ու ներշնչարանը, թուառութեանց ամենաբոյժ ամոքիչը, փաշտութեան ամբապնդիչ պահպանակը, առաքինութեանց դրդիչը, արդարութիւնն է:

Այս խօսքերուն հանգամանաւոր հեղինակը վախ չունի փարոզ ըլլալու, ջատագովութիւն պարտելու կամ յոխորտալու դարձ ոգիի անդիմադրելի բափին դէմ: Այս խօսքերը սիրտի մէջ բանաձեւուած եւ միտքով պատկերացուած տառապանքի մը արտայայտութիւններ են: Հարիւր տարին բաւական եղաւ որ աշխարհը հաշտուի անհաշտելիին, որպէսզի արիւնի եւ ոնիրներու իր սարսափը հեշտանքի վերածուի, որպէսզի սերունդներու տաժանագին զոհաբերումով իրագործուած շէնքը — արեւմտեան փառաբանութիւնը եւ փրստոնէական ոգին — իյնան օտի կոխան, աշխարհը վարդոյ նենգամիտ փառաբանութիւններ: Որպէսզի արդարութիւնները հերժուին եւ ամբողջական ժողովուրդները բնաջրնջուին եւ խաչուին եւ զլացուի իրենց թիզ մը հող Աստուծոյ այս անոյշ արեւին տակ: Այս խօսքերը չեն զար ցարձեալ մարդկային միջոցներու միայն հաւատացող եւ աշխարհէն ամէն բան սպասող հոգեմիտակէ մը: Անոնք որ զաւակներն են ժողովուրդի մը, դարերով անաւազան տառապած եւ այդ գիշերուան մէջ իսկ չվախցած, չընկրկած, կրնան տակաւին հաւատալ խաղաղութեան, սիրոյ եւ արդարութեան, որ տրտնուի է այս գիշեր վերստին ծնող Աստուծոյ:

Ինչ փոքր զառանցանքը մարդերուն, շառաչիւնը կործանումներուն, պատճառները նիւթին եւ ուժին: Մենք կը հաւատանք որ իր տրեւեական սէրը, ցանուած այս աշխարհի վրայ եւ մարդոց հոգիներուն մէջ, կ'անի ու կը մեծնայ ամէն օր, ըլլալու հսկայ ծառը եղբայրութեան, համաձայն իր պատգամին:

Ժողովուրդ Հայոց, դուն դարերով խաղաղութեան ծառան ու իղձն ես ունեցեր, ազատութեան տենչանքին չափ բուռն եւ երկնքին չափ խորունկ: Քեզի պատառուած պայմաններու արգասիք չէ միայն պատճառը այս ըղձանքին, այլ որովհետեւ դուն կը հաւատաս թէ խաղաղութեան եւ սիրոյ առ-

խարհի մը մէջ միայն կարելի է իրագործել Աստուծոյ քաղաւորութիւնը եւ լեցնել մարդուն կարօքը: Իմ եւ Սրբոց Յակոբեանց զինուորեալ Միաբանութեան սիրքը քեզի է որ կը բացուի նորէն, նուիրական այս գիշերով, եւ կեցած Սուրբ Ծննդեան վեհավայրին մէջ, քեզի կը փոխանցենք աւետիսը՝ զոր օր մը հովիւներն ու հրեշտակները տուն աւելարհին, եւ որուն հաւասփը քան դարեւ է ի վեր կը լեցնէ ու կը զօրացնէ մեր բխտունեական կեանքը: Շարունակէ հաւասալ Յիսուսի Ծննդեան ու մարդուն աստուածացումին, եւ մայրացուր հոգիդ այս գիշերուան մեծ խորհուրդովը, նման քու աստուածաբեալ պապերուդ, որոնք գիշերին զեղումի հանել գիշերները, բանալու դռները երկնին, իջեցնելով Աստուածորդին իրենց սիրտերուն մէջ եւ մսուրի զաղջ ընթացութեանը:

Աղօթենք ի սրտէ, որ Բերդեհէմի երկնին վրայ յայտնուած աստղին լոյսովը լուսաւորուին աւելարհի ղեկավարներուն միտքերը, տեսնելու համար խաղաղութեան իրական նամբան, որպէսզի կարելի ըլլայ սէրն ու խաղաղութիւնը հաստատել այս երկրի վրայ, Աստուծոյ փառքին եւ մարդերու բարիքին համար: Ամէն:

Ս. Ծնունդ, 1979





ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԺ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ



Ս. էջմիածին, Ս. Ծնունդ 1979

Նորին Ամենապատուութիւն
Տ. եղիւէ Արքեպիսկոպոս Տէրտէրեան
Պատրիարք Երուսաղէմի Հայոց
Երուսաղէմ

«ՔՐԻՍՏՈՍ ԾՆԱԻ ԵՒ ՅԱՅՏՆԵՑԱԻ»

Սիրելի Սրբազան Եղբայր,

Մեր հայեացքը սեւեռած դէպի բարձունքները երկնքի, ուրկէ դարեր առաջ ատենուցաւ մեր աշխարհին հրաւայի ծնունդը Աստուածորդուն եւ պատգամը խաղաղութեան, Մենք այսօր նոյն լոյս ատենիս կը բերենք Ձեզի, հաւատալով աներեւ որ շնորհներովը տուրք ծննդեան, պիտի բաշխուի աւելի խաղաղարար ոգի մեր օրերու մարդկութեան եւ աւելի փոխադարձ հանութիւն ազգերու եւ պետութիւններու միջեւ:

Փառք Փրկչին մեր Քրիստոսի որ Իր հետ երկիր իջեցուց մեծ ու սքանչելի տեսիլք խաղաղութեան եւ ի մարդիկ հանութեան:

Թող բարին Աստուած Իր խաղաղութիւնն ու կեանքար սէրը առատօրէն բաշխէ Տիրախնամ Սուրբ Աթոռիդ ու ձեր զինուորեալ քաջակորով Միաբանութեան, միշտ լծուած հոգեւէն ու ազգապահպան առաքելութեան, Ձեր լուսամբն ու իմաստուն հովուապետութեամբ:

Այս երջանիկ առթիւ քոյլ տուէ՛ք նաեւ Ձեզի ներկայացնել Մեր ամենաջերմ մարդանկները Ձեր քաջառողջութեան եւ Ձեր առաքելութեան պտղաւոր իրագործումներուն համար, ի փառս Քրիստոսի եւ ի փառաւորումն մեր առաքելական Սուրբ Եկեղեցւոյ:

Շնորհաւոր Նոր Տարի եւ Սուրբ Ծնունդ:

Եղբայրական սիրով ի Քրիստոս՝

Վ.Ա.Զ.Գ.Է.Ն. Ա.

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ



Վատիկան, 10 Յունուար 1979

Ն. Ամեն. Տ. Եղիշէ Արքեպս. Տէրութեան

Պատրիարքարան Հայոց

Երուսաղէմ

Սրտագին շնորհակալութիւններ Ձերդ Ամենապատուութեան, Ս. Եննիքեան եւ Նոր Տարւոյ առթիւ Ձեր յղած շնորհաւորութեանց եւ բարեմաղթութեանց համար: Թող Երկնային Մանուկը շնորհէ Ձեզ Իր խաղաղութիւնը յառաջիկայ տարուան ընթացքին:

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ - ՊՕՂՈՍ Բ. ՊԱՊ

Ն. Ամենապատուութիւն

Եղիշէ Պատրիարք Երուսաղէմի

Ձերդ Ամենապատուութիւն,

Սիրեցեալ եղբայր ի Քրիստոս,

Եղբայրական խոր անկեղծութեամբ եւ հոգեկան հրճուանքով է որ կը շնորհաւորենք Ձեզ՝ Քրիստոսի հրաշափառ Եննիքեան մեծ եւ սրբազան յիշատակի եւ մերձակայ Ամանորի առիթներով:

Յղելով Ձեզ մեր շնորհաւորութիւնները այս մեծ տօնին առիթով, կը բաժնենք Ձեզի հետ պայծառ հրճուանքը՝ աշխարհի նորածին Փրկչին խորհուրդին ընդմէջէն, եւ գոհարանութիւն կը մատուցանենք Հայր Աստուծոյն որ «այնքան սիրեց աշխարհը, որ Իր Միածին Որդին տուաւ, որպէսզի ով որ Անոր հաւատայ՝ չկորսուի, այլ ընդունի յաւիտենական կեանքը» (Յովհ., Գ. 16):

Խոստովանելով եւ փառաւորելով Աստուածայայտնութեան խորհուրդը, որով մեզ յայտնուեցաւ զօրութիւնն ու մեծութիւնը՝ մարդկային ցեղին հանդէպ Արարչին ունեցած սիրոյն, կը յղենք մեր ջերմեռանդ աղօթքները նորածին Մանուկ Քրիստոսի, որպէսզի Ան, աշխարհի փրկիչը, օրհնէ մեզ՝ մեր եկեղեցական ծառայութեան մէջ, ի փառաւորումն Իր Սուրբ Եկեղեցիին, եւ պարգեւէ աշխարհի բոլոր ժողովուրդներուն երկարօրէն ցանկացուած խաղաղութիւնը եւ ամէն բարգաւաճութիւն:

Առ Աստուած սիրով՝

Պ Ի Մ Է Ն

Պատրիարք Մոսկուայի եւ Համայն Ռուսիոյ

Ս. Եննիք, 1978/79



ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՄԻՈՒԹԻՆ

Դեկտեմբեր 11, 1978

Ամենապատիւ Տ. եղիշէ Արքեպս. Տէրտէրեան

Պատրիարք Հայոց Երուսաղէմի

Երուսաղէմ

Ամենապատիւ Պատրիարք Սրբազան Հայր,

Թէեւ սփիւռքի համար բախտաւոր շրջան մը չհանդիսացաւ 1978 տարեշրջանը, սակայն մեզի համար գոհունակութիւն եղաւ հաստատել թէ խաղաղ ու բեղուն տարի մը բոլորեց Ս. Յակոբեանց Միաբանութիւնը, Ձեր խոհեմ եւ նուիրեալ հովանիին ներքեւ:

Մեր սրտազին բաղձանքն է որ բացուող Նոր Տարին խաղաղութեան ու շինարար գործի տարի մը ըլլայ սփիւռքի բոլոր զաղութներուն համար, որպէսզի մեր հարազատները ամէն երկինքի տակ նուիրուին ազգապահպանութեան վսեմ գործին:

Նոյնպէս կը մաղթենք որ Երուսաղէմի Միաբանութիւնը եւս շարունակէ իր բեղուն կեանքը՝ պատրաստուած եւ հմուտ հոգեւոր առաջնորդներ պատրաստելու սփիւռքի տարբեր զաղութներուն համար:

Շնորհաւորելով Ձեզ եւ Ձեր հաւատաւոր Միաբանութիւնը Ամանորի եւ Սուրբ Ինունդի առիթով, կը մնանք,

Խորին յարգանքով՝

Ա. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

Նախագահ

Ամենայն Հայոց Տ. Տ. Վազգէն Ա. Կաթողիկոսի անուան տօնին առթիւ — տօն Ս. Վարդանանց զօրավարաց — Ն. Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը հետեւեալ հեռագիրը յղեց Նորին Սուրբ Օծութեան. —

Երուսաղէմ, 28 Փետրուար 1979

Ն. Ս. Օծութիւն Տ. Տ. Վազգէն Ա.

Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց

Ս. Էջմիածին

Ձերդ Վեհափառութեան անուան տօնին առիթով, հաճեցէք ընդունիլ Մեր եւ մեր Միաբանութեան սրտազին շնորհաւորութիւններն ու բարեմաղթութիւնները՝ Ձեր արեւշատութեան համար: Թող Տէրը անսասան եւ բարգաւաճ պահէ միշտ Մայր Աթոռը:

ԵՂԻՇԷ ԱՐՔԵՊՍ. ՏԷՐՏԵՐԵԱՆ
Պատրիարք Հայ Երուսաղէմի

ՓՈԽԱՆ ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆԻ

ՊԱՏՐԻԱՐՔԱԿԱՆ ԿՈՆԴԱԿ

ՎԱՅՄԱՇՈՒՔ ՏԻԱՐ ԱԼԷՔՍ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆԻ ՈՒՂՂՈՒԱԾ

ՄՕՆԹՐԷԱԼԻ ՄԵՋ ԻՐ ԿԱՌՈՒՅԱԾ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ

ԲԱՅՄԱՆ ԱՌԻԹՈՎ

Յիսուսի Քրիստոսի ծառայ Տ. Եղիշէ Արքեպիսկոպոս և շնորհիւ Ամենա-
սուրբ Հոգւոյն Պատրիարք Առաքելական Ս. Աթոռոյս Երուսաղէմի, վերառեսուչ
սուրբ և տնօրինական տեղեացն Քրիստոսի, յորմէ հասցէ շնորհք և օրհնութիւն
ի վերայ Նորին Վսեմութեան Ալէքս Մանուկեանի, մեծի բարերարին Արմէն
Քէպէք Մանուկեան նորակառոյց վարժարանի:

Սրտի անհուն զոհունակութեամբ կ'ողջունենք ազգին անզուգական և մեծ
բարերարը, Տիար Ալէքս Մանուկեանը, մեր օրերու ամենէն պատկառելի և
բացառիկ արժէք ներկայացնող դէմքը: Անհատներու կեանքին մէջ քիչ անզամ
կարելի է հանդիպիլ որ պատուոյ և դիրքի յառաջդիմութիւնը զուգընթաց քա-
լած ըլլայ գուտ անձնական արժանիքին, ինչպէս կը հաստատուի Տիար Ալէքս
Մանուկեանի պարագային: Այս է պատճառը անտարակոյս որ իր կեանքը տե-
սարան մը ըլլալէ աւելի փառք մըն է:

Տիար Ալէքս Մանուկեան այս կերպով մին է ազգային այն բարերարնե-
րէն և պարծանքներէն, որ զիտէ դիմաւորել իր ժողովուրդին կարիքները կիրթ
և ազնուական զգացումներով: Իրեն համար դրամը ուժ մը չէ միայն, այլ ար-
ժէք մը՝ կիրարկուելու արժէքներու ի խնդիր: Առանց այս փրկարար փոխարէ-
նին, դեղին մետաղը զոյն մը և ձայն մըն է միայն:

Բան մը ըլլալէ աւելի բան մը ընելու իղձը ամենէն մաքուր ճիգն է
եղած իր հոգիին: Սրտի և մտքի անստղիւտ յատկութիւններով օժտուած մարդ,
որ վարժուած է միշտ մտածելու թէ իր ժողովուրդին վերականգնումի և զոյա-
տեման ամենէն կենսական լծակը առաւելաբար կրթութիւնը կրնայ ըլլալ և այդ
պատճառով իր ամենէն զորովազեղ ուշադրութեան առարկան ըրած է ազգային
կրթութեան զործը: Մեծ ու սրբատաշ քարերով կառուցուած բարերարութիւն-
ներ են Տիար Ալէքս Մանուկեանի նուիրարբերումները, որոնք իրերայաջորդ սե-
րունդներու երախտիքն ու վկայութիւնը պիտի ունենան իրենց իբրև զրաւական:

Եթէ հարկ ըլլար պատմական հին մեթոտի մը հետեւելով մեր պատմու-
թեան որոշ շրջանները ներկայացնել միակ մարդու մը դէմքովն ու անունովը,

ապահովորար բոլոր ձայները պիտի միանային մեր պատմութեան վերջին շրջանը տիտղոսելու Ալէքս Մանուկեանի անունով, և այս՝ առանց չափազանցութեան:

Մեր ժողովուրդին լատգոյն օրերը կը դուգաղիպին միշտ իր բարոյական մեծութեան թուականներուն: Այդ թուականներէն իւրաքանչիւրին վերև կը սաւառնի դէմքն ու անունը տեսիլքով լեցուն մարդոց, որոնց մէջ կ'ապրի Աստուծոյ հոգին, առաջնորդութեան ճշմարիտ ուժը: Այդ հոգիէն գեղեցիկ բաժին մը կայ Տիար Ալէքս Մանուկեանի մէջ: Առանց այդ ոգիին, ամէն օր մարդուն մէջ ապրող կենդանի տեսիլքին, մենք պատրանքի զոհեր ենք միայն:

«Լաւ է տալ քան առնուլ»,- աւետարանական պատգամին այս կշիռքով է որ կը կշռուի մեծ բարերարին նուիրաբերութիւնը: Այս պատգամը ժողովուրդի մը հոգիին թափը միայն չ'արտայայտեր, այլ կ'անցնի աւելի անդին և կը դառնայ գերագոյն հրահանգութիւն մը բոլոր անոնց համար, որոնք այս անցաւոր աշխարհի երեսին կ'այցուին լուսաւոր ձգողութեամբը անանցին: Մարդեր՝ որոնք գիտեն արդիւնաւորել հոգեղէնին հունձքը, գտնելու տեղութեան կտորը զիրենք ռոտակոխ հալածող ակէտներէն, իբրև քաղցրութիւնն ու սփռփանքը ուրիշներու:

Բարեգործութիւնը հոգեկան արարք մըն է իրապէս, երբ տուողը նիւթական նկատումներէ անկախ է, և ստացողները կ'ընդունին զայն երախտագիտական զգացումներով: Այն ատեն է որ ան կը դառնայ «հոտ անուշից», որ բերկրանքի քաղցրութեամբ կը զուարթացնէ ստացողներուն սիրտը և կ'ըլլայ «պատարազ ընդունելի, հաճոյ Աստուծոյ և մարդոց»:

Այս իշխանական նուիրատուութեան օրիթով, որ վստահ ենք թէ վերջինը պիտի չըլլայ իր ցարդ կատարած մեծ բարերարութիւններուն ոսկի շղթային, պարտք կը համարինք Արմէն Քէպէքի մերագն ժողովուրդի զգացումներուն միացնել մեր ալ ուրախութիւնը, աղօթելով որ մարդացեալ Փրկիչը մեր Յիսուս Քրիստոս կրթանուէր և մեծանուն բարերարին պարզէ արեւաատութիւն, առողջութիւն և երջանկութիւն, որոյէսգի ան տակաւին երկար տարիներ շարունակէ իր ազգապարծան և փրկարար զործը, Սփիւռքի բոլոր կեդրոններուն մէջ, բերբարելու իր ժողովուրդին գաւազները:

Մնամք ողջունիւ Քրիստոսաւանդ սիրոյ և օրհնութեամբ՝

ԵՂԻՇԷ ԱՐՔԵՊՍ. ՏԷՐՏԷՐԵԱՆ

Պատրիարք երուսաղէմի

24 Սեպտ. 1978, Երուսաղէմ

ՎՍԵՄ. ՏԻԱՐ ԱԼԷՔՍ ՄՍՆՈՒԿԵԱՆԻ ՆՈՒԻՐՈՒԱԾ ՀԱՆԴԻՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԻԻ ԵՈՐՔԻ ՄԷՋ, Հ. Բ. Ը. ՄԻՈՒԹԵԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹԵԱՆ

ԲՍԱՆՀԻՆԳԱՄԵԱԿԻՆ ԱՌԻԹՈՎ

Նիւ Եորքի մէջ, Դեկտեմբեր 9ին, Շարաթ գիշեր, հանդիսաւորապէս տօնախմբուեցաւ Հայ Բարեգործական Ընդհանուր ազգապարծան Միութեան ցկեանս Նախագահ Տիար Ալէքս Մանուկեանի 25-ամեայ պաշտօնավարութեան արծաթեայ Յարելեանը:

Մեծարանքի ճաշկերոյթ - հանդէսին, որ կազմակերպուած էր Հ. Բ. Ը. Միութեան Ամերիկայի կեդր. Յանձնաժողովին կողմէ, 60) հանդիսականներ ներկայեղան, որոնք եկած էին Միացեալ Նահանգներու և Գանատայի զանազան աստաններէն, մինչև իսկ հեռուոր Քալիֆօրնիայէն: Ուրիշ 200 անձեր զրկուեցան անոր մասնակցելու հաճոյքէն, պարզապէս տեղի չգոյութեան պատճառով:

Բացման աղօթքէն ետք, Կարգադիր Յանձնախումբի Ատենապետ Պր. Ծօրճ Տապաղեան առաջարկեց բաժակ բարձրացնել օրուան մեծարեալին կենացը, ինչ որ ծափահարութեամբ և յատկայա կատարուեցաւ:

Ընթրիքէն ետք, օրուան սեղանապետ Պր. Ռիչըրտ Կրէկըրի ընթացք տուաւ յայտագիրին, որուն վրայ նշանակուած գլխաւոր խօսողներն էին Պէնթլի Գուէճի Նախագահ Տքթ. Կրէկըրի Ազամեան՝ Անգլիէն և Ամերիկահայոց Առաջնորդ Գերաշնորհ Տ. Թորգոմ Արքեպիսկոպոս՝ Հայերէն լեզուով: Իսկ զանազան հանգամանքներով ողջոյնի խօսքեր արտասանեցին Տ. Փառէն Ծ. Վրդ. Աւետիքեան՝ Տիթրոյթի Ս. Յովհաննէս Մկրտիչ Հայց. Եկեղեցւոյ հովիւ, Պր. Յակոբ Պարսումեան՝ Սանուց Միութեան Ատենապետ, Պր. Տատուր Տատուրեան՝ Երկարամեայ բարեկամ և Մայր Տաճարի Շինութեան Յանձնախումբի փոխ ատենապետ, Պր. Յակոբ

Տէրտէրեան՝ Երկարամեայ բարեկամ-գործակից և Հ. Բ. Ը. Մ. ի կեդր. վարչութեան անդամ, Պր. Հրայր Յովնանեան՝ Արմինեըն Էսեմլիի վարչութեան ատենապետ և բարեկամ, Գերշ. Տ. Տիրան Արքեպիսկոպոս՝ Նախկին առաջնորդ և բարեկամ, Պր. Սեդ Մամճեան՝ ՄԱԿի մօտ Միաց. Նահանգներու պատուիրակութեան ղեկավար և բարեկամ, Պր. Էտուրա Մարտիկեան՝ Հ. Բ. Ը. Մ. ի Ամերիկայի կեդր. Յանձնաժողովի ատենապետ, բարեկամ և Երկարամեայ գործակից, որոնք սիրով, գնահատանքով և երախտագիտութեամբ անդրադարձան Պր. Մանուկեանի անձին, նկարագրի յատկանշական դիժերուն, ազգային ոգիին և բարեգործութեանց նշանակութեան:

Իրենց ներկայութեամբ և արտարուխ խօսքերով հանդիսութեան փայլ տուին Թուրքիոյ Հայոց Պատրիարք Ամեն. Տ. Շնորհ Արքեպիսկոպոս և Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքութեան Դիւանապետ Գերշ. Տ. Շահէ Արքեպիսկոպոս, որոնք մասնաւորապէս ծանրացան Պր. Մանուկեանի Հայց. Եկեղեցիին կատարած մեծագումար նուիրատուութեանց վրայ, և Յարելեարի արժանաւոր արդին՝ Պր. Ռիչըրտ Մանուկեան, որ զուարթախոս արտայայտութիւններով և հպարտութեան զգացումներով բնութագրեց իր ծնողաց անձերն ու կատարած հանրային գործերը: Հակիրճ ելոյթ ունեցան նաև հիւրաբար մեր մէջ գտնուող Պր. Նուպար Նադարեան՝ Միութեան Լիբանանի շրջանակին կողմէ և Պուէնոս Այրէսի Մարի Մանուկեան վարժարանի այս տարուան (անդրանիկ) շրջանաւարտներէն՝ Օր. Լիլիանա Էքշեան, յանուն իր գաղութներէն և Միութեան Արժանիքին շրջանակին: Տ.

Շահէ Սրբազան, յանուն եղիշէ Պատրիարքին և Երուսաղէմի Քաղաքապետին, Պր. Մանուկեանը Ս. Քաղաք հրաւիրեց որպէսզի ուրախութիւնը ունենան նման հանդիսութեամբ մը պատուելու Ս. Աթոռի մեծ բարերարը:

* * *

Այս ուրախ առթիւ աշխարհի զանազան կողմերէն ստացուած էին շնորհաւորական հեռագիրներ և նամակներ. ժամանակի սղութեան պատճառով՝ Պր. Կրեկորի կարգաց միայն քանի մը ծանօթ ազգայիններու և կաղժակերպութեանց աւանդները: Թորգոմ Սրբազան կարգաց Ամենայն Հայոց Հայրապետին՝ Վազգէն Ա. ի կոնգակն ու յանձնեց նորահաստատ «Ս. Ներսէս Շնորհալի» Ա. Կարգի Շքանշանը ի գնահատութիւն Հայոց. Եկեղեցիի պայծառութեան և շինարարութեան ի նպաստ անոր կատարած մեծագումար նուիրատուութեանց և մատուցած ծառայութեանց (վերջ 1960ին Պր. Մանուկեանը պատուած էր Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի Ա. Կարգի Շքանշանով):

Դիտպան Պր. Մոմճեան կարգաց Մ. Նահանգներու Նախագահ Ճիմի Գարթլըրի շնորհաւորական նամակը, որ բարձրորէն կը գնահատէր Պր. Մանուկեանի մարդասիրական գործը, Հ. Բ. Ը. Միութեան 25ամեայ նախագահութիւնը և երկրին բերած նպաստը: Սեղանապետը կարգաց նաև Նիւ Եորք Նահանգի Կառավարիչ Հիւ Քէրիի և Նիւ Եորքի Քաղաքապետ Էտուըրտ Գոչի շնորհաւորական և բարեմաղթական նամակները:

Այս ուրախ առթիւ, Ամեն. Տ. եղիշէ Պատրիարքը Յոբելիարին յղած էր շնորհաւորական հեռագիր մը, զոր հրատարակեցինք Ամսագրիս նախորդ թիւով:

Գերշ. Տ. Շահէ Արքեպս. ի ողջոյնի խօսքը. —

«Ամենապատիւ Սրբազան Պատրիարք Հայր, հոգեւոր եղբայրներ, Վսեմաշուք Յորելեար Տիար Ալէքս Մանուկեան և յարգելի հանդիսականներ,

Քաղցր պարտականութիւն է նախ

ինծի համար, ձեզի բերել ողջոյն և օրհնութիւն Երուսաղէմի Պատրիարքէն, ձեզի բերել աղօթք և մաղթանք Երուսաղէմի զինուորեալ Միաբանութենէն, ձեզի բերել ջերմ սէր և համակրանք Ձեր և Ձեր Տիկնոջ անունը կրող ժառանգաւորաց Վարժարանի և Ընծայարանի ուսուցչական կազմէն և մեծ ու փոքր ուսանողներէն:

Եկանք հեռաւոր Երուսաղէմէն միացնելու համար մեր ծայնը փառքանանքի մը, որ արդար վարձքն է քսանհինգ տարիներու ձեր փառաւոր նախագահութեան:

Կր նայինք ձեզի և կը տեսնենք ձեզ՝ կեցած հաստաւուն ծառի մը նման մեր ժողովուրդի արտասահմանեան կեանքի փութորիկներուն ղիմաց, ձեր թեւերը տարածած մեր բոլոր կարիքներուն վրայ, իշխանական լայնասրտութեամբ:

Լուսաւոր ամպի մը նման կը տեսնենք ձեր փայլը հայկական տարածուն աշխարհի երկնքին վրայ, պատրաստ ցօղելու ձեր գուրգուրոտ անձրեւը ձեզի նայող ծաւալի հողերուն, անսպառ առատութեամբ:

Հաւատքի մարդ, դուք նայեցաք հայու Աստուծոյն և ապահովեցիք Անոր Աջին զօրութիւնը, մեր փորձութիւններէն և տատանումներէն առաջնորդելու համար ձեզի վստահուած Բարեգործականը, ձեզի յատուկ իմաստութեամբ և ազգասիրութեամբ:

Բարեգործականը դուք վերածեցիք բարոյական ոյժի մը, որ, իր պարիսպները նետած հայ հոգիին շուրջ, կը պաշտպանէ զայն օտարացումի հարուածներէն:

Դուք հաւատացիք երեք մեծ սրբութիւններուն, որոնք գաղթական մեր կեանքը առաջնորդող դրօշներն են — հայրենիք, դպրոց և եկեղեցի: Ձեր լայն սիրտը ըրած հնոցը հայ հողի, հայ լեզուի և հայ հաւատքի զգացումներուն, դուք Բարեգործականին տուիք գաղափարականի մը լոյսը, որով առաջնորդուեցաւ ան և առաջնորդեց մեծ զանգուածները մեր ժողովուրդին:

Դրամաբաշխ կազմակերպութենէ մը, դուք ազգապարծան Միութիւնը ըրիք դժուակիրը հաւասարակշռուած գաղափարաբանութեան մը: Կոչ մը ըրիք զայն միութեան, գործակցութեան, իրար — հաս-

ԿՐՈՆԱԿԱՆ

ՆՈՐՈԳՈՒՈՂ ԺԱՄԱՆԱԿԸ

(Ամսագործի եւ Ս. Ծննդեան տօնը)

Քաղաքակրթութեան արշալոյսէն իսկ մարդեր փորձած են ժամանակ կոչուած անտարազելի իսկութեան անվերջ ու միօրինակ գնացքին, թաւալումին մէջ նշանակել հանգրուաններ, ուր պահ մը առիթը ունենային ներամփոփումի եւ ինքնաքննութեան, յետադարձ ակնարկով մը նայելու մօտաւոր անցելին, հաշուեյարդարի ենթարկելու զայն, ու նոր աւիւնով ու կորովով, այլ մանաւանդ նոր ծրագիրներով ու իտէալներով խիզախելու անպարտքի սկիզբներէն ներս:

Սակայն ժամանակի այլազան տրոհումներէն — օր, եօթնեակ, ամիս — տարին է, այսինքն 365 կամ 366 օրերու միջոցը, որ կրցած է ըլլալ յարմարագոյն տեղութիւնը այն շրջանին՝ զոր պիտի ուզէինք սկսիլ իրրեւ նոր շրջան մը, զատորոշուած զայն կանխող եւ անոր յաջորդող նոյնատեւ շրջաններէն:

կացողութեան, թելադրուած Հայ Ազգի մեծ սէրերէն:

Գիտակցութեան դաշտ մը ըրիք Բարեգործականը, ուր հայ մտաւորական եւ արուեստագէտ երիտասարդութիւնը ամբողջ ինքնութեան իր զգացումը եւ արդար հպարտութեամբ մը ըստծածայն յայտարարեց իր հայկականութիւնը: Դպրոցներուն օգնութիւն հասցնող Միութիւնէ մը, դուր Բարեգործականը վերածեցիք մեծ դպրոցի մը, ուր սերունդներ եկան առնելու ողջմտութեան եւ հաւասարակշռուած դատողութեան դասեր:

Մեծ եղաք դուր, եւ ձեր սրտի ու հոգիի մեծութեան զորոշմով կնքեցիք Հայ Բարեգործական Ընդհանուր Միութիւնը, որուն համար Ազգն ամբողջ երախտապարտ է եւ երախտապարտ պիտի մնայ Ձերդ Վսեմութեան:

Քրիստոնէական մտածողութիւնը առաջին դարէն իսկ Ս. Ծննդեան խորհուրդովը ուզած է ողջունել Նոր Տարին (այլ եկեղեցիներ զայն կը տօնեն Նոր Տարիէն չտրաթ մը առաջ, իսկ մերոնք՝ 5 օրեր ետք, ընկնով այդպէս Ս. Ծնունդը առաջինն ու գլուխը տարուան մը տօներուն): Նորոգուող ժամանակը շատ բան պիտի գիշէր իր իմաստէն, եթէ մենք չկարենայինք Նոր Տարին բանալ Ս. Ծննդեան կամ Աստուածայայտնութեան լոկոսի խորհուրդով:

Ամանորը եթէ յարմարագոյն առիթն է նորոգումի, հինին սխալներէն հրաժարելու եւ նորին առջև աւելի պայծառ ու իրատես հայեացքով մը կեանքին նայելու, Ս. Ծնունդը, մարդկային պատմութեան բերած մեծագոյն նորութեան յիշատակի տօնը իբրեւ, յարմարագոյն առիթն է ուխտելու աներկիւղ ընթանալ Աստուածորդիին մեր առջև բացած, մեզի համար գծած ճանապարհէն:

Ու նաեւ, եթէ Ամանորը մեզ կը յուշէ ժամանակի արագասոյր ընթացքն ու կեանքի անցաւորութիւնը, Ծնունդը կամ Աստուածայայտնութիւնը, միւս կողմէն, մեր միտքը կը տանի Աստուծոյ դերազանց սիրոյն արդասիրքը («զի վասն մեր մարմնացաւ») եղող մեր Փրկչին մարմնացումով մեզի Աստուծոյ որդեգիրներ — այսինքն յաւիտեանական կեանքի ժառանգուկիցներ — ընկելու կենարար ու փրկաւէա խոստումին:

Յիսուսի ծնունդը հրաշապատում դրուագ մը չէ միայն, որուն առջև մարդ կենայ պշտեցալ ու զմայլահար: Ան սկիզբ մըն է նոյն առնու: Սկիզբ մը նոր կարգերու, նոր ընկերութեան, նոր քաղաքակրթութեան, նոր իմացումի, մտայնութեան ու աշխարհայայտեցքի:

* * *

Տրամութիւն է հաստատել թէ քրիստոնէական մեծ ոստաններու մէջ այսօր Ամանորին հետ Ս. Ծնունդն ալ պարպուած է իր իսկական իմաստէն, դիմաւորուելու չափ ժողովրդային զանգուածներէն հեթանոսական դարերը յիշեցնող

կայթառությունը և խենչն ու լսիրշ բարձրուցուցութեամբ, որով աւելի ևս կը խախտի արդէն իսկ քայքայուած բարոյական կառոյցը մերօրեայ ընկերութեան: Տօնէն շարաթներ առաջ սկսեալած տենդագին պատրաստութիւնները — առնաձառ, ցուցադրողներու զարգարանք, կադանդէքներու բաշխում — արտաքին երեսները, կեղեկները հանդիսանալու փոխարէն, քրիստոնէական երկրորդ մեծագոյն տօնը արժանաւորապէս դիմաւորելու օժանդակող ու անոր յատուկ մթնոլորտ մը ստեղծելու նպատակը, կը թուին դարձած ըլլալ նպատակը տօնին, զանոնք պատկող ցայգային կերուխումի ու շուայտութեան մէջ խեղդելով պատգամն ու խորհուրդը աշխարհի պատմութեան մեծագոյն դէպքին:

Մարդկութիւնը որքան հեռանայ Բեթղեհէմի աւետարեր տաղէն ու մսուրի Մանկիկէն, այնքան դժուար պիտի զգայ ինքզինք նորոգել ամէն Ամանորի, միշտ ամիսսալով անցնող տարիներու հաշուոյն ու սոսկալով գալիք ու գինք իր անփառունակ վախճանումին տանող տարիներէն:

Երեսնուորորորսուն է ու մեծագոյն անկիւնադարձը պատմութեան ու մարդկային կեանքին: Նորոգումը, կամ աւելի ճիշդ՝ սրբադրումը, մարդուն Աստուծոյ հանդէպ ունեցած թիւր ու թերի ըմբռնումին: Վերջակէտը՝ հեթանոսական տապականիչ բարքերէն ու օրէնքի կապանք-

ներէն, բիրտ լուծէն հեծող, հիւծած ու հաշմանդամ մարդկութեան ու սկիզբը «չնորհաց ու սիրոյ» թագաւորութեան:

Որքան ատեն որ մարդկութիւնը չկարենայ ինքզինք ազատագրել հին աշխարհը անդոճանքով ու երկիւղով պաշարած հեթանոսութեան յատուկ ոգիէն ու մտածելակերպէն, ու չորդեգրէ «Արդարութեան Արեգակ»ին բերած սիրոյ ու ազատութեան սկզբունքներն ու զաղափարները, ա՛յնքան ատեն Քրիստոսի ծնունդով աւետումը «յերկիր խաղաղութիւն, ի մարդիկ հաճութիւն» քաղցր ու հեռաւոր երազ մը պիտի մնայ միայն, առանց կարենալ իրականութեան վերածուելու, հակառակ աշխարհի հզօրներուն այդ ուղղութեամբ, երբեմն նոյնիսկ բարի կամեցողութեամբ, առնուած դրական ու չինիչ քայլերուն:

Գիտնանք ուրեմն, նորոգուող ժամանակին հետ, նորոգել ընթացքը մե՛ր ալ կեանքին, սրբադրել մեր թերութիւններն ու մաքրել մեր հոգիները մեղքի բիծերէն ու ժանգերէն: Վասնզի ինքզինք նորոգել ուրիշ բան չէ եթէ ոչ հանդերձել մեր սրտերը, ըլլալու համար բնակարանը Բեթղեհէմի անշուք քարայրի աշխարհակալ Մանուկին:

Կրկնենք, այս առիթով, Շնորհալի Հայրապետի գոհար աղօթքը. «Նորոգող հնութեանց, նորոգեալ և զիս, նորոգարգարեալ»:

Գ. Ճ.

Ե Ր Բ Կ Ը Ն Ա Յ Ի Մ

Երբ կը նայիմ անհունի
Գաղսնիքներուն անբափանց,
Մարմիններուն՝ հրագունս,
Որոնք անդուլ կը դառնան
Շարժումներով ներդաշնակ
Կապոյտին ծոցն անվախճան,
Իրենց ծիրին մէջ անեղ,
Կը մտածեմ թէ ինչ որ
Մենք կը տեսնենք ու կը զգանք
Բլեկումներ են միտքին:
Ժամանակի թելն ոսկի
Կը փաթթըւի մեր միտքի
Ճախարակին մեղադարձ,
Կը նորոգուի անդադար
Տեղորոքեան մէջ անհուն,
Յաւերժութեան երթալու
Բխումներով կենսախայտ:

Գանկիս խուցին մէջ փակուած
Ոստայնակներ թիւով ճինգ,
Կը հիւսեն ու կը ֆակեն
Ժամանակի պատմութեան,
Վիշակ ու հրնուանք մարդուն:
Շուրջս ամէն ինչ կը հոսի
Գետի մը պէս անվախճան,
Պատրաններուս, ցնորիս
Վերեւ կամուրջ կը նետեմ,
Վար չիյնալու անդունդի
Կըլափին մէջ լայնաբաց:
Գործաւորն եմ անհունին,
Պատրաններուս երկներանգ,
Որոնք ծիլ ծիլ կը բուսնին
Այգիին մէջ հոգիիս,
Երկինքներէն առած սերմ:

Սակայն կը զգամ թէ անգութ
Եւ ապարդիւն խաղ մ'է այս,
Ինքզինքն անվերջ կըրկընող:
Միտքն համբերող է, կրնայ
Յարմարիլ այս հանդէսին,
Անսկիզբ ու անվախճան:
Սիրքը սակայն ապստամբ
Կ'ուզէ բանալ կարիքին
Բոլոր ցանցերն ըսփռեալ,
Տեսնել, զգալ, շօտափել,
Ինչ որ պահուած կը մընայ
Վարագոյրի մը ետին,
Ու կը մղուի փնտռելու
Կայծակ մտաւոր անոտ
Որ կը մըղէ մեզ յաւէտ
Պայքարի մը անաւարտ:
Կը զգայ թէ իր կօւմարին
Ետին կայ մէկն զինք կանչող,
Կ'ուզէ անոր միանալ,
Խորհակելով իր մարմնի
Պատուարները բռնակալ:

Կեանքը խաղ մ'է անիմաստ,
Որուն բեմին կը խաղան
Մեր հոգիի եւ միտքի
Դերասաններն անարուեստ:
Մարդն անկարող, երեւուն,
Նստած համբուն խաչածեւ
Իր իղձերուն, միշտ փոխուող,
Լուռ կը դիտէ իրերուն
Հոսումն անվերջ եւ ունայն:

Ժամանակին հարկատու
Էակ մըն է մարդը ճիղն,

Շինուած կաւէն, երազէն,
ձամբայ ելած արգանդէն
Գերեզմանին երթալու:

Այգիին մէջ աշխարհին,
Որ մեր միսն է եւ արիւն,
Կը ցանենք մեր երազներն
Եւ կ'ոռոգենք սերմերն իր
Քրտիկներով մեր արդար:
Հնձանին մէջ կը նմլենք
Բարիքներն իր փողցահամ,
Կ'ըմպենք գինին իր բոցսալ,
Երկիններու ըսկիւնով,
Յետոյ կու լանք, կը խնդանք
Երազներով կարհասել:

Մարդուն համար ցաւասանջ
Արարք մըն է մըսածել,
Թէ ինք եկած է աշխարհ
Ըլլալու լոկ մահուան կեր:
Ու կը լըսեմ իմ ներսէս
Ճիշեր, կանչեր հապւսալ,
Զօրակոյժի, պայքարի,
Հրազինելու մեր ուժերն
Գուպարին մէջ մեր վաղուան:
Կանչն այդ անհուն, բարձրացող
Էութեանս խորերէն,
Նախնիքներու սասնն է լուռ:
Մեռելները չեն հանգչիր
Հողերուն տակ այս երկրին,
Անոնք ծառի, քոչունի
Եւ հովերու շրթներով,
Մեզի անվերջ կը խօսին:

Առանձինն չենք այլ բանակ,
Նախնիքներով միասին,
Երէկ, այսօր, յաւիտեան:
Երբ զայրանանք կամ սիրենք
Անոնք է որ կը սրսմին
Կամ կը ժպտին մեր մէջէն:
Ուրուականները անոնց,

Տիւ ու գիշեր անդադար
Մեր զանկին մէջ կը պարեն
Ու չեն ուզեր մահը մեր,
Մեր մահը մահն է իրենց:
Այս տեսիլքը ամէն ժամ
Կը մտնուի մեր հոգին,
Յաւերժութեան երթալու
Ըղձանքներով տարփագին:
Լի ենք անկապ ձայներով,
Արցունքներով, արիւնով.
Բոց մը սակայն մեր մէջէն
Կը բարձրանայ զերթ դաշտին,
Մութին կողը խրուելու:

Երջանկութիւնն ապրիլ է
Դժբախտներու հետ բոլոր.
Լոյսը՝ դիտել մթութիւնն
Աչքներով անպղտոր:
Մարդը գիր մ'է աննշան
Դիւցազնաւունջ մատնանին,
Տիեզերքին դէմ բացուած
Իր ծնունդէն դեռ առաջ:

Լոյսով զանկիս լապտերին
Կը բարձրանամ անընդհատ,
Վերածելու վերելքն այս
Յաղթանակի մահուան դէմ:
Դարերը մութ կը հոսին
Բացած իրենց շրթունքներ,
Ամէն վայրկեան անդունդ մ'է
Մեր օտքերուն դէմ բացուող:

Երկրէն երկինք երկարող
Լարին վըրայ կըրակէ,
Բոցէ քոչուն մ'է քառեր
Իր կըտուցին նիւղ մը մորն:
Ան կը քոչի գունձէ գունձ
Ոլորտներէն ոլորտ
Եւ կ'երգէ երգն իր սիրոյ:
Կը փողցահամ արգանդներն
Քառսներուն եւ նիւթին,

Երգին մէջէն կենսայորդ,
Քարէն բոյսեր՝ ջուրերէն
Կենդանիներ կը սողան,
Ու կը վերնայ շիրմաբան
Որ մեր յոյսերն կ'ընդհող:

Հեռուն, ձեռքը կը զակին,
Աչքերն երկրին մեր յառած,
Ծալապատիկ բազմեր է
Տանուսէրը աշխարհին,
Զոր մեքն Աստուած կ'անուանեն:
Մարդն հեզեր է դարերով,
Իր բառերով անընեղ,
Այս առեղծուածը անլոյծ,
Որու արին՝ Տիեզերքն
Յորենահաս է չնչին:

*

Մարդն այսօրուան չի հաւ՝սար
Յզացններուն այս բոլոր:
Ապերասան միտքն անոր
Խռովներով կը յորդի,
Կը փորձէ նոր գոյներով
Պատկերել դէմքն Աստուծոյ
Եւ կը հաւ՝սայ թէ ինքն է
Սեղծիչն այս աշխարհի,
Դրախտէն վերջ ցաւառիք:

Քալեր է ան դարերով,
Համբաներէն երազին,
Անասունէն մինչեւ մարդ,
Մարդէն Աստուած անդրագոյն:
Ապշուպեր է հուրն անմար,

Երկինքներու բովերէն:
Աստուած իրեն պէտք ունի
Կը մըսածէ մարդը նոր,
Մարդն ապստամբ ու կամօս,
Որ կը խոսէ մ'անսովոր
Կ'ուզէ ինքզինքը կռել,
Կենալ հպարտ ու խորոխ
Տիեզերքին դէմ առ դէմ:

Մարդն ու Աստուած անձկանօք,
Ըմբիւներու պէս երկու,
Պայքարեր են դարերով,
Մին միւսը որսալու
Մըսադուրքեամբ ու սիրով:
Հակասագրի համբայէն՝
Քալեր են միտք անվտանգ,
Իրացնելու փառքեան
Խորհուրդը մեր դարերուն,
Նոյն սեղանին վրայ սուրբ,
Արին - գինի, մարմին - հաց,
Սերունդներուն անօթի:
Որպէսզի նոր հըրաւում
Հոգիներուն մէջ կաթի
Մանան մեր օրերուն:
Մանուկ, պարման, ծերունին,
Ունենան խաղ, սէր ու հաց,
Յեղանէն այս աշխարհին:
Մարդն ապրիտ ու բռնառ
Արդարութիւնն՝ թէ կ'ուզէ,
Թող հաւատայ, լայ, սուղութի
Խորը սիրոյն Աստուծոյ,
Որ գինն է սուրբ միութեան
Մարդը մարդուն առընչող:

ԵՂԻՎԱՐԴ



Ք Ա Ռ Ե Ա Կ Ն Ե Ր

Օր մը այս արեւը պիտի ա՛լ չըծագի,
Պիտի ա՛լ չըսես ձայնը այս կոչնակի,
Հեռասանի զանգերն հոգիդ պիտի չօրրեն,
Ունայնութիւնն պիտի վայէ յաւերժօրէն:

Աւուրն է համաճարած ...
Մըսիս մէջ բու մը քառած
Կը վայէ անվերջօրէն՝
Երազին վըրայ մեռած:

Աւուրն է հոգիիս մէջ ...
Ո՞վ Յոյսին լոյսերն մարած
Կը դարձնէ կեանքն էջ առ էջ՝
Ոչինչին նայուածքն յառած:

Վէրքերէս մէկ - մէկ ծաղիկներ բուսան,
Վէրքէ մ' կարմիր վարդ, ուրիշէ մ' շուշան,
Մեխակ, մանուշակ, յակիկնք ու նարկիզ.
Մարդիկ բոյրն առին, վէրքը չըսեսան:

Վերջին երազն ալ մեկնեցաւ անդարձ,
Կանչերն հոգեթով լըռեցին յանկարծ,
Ունայնութիւնը կը հիսէ ոստայն,
Պատահմբ դամբան կ'երթայ ուսամբարձ:

Կիսագիտակ ներկայութեամբ մ'անըրջային,
Մաս կազմէի արեւոյսի շաղ ու շողին,
Մաս կազմէի ես թախծալի մը թընճաղին,
Ու զեփիւռին մէջ շարական շրջընջալի:

Զըլլային եթէ տառապանքն ու մահ, ցաւ ու սիրոյ վէրք,
Պիտի չըլլային ոչ արուեստ, ոչ երգ,
Ոչ հոգու թրուիչ՝ կատարներ անհաս, ոչ երազներ պերճ ...
Պիտի՝ յաւէտ տիեզեր Զանձոյթը ըսերջ:

Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ



ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

Աւարայրի լուսանակաս հերոսներ,
Ձեր արնագեղ յիշատակին դէմ նորէն
Հոգիս պայծառ հիացումով է կանգներ,
Բայց ձեր մռայլ, դառնադաժան օրերէն

Դառնագոյն չէ՞ մեր օրերուն սա անդէմ
Մեր շուրթերուն մասուցած մուրն ու լեզին,
Մինչ ձեր կամփի առողջ, ուժեղ պասին դէմ
Կը փերէին հիւանդ նեւերն ոտխին:

Երանելի ժամանակներ, իրաւ, ուր
Նիւթի, փառփի երկրպագու մարդոց ֆով
Ամէնուրեք կային պայծառ հաւասֆով

Մարդեր, օրոնք իրենց արիւնը մախուր
Թափելով վեհ նպատակի մ' ի խնդիր
Կը լուային աշխարհի մեղքը զազիր:

ՔԱՌԵԱԿՆԵՐ

Ապագան որքա՞ն մռայլ ու ահաւոր ինձ քրի,
Դեռ կը մնամ ես գերին իր հմայփին անխնաց.
Սիրսս նոյն խենթ սրովով խօլ մտքիս հետ կը կռուի
Ամէն անգամ ափսոսայ երբ օրերուն վրայ մեկնած:

Գուցէ ներկան տալ մարմին չկարենայ երազիս,
Ներկան՝ տգոյն, անծայիտ, իր խոստումին դրուածն.
Այլ ապագան՝ լուռ ու կուղպ, դեռ կը մոգէ այսօր զիս.
Լաւ է ապրիլ բայց այսպէս, մնալ Յոյսէն անբաժան:

Գ. ՃԱՐՏԱՐ



ԳՐԱԿԱՆ

ԱՆԿԱՊ ԽՈՇԵՐ

Ամէն ժամանակներու հանճարեղ իմաստասէրներու և օրէնսգէտ փիլիսոփաներու բանաձևած բոլոր ճշմարտութիւններէն գերիվեր, անոնց մէջ գրեթէ եզակիան կայ ու կը մնայ կեանքի խորունկ փորձառութիւնէ բխած խօսքը Հրէից մեծ իմաստունին, որ ամենէն աւելի բախտը ունեցած էր վայելելու պատրոզ հաճոյքները այս անցաւոր աշխարհին. «Անայնութիւն ունայնութեանց, ամենայն ինչ ընդունայն է»:

×

Մի՛ կաշկանդեր հոգիդ շղթաներովը բիրտ նիւթին: Արգիլէր անոր թռիչքը՝ ոգեկան աշխարհի մը երանական ոլորտները գէպի: Բուծանքը զայն կիրքովը առելութեան ու նախանձին, ցանքն անկէ ներս սերմերը մախանքին ու թշնամութեան, ու անկէ պտուղ քաղելու հափ ըլլար անմիտ: Ու երջանկութիւնը քուկդ կտրենալ ընելու հափ ծանծաղամիտ: Ինչպէ՞ս մեր հոգին աշնանահար ծառի մը նման մերկ ու անպտուղ վերադարձնենք Անոր՝ որմէ ստացած էինք զայն իբրեւ աւանդ, բեղմնաւորելու ու բազմապատիկ արդիւնք տալու անհուն կարողութիւններով օժտուած:

×

Ի՞նչն էր որ իբրեւ արժէք տեսար մարդոց առաքինութիւններէ մերկացած հոգիներէն ներս և ուղեցիր որ ընդօրինակեմ: Պատիւն ու պարկեշտութիւնը. բայց չէ՞ որ վաճառքի էին հանուած անոնք հրապարակներու վրայ այնքան գունկօրէն, փոր մը հացի փոխարէն: Հեղութիւնն ու անկեղծութիւնը. բայց չէ՞ որ միամտութիւնն էր մերօրեայ հոմա-

նիշը անոնց: Ներօղտմութիւնը. բայց չէ՞ որ նիւթն ու մետաղը դաւանեցան միակ աղբիւրը բարութեան ու անոնց հանդէպ իրենց սէրը գլեց - անցաւ սահմանները պաշտամունքին: Հանդուրժողութիւնն ու համբերութիւնը. բայց չէ՞ որ խոշընդոտ մըն էր ան լուկ իրենց վաւաչոտ կիրքերուն ու անասնական բնագոյններուն գոհացման ճամբուն վրայ:

Ի՞նչն է որ իբրեւ արժանիք կը կարծենք գաւած ըլլալ մարդոց հոգիէն ներս: Սուտն ու կեղծի՞քը, խարդախութիւնն ու քսութիւնը, զորս իրենց հոգեւոր դրամագլուխը ըրած ըլլալուն համար սոսքացողները լեզէոն կը կաղմեն: Չորս զանոնք իրենց հզօրագոյն գէնքերը ըրած ըլլալու փիլիսոփայութիւնը գերագոյն իմաստութիւնը կը դաւանին կեանքին, ի. դարու կեանքին, իրենք իսկ հաստատելով այսկերպ չարիքին ամենակալ տիրապետութիւնը մերօրեայ մարդոց հոգիներուն վրայ: Չարին դէմ չար ըլլալ: Չարիքը չարիքով փոխադարձել: Ինչ որ շատ պարզօրէն կը նշանակէ աշխարհի երեսին գործուած ոճիւրները, բարոյական թէ՛ նիւթական, կրկնապատկել: Բայց ե՞րբ է որ կրցած է մարդը չարիքով յաղթել չարիքին: Ե՞րբ է եղած որ սեխն վրայ սե քսուելով ճերմակ գոյնն է յառաջ եկած. աղտը մաքրելու կերպը անոր վրայ ուրիշ աղտ ցանկն է միթէ, կամ աղի ջուրը անուշցնելու պայմանը մէջը վերըստին աղ լցնենքը:

×

Ամէն մարդ քիչ թէ շատ չափով բռնուած է տեսանելի ու անմիջական եղող՝ քան ապագային իրադարձուելիք, թէկուզ ստուգապէս անհերքելի, արժէքներուն առաւելագոյն կարեւորութիւն ընծայելու տկարութիւնէն: Ասով բացատրելի կը դառնայ մարդերուն անսահման հետաքրքրութիւնը հանդէպ նիւթին ու հոգածութիւնը հանդէպ անով պայմանաւոր արժէքներուն, մեր ֆիզիքին ու անով պայմանաւոր աստեւոր կեանքին, ի հեճուկս մեր հոգիին ու անոր համար սահմանուած կեանքին, թէկուզ առաջինը հունաւոր

ըլլայ ու վաղանցուկ, իսկ երկրորդը՝ մեռյալ ու յաւերժական: Երկրորդին հանդէպ մեր անուցած անհաւատութիւնն կամ անոր ստուգութեան մասին մեր յայտնած կասկածներէն աւելի ա՛յս է պատճառ՝ որ մենք «հագումը չափ» փորինք այս աշխարհի կորնչական արժէքներուն ու անցաւոր վայելքներուն:

Գիտեմ թէ պիտի ուզես ընթանալ մարդոց մեծամասնութեան քալած ճամբէն, նոյնիսկ եթէ քարքարուտ ըլլայ ան և փուշերով ցանցնուած, ու պիտի հեռու փախչիս նեղ այն արահետէն՝ ուրկէ «սակաւ ընտրեալները» միայն կը նախընտրեն անցնիլ, թէկուզ եզերուած ըլլայ ան եղեմական ծաղիկներով ու թաւշանման բոյսեր ծածկեն յատակը անոր:

Որովհետեւ գիտեմ թէ բոլորս ալ բռնուած ենք քիչ թէ շատ «հոսանքէն քշուելու» տկարութենէն, նախընտրելու չափ բազմամարդ դժոխքը անմարդաբանակ արքայութենէն:

×

Դժուար թէ երջանկութիւնն ու եղբայրսիրութիւնը տիրապետեն երկրիս վրայ, եթէ նոյնիսկ արդարութեան ու հաւասարութեան սկզբունքներով ղեկավարուի մարդկութիւնը ու պատերազմ բառը ամփոփուի բառարաններու կողքէն ներս: Վասնզի բալս ըսուածը նոյն ժպիտով չի դիմաւորեր ամէնուն ու վասնզի Աստուած իր քանքարները հաւասարապէս չէ բաժնած մարդերու միջև: (Ուրիշ հարց՝ մարդկութեան շահած ծով բարիքները նախախնամութեան այս գերազանցօրէն իմաստուն կարգադրութենէն): Արուի ու էգի, յաղթանդամի ու տկարկազմի, գեղեցիկի ու տգեղի (յատկապէս իգական սեռին մօտ), ուշիմի ու բթամիտի բնածին տարբերութիւնները բաւական են մարդոց միջև ստեղծելու նախանձի զօրաւոր զգացում, ինչպէս նաեւ դժգոհութիւն ու տրտնջ, եթէ ոչ իրենց նմաններուն՝ դէթ Աստուծոյ նկատմամբ, որ այդպէս է անօրինա՞ծ իրենց համար: Լոկ կրօնական դժացումն է ու ճշմարիտ քրիստոնէական ոգին՝ որ կը մղէ մարդս ան-

տրտնջ հոգեկերպելու իր ճակատագրին, ու միշտ բարիք մը նախատեսելու Տիրոջ այդկերպ անօրինումին մէջ:

Ուրեմն, գոհ եղիր Աստուծոյ քեզի տուածէն: Դժգոհութենէն ու տրտնջէն ո՛չ ոք բան մը չհաճ է երբեք, մինչ քիչ չէ թիւը անոնց՝ որոնք իրենց ունեցած քիչն ալ կորսնցուցած են անոր յարգը չգիտնալէն ու անտեղի որքան ապիմաստ տրտնջէն: Այլ գիտցիր թէ միակ կերպը ունեցած քիչդ բազմապատկելու զայն ցան է, սրտանց ու անսակարկելիօրէն, յօգուտ այդ շնորհքէն անմասն ու այդ բարիքին կարօտ քու նմաններուն: Գիտցիր հաշտ ըլլալ այս փառասօսալ ճշմարտութեան հետ, ու մի՛ մոռնար երբեք խօսքը հեթանոսաց առաքեալին. «Լաւ է տալն քան զառնուլն»:

×

Գեղեցկութիւնը, դժուար սահմանելի բառ մը ինքնին, յարաբերական վիճակ մըն է: Ահա թէ ինչու մենք կը յաւակնինք գտած ըլլալ զայն առաւելագոյն չափով մեր սիրած էակին ինչպէս իրին վրայ: Ահա նաեւ թէ ինչու մենք քիչ անգամ կը յաջողինք անկողմնակալ ըլլալ մեզի բուռն կերպով սիրելի կամ բուռն կերպով ատելի մարդոց հոգեպատկերը զծելու ատեն, չափազանցելով առաջիններուն արժանիքները կամ վերագրելով անոնց արժանիքներ՝ որոնցմէ անմասն են բոլորովին, ու անհունօրէն բազմապատկելով գոյ կամ կարծեցեալ, վիճելի թերութիւնները վերջիններուն: Սիրոյ ինչպէս ատեւութեան նահանջումով՝ իրենց իսկութեանը մէջ կ'երևին ֆիզիքական թէ հոգեկան բոլոր թերութիւնները կամ առաւելութիւնները, նկարագրի բացասական թէ դրական բոլոր գիծերը մեր շուրջիններուն:

×

Գիտցիր որ կեանքի մէջ քիչեր, մեծ հոգիներ միայն պիտի հանդուրժել քեզ տեսնել բարձունքներու վրայ, ու շատեր պիտի աշխատին, կարելի բոլոր միջոց-

ներով, քեզ վար բերել արիւնհեղձ չափ-
ուած այդ դիրքէն, փոխանակ իրենց սե-
փական ոյժերով հասնիլ փորձելու նոյն
այդ կատարին: Մարդերէն չափերու հո-
գիներուն մէջ որջացած ծուլութիւնն ու
նախանձոտութիւնը դաշնակցած են յաճախ
փառամոլութեան հետ, որը իր յագուրդը
կը գտնէ բարձրացումի կարճ ու դիւրին
ճամբուն ընտրութեամբ: Արդ, մ'ըր դիւ-
րին է կեանքի մէջ, բարձրանալը՝ թէ
բարձրացածին քար նետելը, զայն գլո-
րելու համար իրենց ռաքերուն առջև,
յետոյ, զայն պատռանդան ըրած, իրենց
գեանաքարչ ստորնութենէն գէթ քայլ մը
բարձրանալու համար ամենայն հեշտու-
թեամբ, յագուրդ տալով այդկերպ իրենց
հոգիները կրծող նախանձին:

Զախորդութեան մը պարագային, քեզ
կարեկցողներէն կամ հետզ լացողներէն
անհամեմատօրէն մեծ պիտի ըլլայ թիւը
վրադ խնդացողներուն: Իսկ յաջողութեան
մը պարագային՝ ճիշդ հակառակը: Որով-
հետև ձախորդութեանդ ու անկումիդ մէջ
մարդիկ պիտի տեսնեն ամենէն արագ-
կերպն ու ամպհով սանդուխտ՝ զիրենք
մեծութեան առաջնորդող: Մինչ քեզի
հանդիպած ամէն մէկ յաջողութիւն՝ կոր-
սւած հրանութեան մը կսկիծը լսկ պիտի
առաջացնէ սրտերուն խորը անոնց:

X

Մի՛ մոռնար որ թիրութիւններուդ
խոշորացոյցով նայողները յաճախ իրենք
քեզմէ առաջ ու աւելի բռնուած են նոյն
այդ մոլութեանց ճիրաններէն: Որոնք ի-
րենց նկարագրին տգեղ ու տկար կողմերը
ստուերի մէջ ձգելու ամպհովագոյն մի-
ջոցը գտած ըլլալ կը կարծեն ուրիշները
զրպարտելով, անոնց նկարագրին մէջ
անգոյ կամ փոքր չափով դոյ նոյն այդ

տգեղութիւններուն ու տկարութիւննե-
րուն համար: Գիտցիր որ նախանձոտու-
թիւնդ երեսիդ զարնողներուն սիրար յորդ
է նոյն այդ չար զգացումով, քեզ բար-
կացոտ կոչողներուն սրտերը բոցավառ են
բարկութեան կրակով ու անպարկեշտու-
թիւնդ կասկածի ենթարկողները զայդ
կ'ընեն մղուած իրենց անպարկեշտ ա-
րարքները պարտկելու անզօրութենէն:

X

Քիչերուն է տրուած կամքն ու պա-
տենութիւնը բարձունքներ նուաճելու, և
աւելի քիչերուն՝ այդ կատարին վրայէն
աշխարհին տուած փառքն ու բարիքը
արհամարհելու, առնուազն անտեսելու ի-
մաստութիւնը, ինչպէս նաև այդ մեկու-
սացումին, մարդերու գոհակութենէն ա-
զատագրուած այդ միջավայրին մէջ ի-
րենք զիրենք Աստուծոյ — և երջանկու-
թեան — աւելի մօտ զգալու հրանութիւնը:

Առանձնութիւնն ու լքուածութիւնը
յաճախ բաժինն է եղած իրենց երազը
նուաճած ու բարձունքներու հասած մար-
դերուն: Որոնք գիտեն սանձահարկ ի-
րենց յոռի բնազդներն ու կիրքերը, և
ընդոտնել, գէթ արհամարհել ամբոխնե-
րէն պաշտուած կուսակրէր: Որոնք ունին
փոյթն ու ջանքը, և գիտեն գաղտնիքն
ու արուեստը՝ մարդերէն աւելի (և երբեմն
անոնց իսկ փոխարէն) Արարչին հաճելի
գառնալու:

Օ՛, կարծր միամտութիւնը անոնց՝
որոնք կը ճգնին հասնիլ կատարը երա-
նութեան լերան՝ բայց ո՛չ մէկ յոգնու-
թիւն զգալ իրենց ծունկներուն: Որոնք
կ'ուզեն քաղել գեղատեսիլ ու հառաւէտ
վարդեր՝ կեանքի անձայրած իր անդառ-
սանէն, առանց երբեմն զգալու փուկերուն
խայթոցը իրենց մօտներուն վրայ:

(Ծար.՝ 2)

Գ. ՃԱՐՏԱՐ



ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՍՏԵՓԱՆՈՍ ԿՅՂ. ԱՂԹԱՄԱՐԱՅ

(1608 — 1649)

Ստեփանոս Կաթողիկոս Աղթամարայ պաշտօնավարած է աւելի քան քառասուն տարիներ, ըստ յիշատակարաններու, գրուած երկու տասնեակ ժամանակակից անձերէ, որոնց վկայութիւնները կ'ուզենք արձանագրել նախ՝ ժամանակագրական կարգով:

1. — 1604, Սահակ Գրչէն.

«Եւ մերոյ աթոռակալի,
և առաջնորդն է Ս. Կարապետի.
կղզընացեալ ի մեր ծովի,

Ստեփանոս վարդապետի» — Յիշատ. Ժէ. Դարի, Ա. Հատոր, էջ 142:

2. — 1608, Կիրակոս Գրչէն.

«Ի հայրապետութեան տեառն՝ Աղթամարայ նորընծայ Ստեփաննոս Կաթողիկոսին. Տէր Աստուած պահեսցէ զնա անսասան ի պարծանս մեր» — Բանբեր Մատենադարանի, թիւ 12, էջ 254: Յիշատ. Ժէ. Դարի, Ա. էջ 309:

Նկատելով որ Ամիրազիզի որդին Գրիգոր Գրիչ 1611ին Աւետարան մը օրինակած է «Ի հայրապետութեան տեառն Գրիգորիս Կաթողիկոսին Աղթամարայ» (Յիշատ. Ժէ. Դարի, Ա. էջ 430), հարկ կը դառնայ ենթադրել թէ երիտասարդ Ստեփանոսը ունեցած պէտք է ըլլայ աթոռակցի հանգամանք:

Գրիգորիս Կաթողիկոսի յիշատակութիւնը 1617 թուին (Յիշատ. Ժէ. Դարի, Ա. էջ 633) տարակուսական է: Եթէ ՌԾՁ տարեթիւը ճիշդ է, 1607 թուականը յարմար կու գայ արդարեւ:

Այդ յիշատակարանը, Բուկնց գիւղի Բաղդասար քահանայի գրչէն՝ Նահեկան է իր չափաբերեալ շարագրութեամբ, որ օրինակ հանդիսացած է հետագայ գրիչներու: Ահաւասիկ ուշագրութեան արժանի հատուածը.

«Ընդ հովանեաւ Սուրբ Գէորգեան,
Կաթողիկոս Աղթամարայ,
տէր Գրիգորիսն էր սրբազան,
վարուքն սուրբ և առաքինի
անուանակցին իւրոյ նման,
թուին Սրբոյ Լուսուորչին,
որ հայրապետ նստաւ յԱւղան:
Հայցեմք յապինիադ Տեառնէ
անփորձ մնայ և անսասան,
չըքեղ փառաք նա զարդարի,
ընդ վարդապետս երկոտասան...» — Յիշատ. Ժէ. Դարի, Ա. էջ 633:

Նոյն Բուկնց գիւղը, 1621ին գրուած ուրիշ յիշատակարան մը, Պարսամ Գրչէն, Ստեփանոս անունը ունի փոխան Գրիգորիսի:

«Ընդ հովանեաւ Սուրբ Գէորգեան,
Կաթողիկոս Աղթամարայ
տէր Ստեփանոսին սրբազան,
վարուքն սուրբ և առաքինի»:

Շարունակութիւնը կը պակսի. կախման կէտ դրուած է լոկ. — Յիշատ. Ժէ. Դարի, Բ. Հատոր, էջ 20:

Աւելի ուշ, 1638ին, Պոհանէս քահանան ևս կը կիրարկէ նոյն բանաձեւը.

«Ի դուռն Սուրբ Գէորգեան...
Կաթողիկոս Աղթամարայ
տէր Ստեփանոսն էր սրբազան,
վարուքն սուրբ և առաքինի
անուանակցին իւրոյ նման,
Սուրբ Ստեփանոս էր առաջին,
որ Քրիստոսի համար քարկոծեցան:
Հայցեմք յապինիադ Տեառնէ
անփորձ մնայ և անսասան...»:

Այստեղ ալ շարունակութիւնը յապուտուած է կախման կէտերով. — Յիշատ. Ժէ. Դարի, Բ. էջ 733:

Վերագրեալ նմանութիւնները կու գան հաստատելու թէ Գրիգորիսին յաջորդած է Ստեփանոս, բայց թէ երբ վախճանած է առաջինը՝ կը մնայ անյայտ:

3. — 1614, Գրիչ Սահակ Արեղայէն.

Ա. — «Ի յառաջնորդութեան մերոյս աթոռոյ տէր Ստեփաննոս Կաթողիկոսին» — Յիշատ. Ժէ. Դարի, Ա. էջ 529:

Բ. — 1615, նոյն Գրչէն.

«Ի Կաթողիկոսութեան աթոռոյս մեր Աղթամարայ սրբազան Ստեփաննոսի» — Նոյն, էջ 551:

4. — 1616, Ոսկերիչ Յովհաննէս Գրչէն.
«Այլ և հայրապետութիւն Աղթամարայ
տեառն Ստեփաննոսի»։ — Յիշտ. ժէ. Դարբի,
Ա. էջ 577:

5. — 1618, Աւրնդանցի Կիրակոս
Գրչէն.

Ա. — «Եւ ի մերոյս Կաթողիկոսու-
թեան Աղթամարայ տեառն տէր Ստեփա-
նոսին»։ — Յիշտ. ժէ. Դարբի, Ա. էջ 647:

6. — 1618, Գրիչ Յակոբ Երէցէն.

«Ի Կաթողիկոսութեան Աղթամարայ
տեառն Ստեփաննոսին»։ — Յիշտ. ժէ. Դա-
րբի, Ա. էջ 654:

7. — 1619, Մարտիրոս Գրչէն.

Ա. — «Ի հայրապետութեան Աղթամա-
րայ տէր Ստեփաննոս Կաթողիկոսին»։ —
Յիշտ. ժէ. Դարբի, Ա. էջ 693:

Բ. — «Ի Կաթողիկոսութեան հայկազ-
եան սեռի տեառն Ստեփաննոսին Աղթա-
մարեցոյ»։ — Յիշտ. ժէ. Դարբի, Բ. էջ 18:

8. — 1620, Գրիչ Ստեփաննոս Քահա-
նայէն.

«Ի հայրապետութեան Աղթամարայ
տեառն Ստեփաննոս Կաթողիկոսին»։ —
Յիշտ. ժէ. Դարբի, Ա. էջ 723:

9. — 1621, Գրիչ Պարսամ Քահանա-
յէն զոր մէջ բերինք վերև:

10. — 1621, Պողոս Գրչէն.

«Ի յառաջնորդութեան մերոյս աթո-
ոսյ փոքր Ստեփաննոս Կաթողիկոսի»։ —
Յիշտ. ժէ. Դարբի, Բ. էջ 39:

11. — 1622, Գրիչ Խիզանցի Կարա-
պետ արեղայէն.

Ա. — «Ի հայրապետութեան Աղթամա-
րայ տեառն Ստեփաննոսի»։ — Յիշտ. ժէ.
Դարբի, Բ. էջ 73:

Բ. — 1623, նոյն Գրչէն.

«Եւ Աղթամարայ տէր Ստեփաննոս Կա-
թողիկոսի ամենայն Հայոց»։ — Յ. Ձեռ.
Ս. Յակոբեանց, Գ. էջ 599:

12. — 1626, Զաքարիա Գրչէն.

Ա. — «Ի հայրապետութեան Աղթամա-
րայ տեառն Ստեփաննոսի»։ — Յիշտ. ժէ.
Դարբի, Բ. էջ 216:

Բ. — 1628. — «Եւ ի մերոյս Կաթոլ-
իկոսութեան Աղթամարայ տեառն տէր
Ստեփաննոսին»։ — Նոյն, էջ 303:

Գ. — 1630. — «Եւ ի մերումս Աղթա-

մարայ Ս. Խաչի Ստեփաննոս Կաթողիկոսի».
— Նոյն. էջ 380:

13. — 1630, Թացուեցի Յոսէփ Գրչէն.

«Եւ Աղթամարայ Կաթողիկոսին՝ տէր
Ստեփաննոսին»։ — Յիշտ. ժէ. Դարբի, Բ.
էջ 387:

14. — 1632, Գրիչ Նիկողայոս Քահա-
նայէն.

«Եւ մերոյս Աղթամարա տեառն Ստե-
փաննոսի, որ էրարձ զկրճիմն անհնազան-
դութեան, եղև հլու և հպատակ լուսա-
նկար գրիգորաշէն Սուրբ Էջմիածնայ և
էառ օրհնութիւն Լուսաւորչին ի գլուխ
իւր և ի ծոց»։ — Յաւանք Զեռարաց Մշոյ,
էջ 69: Նաև Յիշտ. ժէ. Դարբի, Բ. էջ 494:

15. — 1635, Զաքարիա Գրչէն.

«Ի յառաջնորդութեան Աղթամարայ
տեառն Ստեփաննոս Կաթողիկոսին ամե-
նայն Հայոց»։ — Յիշտ. ժէ. Դարբի, Բ.
էջ 620:

16. — 1635, Գրիչ Թումայ Քահանայէն.

«Ի Կաթողիկոսութեան հայկազեան
սեռի տեառն Ստեփաննոսի Աղթամարացոյ».
— Յիշտ. ժէ. Դարբի, Բ. էջ 622:

17. — 1635, Գրիչ Աւետիս Երէցէն.

«Եւ Աղթամարայ Կաթողիկոսին՝ տէր
Ստեփաննոսին»։ — Յիշտ. ժէ. Դարբի, Բ.
էջ 626:

18. — 1636, Յազմեցի Յովսէփէն.

«Եւ ի մերոյ աթոռոյ Կաթողիկոսու-
թեան կղզոյս Աղթամարայ տեառն Ստե-
փաննոսի»։ — Յիշտ. ժէ. Դարբի, Բ. էջ 664:

19. — 1638, Գրիչ Յոհան Քահանայէն
զոր մէջ բերինք կանխաւ:

20. — 1640, Գրիչ Վարդան Քահանայէն.

«Եւ ի հայրապետութեան Աղթամարայ
Ստեփաննոս Կաթողիկոսին»։ — Յիշտ.
ժէ. Դարբի, Բ. էջ 817:

Դարձեալ Աւրնդանցի Կիրակոս Գրչէն.

Բ. — 1640. — «Եւ ի մերոյս Կաթողի-
կոսութեանն Աղթամարայ, տեառն տէր
Ստեփաննոսի»։ — Յ. Ձեռ. Ս. Յակոբեանց,
Ը. Հատոր, էջ 282:

21. — 1649, Հիզանցի Յոհան Գրչէն.

Ա. — ի յաթոռակալութեան «Աղթա-
մարայ տէր Ստեփաննոս Կաթողիկոսին».
— Յ. Ձեռ. Ս. Յակոբեանց, Զ. Հատոր,
էջ 548:

TWO LEAVES OF ACTS IN THE PERKINS LIBRARY, DUKE UNIVERSITY

In his recently published *Catalogue of Mediaeval Armenian Manuscripts in the United States*, A. K. Sanjian describes a manuscript of the Four Gospels in the Perkins Library, Duke University, Durham, North Carolina⁽¹⁾. That Library also possesses two leaves of the Acts of the Apostles in Armenian which are described here⁽²⁾. They were examined by the writer on the occasion of a visit to Durham in 1974.

DUKE UNIVERSITY

William R. Perkins Library

(Durham, North Carolina 27706)

Armenian MS. 2. TWO LEAVES FROM THE ACTS OF THE APOSTLES, 17TH CENTURY

Physical Description. Two leaves on velum, in fine *bolorgir* script; 10 × 13.7 cms.; two columns each containing 26 lines of writing

(¹) University of California, Near Eastern Studies, Volume 16n (Berkeley & Los Angeles: University of California, 1976), 643-650.

(²) The fragment is published by permission of John L. Sharpe III, Curator of Rare Books, William R. Perkins Library, Duke University, Durham, N. C.

on each page. Black ink and regular script of the type written in the 16th-17th centuries. The script of the lower part of column i and of column ii of folio 1r is notably smaller than the rest. The leaves are well preserved. The second has had the words "Armenian MSS no. 2" written on it.

Text. The text is the Acts of the Apostles as follows: folio 1 v 19:14-26; folio 2 r 27:44-28:10, folio 2 v 28:11-21. The leaves apparently come from a New Testament or a collection of New Testament books. The following chief variants from Zohrabian's edition were observed.

- | | | |
|-----|---|---|
| 19: | 4 | ի 20] om |
| 11 | | առնէր Ած.] Ած. առնէր
ձեռն] ձեռս |
| 12 | | մինչև] մինչ զի և
քրտանէ] քրտանեն
ախտիցն] աշխիցն |
| 14 | | քահանայի] քահանայապետի |
| 25 | | ժողովեացն] ժողովեաց |
| 28: | 6 | դարձուցի] դարձուցեալ
զբանս և] զբարբառսն |
| 10 | | պատուով] պատուաք |
| 11 | | երիս] երից |
| 12 | | երկուս] երիս |
| 17 | | զհրէից] զհրէիցն |

MICHAEL E. STONE

Բ. — Ի Հայրապետութեան «Աղթա-
մարա տեառն աէր Ըստեփանոսին»։ — Յ.
Ջեռ. Ս. Յակոբեանց, Ի. Հատոր, էջ 276:

Այս յիշատակութեանց համաձայն, ան
1604ին վարդապետ էր, և առաջնորդ
կառուցի Ս. Կարապետ վանքին:

1608ին նորընծայ Կաթողիկոս էր Աղ-
թամարայ:

1621ին վկայուած է «վարուքն սուրբ
և առաքինի», իր նախորդին՝ Գրիգոր
Կաթողիկոսի նման: Նոյն թուին Պօղոս
Գրիգորի զինք կ'անուանէ «փոքր», թէ ին-
չո՞հ, կը մնայ բացատրութեան կարօտ:

1623ին Կարապետ արեղայ իրեն կու
տայ «ամենայն Հայոց Կաթողիկոս» տիտ-
ղոսը:

1632ին Նիկողայոս քահանան կը գրէ
թէ Ստեփանոս Կաթողիկոս հպատակու-
թիւն յայտնեց էջմիածնի [Մովսէս Տա-
թևացի] Կաթողիկոսին, և ստացաւ Լու-
սաւորչի օրհնութիւնը:

1635ին Զաքարիա Գրիգորի զինքը կ'ո-
րակէ «Կաթողիկոս ամենայն Հայոց»:

1638ին Գրիգոր Թահան Գահանան ևս կը
կրկնէ «վարուքն սուրբ և առաքինի» ա-
սացուածը:

Վերջին յիշատակարանը, ուր կը
տեսնուի իր անունը, կը պատկանի 1649
թուին, բայց հիմ մը չկայ նկատելու զայն
իրբե վախճանը իր պաշտօնավարութեան
կամ կեանքին:

Ն. ԱՐՔ. ԵՐՈՎԱԿԱՆ

«ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԲԱՐԱՂԱՍՈՒ ԵՒ ՅՈՎԱՍԱՓՈՒ»

Հայերեն Թարգմանության նորայայտ
մի հնագույն ընդօրինակության առթիւ



Վաղ միջնադարի համաքրիստոնէական գրականութեան առաւել համբաւուած ու տարածուած հրկերից է «Բարաղամու և Յովասափու պատմութիւն»ը: Հեղինակն է համարուած ոմն Յովնանէս կրօնաւոր՝ Երուսաղէմից, յօրինման ժամանակը՝ է. դար: Սկզբնագրի լեզուն առ այսօր ստուգապէս չէ ճշգրտւած. սանսկրիտերէն է, թէ՛ պահլաւերէն, ասորերէն ...: Յայտնի է, որ Եւրոպա է ներթափանցել յունարէնի միջնագիտութեան յունարէնը ... արդեօք ճիշդ է, որ վրացերէնից է թարգմանուած Եւթիմոս Իրեբացու կողմից ժ. կամ ժ.կ. դարում: Դեռևս ճշգրտւած չեն ասորերէն, արաբերէն, հայերէն և այլ թարգմանութիւններին առնչուած բնագրական, գրական, թարգմանական և բանասիրական բնոյթի շատ հարցեր: Այս առումով նշուած բնագրի հնագոյն մի ընդօրինակութեան ի յայտ գալն այսօր, անտարակոյս, ունի գիտական-բանասիրական շատ կարևոր նշանակութիւն:

Բնագրի բովանդակութիւնը հիմնականում հետևեալն է. Հնդկաստանի Արենէր թագաւորը վերջապէս ունենում է մի արու գաւազ, Յովասափ անունով: Համաձայն գուշակների վկայութեան, նա մեծ յաջողութիւնների էր հասնելու, սակայն ընդունելու էր քրիստոնէական կրօնը: Հակառակ հօր բազմաթիւ բարդ ու դժուարին արգելքներին, հրը նա ի վերջոյ չփուլւում է արտաքին աշխարհի և մարդկանց հետ, ծանօթանում նրանց կեանքին, կեցութեանն ու փորձութիւններին, ընկնում է ծանր խնդիրների և մտածմունքների մէջ: Օգնութեան է հասնում նախախնամութիւնը: Բարաղամ անունով մի

ճգնաւոր, ծպտուած իրրե վաճառական, մի թանկագին «մարգարիտ» (Քրիստոսի վարդապետութիւնը) վաճառելու պատրուակով, մի կերպ մուտք է գործում պալատ: Իր նպատակադրութեան համապատասխան, նա հանդիպում է Յովասափին և հետևողական քարոզութեամբ, առակներով ու քրիստոնէական ջատագովական բանարուեստի միջոցներով նրան քրիստոնէայ հաւատքի է բերում և մկրտում:

Հայրը տեղեկանում է այս բոլորին, ստատիկ վրդովւում է: Ամէն կերպ աշխատում է, որ Յովասափը վերադառնայ իր կրօնին: Բոլոր փորձերն էլ ձախողութեան են մատնւում: Վերջնական արդիւնքը լինում է այն, որ Յովասափը ոչ միայն չի ուրանում Քրիստոնէութիւնը, այլև քրիստոնէայ է դարձնում իր ողջ շրջապատը, նոյնիսկ հօրը՝ Արենէրին: Թէև կարգուած է թագաւոր, բայց հրաժարւում է, ուրիշին՝ Բարաղամին է յանձնում իշխանութիւնը: Ինքը գնում է որոնելու իր ուսուցչին՝ Բարաղամին, որը վաղուց հեռացել էր պալատից: Նրան գտնում է անապատում, ընդունում նրա վերջին խրատները: Բարաղամի մահից յետոյ, Յովասափը ևս մնում է անապատում 37 տարի, ապրում է խտակրօն, ճգնազգեստ կեանք, և ապա խաղաղութեամբ աւանդում հոգին: Նրա աճիւնը փռւած ու հանդիսաւորութեամբ թաղում են հօր՝ Արենէր արքայի գերեզմանի մօտ:

Սոյն պատմութիւնը, հիմնական գծերի մէջ, սերտ ընդհանրութիւն ունի Բուդդայի կենսագրութեան հետ, միայն խորապէս և լայնօրէն քրիստոնէականացուած է բազմազան մանրամասնութիւններով, ընդարձակ ջատագովութեամբ, բարոյական ու կենցաղային խրատաբանութեամբ: Այս առնչութեամբ հարկ է նշել, որ բնագրագիտական տեսակէտից խիստ արժէքաւոր իրողութիւն է Բ. դարի յայն իմաստասէր Արիստիտէսին վերագրուած հանրայայտ Ջատագովութեան պահպանումը սոյն բնագրի մէջ, որն առանձինը նմանապէս վաղ միջնադարի

քրիստոնէական գրականութեան նշանակալից երկերից է համարուած ⁽¹⁾։

«Պատմութիւն Բարադամու և Յովասափու» յիշեալ բնագիրը Միջնագորին միանգամայն հարազատ ու բնորոշ երկ է, ժամանակի ոգու և բարոյական ընկալունակների խիստ ճշմարտացի արտայայտութիւնը։ Բայց սիրուած ու տարածուած է եղել ոչ միայն իր կրօնաշունչ բովանդակութեան համար։ Այս պարագային մեծ դեր ու նշանակութիւն է ունեցել նրա զեղարուեստական, միանգամայն վիպական կառուցուածքը, յուզականութիւնը, մեղմ, ամփոփական տրամադրութիւնը և պարզ ու աշխոյժ պատմեւածներ։

Պահպանուած են հայերէն թարգմանութեան երկու խմբագրութիւն՝ ընդարձակ և համառօտ։ Վերջինիս ընդօրինակութիւնները շատ են, որովհետեւ այն մուտք է գործել «Յայսմաուերք»ի մէջ և ըստ այդմ՝ բազմացուել։

Վերսնչեալ նորայայտ ընդօրինակութիւնը ⁽²⁾, որի մասին է խօսք լինելու այստեղ, ներկայացնում է ընդարձակ խմբագրութեան բնագիրը։

Ընդհանրապէս հայերէն թարգմանութեամբ և յարակից հարցերով զբաղուել են Մ. Բրոսսէն, Յր. Կոնիքիբը, Ն. Մառը և Մեսրոպ Մազիսարոսը (Տէր-Մովսիսեան)։ Այս տախտիկ մեղ հետաքրքրում են ի մասնաւորի վերջինիս արդիւնքները՝ հայերէն թարգմանութեան ընդարձակ խմբագրութեան բնագրի իր հրատարակութեան առնչութեամբ ⁽³⁾։

Մեսրոպ Մազիսարոսը հաստատում է, որ հայերէն համառօտ և ընդարձակ խմբ-

բագրութիւնների բնագրերի միջև կան զգալի տարբերութիւններ։ Ոչ միայն համառօտը հսկի ընդարձակից որոշ մասեր, այլև, հակառակը, ընդարձակը զուրկ է համառօտի որոշ հատուածներից։ Թէև ենթադրուի է, որ հայերէն թարգմանութիւնը կատարուած է յունարէնից, բայց նաև այս երկուքի միջև էլ տարբերութիւնները քիչ հեն թէ՛ ըստ ծաւալի, թէ՛ ըստ բովանդակութեան։ Այս հանգամանքի մանրամասնութիւնները նրան այն համոզման են բերել, որ Մ. Բուսոսնատի կողմից, 1832 թ., Փարիզի մէջ հրատարակուած յունարէն բնագիրը (Anecdota Graeca, Tom. IV) չէր կարող հայերէն թարգմանութեան հիմք ծառայել, բայց որոշ է, որ մէկ այլ, այժմ կորած, յունարէն բնագրի հիման վրայ է կատարուել հայերէն թարգմանութիւնը, այստեղից էլ՝ նրա մէջ առկայ բնագրական տարբերութիւնը յունարէնի համեմատութեամբ։

Սոյն բնագիրը Հայաստանում ծանօթ է եղել վաղ ժամանակներից, գոնէ Ժ.Գ. դարից, ինչպէս ցոյց է տալիս Վարդան Արեւելցու մէկ կարեւոր վկայութիւնը։ Բայց Մ. Մազիսարոսի կարծիքով, սոյնը վերաբերում է համառօտին։ Իսկ թէ՛ երբ է եղել հայերէն թարգմանութիւնը, յայտնի չէ, հաւանաբար Ժ.-ԺԲ. դարերի ընթացքում, կամ 850-1050 թուականներին, ինչպէս ենթադրել է Յր. Կոնիքիբը։

Գիտականօրէն ինքնին շատ կարեւոր է բուն՝ ընդարձակ բնագրի հրատարակութիւնը՝ համառօտից որոշ հատուածների և Առաքել Սիւնեցու նոյն բնագրի մշակման հետ համատեղ, մասնաւորաբար այն պատճառով, որ բնագրագիտական համեմատական աշխատանքի օգտակար հնարաւորութիւն է ընծայում ընթերցող-մասնագէտին ⁽⁴⁾։

Համեմատական նման աշխատանք կատարելու առիթը մեղ էլ վիճակուեց։ Արդիւնքը՝ հետաքրքիր ու չահեկան։ Բայց նախ նորայայտ ընդօրինակութեան բուն ձեւագրի կարեւոր հանգամանքների մասին։

(4) Տե՛ս մանրամասն, Մեսրոպ Վարդապետ Տէր-Մովսիսեան, նշուած աշխատութիւնը։

(1) Robert Lee Wolf, The Apology of Aristides — A Re-examination. Reprinted from "The Harvard Theological Review", Vol. XXX, No. 4, November 1937, pp. 233 - 247.

(2) Այն սիրալոյս մեղ է արամազրել վաստակաշատ բանասէր Նորայր Արքեպիսկոպոսեանը, որին յայտնուած ենք խորին շնորհակալութիւն։

(3) Նկարագրութիւն հոգեբանական վարուց Յովասափու որդւոյ Թագաւորին Հնդկացիքեալ՝ Յոհաննու Կրօնաւորի. աշխատասիրեց՝ Մեսրոպ Վարդապետ Տէր-Մովսիսեան, Վարդապետ, 1897։

Ձեռագիրը պատկանում է Սրբոց Յակոբեանց Մատենադարանին: Կրում է 3190 թվահամարը: Ժողովածու է: Ընդօրինակում է «ընդ հովանեալ Սուրբ Թառոս կոչեցեալ, անուամբ՝ Դերձկի, անուպտաի» (Կիլիկիա⁵), հաւանաբար ԺԳ. դարու առաջին տասնամեակներին, թերեւս քիչ աւելի վաղ (ըստ հնագրական վիճակի): Գրիչը՝ Կարապետ կրօնաւոր, և մասամբ՝ Գրիգորէս սարկաւազ: Նախագաղափար օրինակը արամադրել է Թէոդոսեպիսկոպոսը՝ «հետոք գրակարգաց»: Դրութիւնը՝ միասին, խոշոր բոլորգիր, անկանոն ու անհաւասար: Նիւթը՝ թուղթ, խունացած ու բամպակակալած: 548 էջ: Մանրանկարչութիւն, զարդագիր չունի: Սկզբից և վերջից թերի է, թերթեր են ընկել: Կիսամաշ է, տեղ-տեղ՝ ցեցակեր: Կազմը՝ կաշեպատ տախտակ (հետագայի): Ատառը՝ սպիտակ գծերով կապոյտ կտաւ: Վերանորոգում է ԺԶ. կամ ԺԷ. դարում:

Բովանդակութիւնը. [Պատմութիւն Բարաղամու և Յովսէփու] (1-157), Պատմութիւն Երանելոյն առն Աստուծոյ կամաւոր աղքատի ումեմ, որ վասն Քրիստոսի աղքատացաւ (157-171), Այլ կամաւոր աղքատ Ալիքսիանոս. վարք և ձգնութիւն Երանելոյն սրբոյն Ալիքսիանոսի (171-187), վարք Երանելոյն Քսենիփոյնի Սինկղիտոսի և Մարիամու և Յոհաննու և Արկադիի (188-209), Եւ քորոզէ սարկաւազն վասն հանգուցելոցն, և քահանայն մտն[ա]լ ի խորափա, ընթեռնու շանգիստ երանելոյն Յոհաննու (210-217), վարք Երանելոյն Յոհաննու կամաւոր աղքատացելոյ (217-230), Դաւթի փիլիսոփայի ասացեալ՝ Ներբողեան ի սուրբ խաչն Աստուածընկալ (230-253), Վկայարանութիւն սրբոյն Անդրէի առաքելոյն, որ հարչարեցաւ ի պարտէզս յառաջ քան զմի կողացն, Դեկտեմբերի ամսոյ (253-279), ի մեծի ճրագալուցին տեառն Սեպերիանոսի Էմեսոյ կաթ[ա]կոպոսի ասացեալ ի ծնունդն Քրիստոսի, ի սուրբ տեղիսն Երուսղէմի (279-288), ի հետ տաղ՝ Կոյս անապական Մարիամ սուրբ Աստուածածին . . . (289-290), Պատմութիւն երանելոյն Մակարայ և աստուա-

ծասէր ամիրային (291-365), Պատմութիւն վարուց Երանելի Հաւրն Մարկոսի, որ ի մոզոնաւ հափ մերձ ի դրախտն րնակէր (366-378), Նորին Արքայի Եփրեմի ասացեալ՝ Յաղագս սեղծման մարդոյն և փոխելոյ յաստեացս յանանցն սրբոց և անսրբոց ի գործոց վրէժ. . . (378-383), Դարձեալ սրբոյն Եփրեմի՝ Յաղագս մեղաւորաց բաժանման ոգոցն, ասէ, ի մարմնոյն (383-387), Հարցումն և պատասխանիք սուրբ Հաւր մերոյ Մակարայ և երիտասարդի միոյ տխմարի՝ վասն սեղեղ վարուց և ամենայն գործոց առաքինութեանց (388-409), Սրբոյն Եւսեբի Էմեսոյ կաթիկոպոսի՝ Յաղագս քառասնեակ պահոյց սրբոյ աղուհացից (409-416), Սրբոյն Յոհաննու իմաստասիրի Հայոց Կաթողիկոսի ասացեալ՝ Ի խրատ վարք (416-421), իմաստութիւն և Խրատ Խիկարի՝ զպրի Սինեքերիմայ արքայի և Ննուէի⁵) (422-469), Խաւաք Կոմիտասայ Հայոց Կաթողիկոսի և Պիոսի Հովմայ Հայրապետի (470-494), Երանելոյն Եփրեմի ասացեալ յԱռաջաւոր պահան ի մարգարէն Յունան և ի Ննուէ (494-509), Վկայարանութիւն Սրբոյն Կիւրդի կաթիկոպոսի երուսղէմայ Հայրապետի (509-521), Հարցումնք սրբոյն Բարսղի և սրբոյն Գրիգորի Սքանչելագործի, որ է հայրապետ և լոյս Հոռմայ, և նման Գրիգորի Աստուածաբանի պատմէր զթիւս և հաստատէր զհայք (521-540), Տեսիլ Սրբոյ Կուսին Մարիամոյ՝ մաւր տեառն Աստուծոյ մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի . . . (540-548):

Տեղի սղութեան և լրացուցիչ անհրաժեշտ գրականութիւն ձեռքի տակ չունենալու պատճառով, այժմ հնարաւորութիւն չունենք յաւկապէս յիշեալ նորայայտ ընդօրինակութեան ընձեռած փաստական և բնագրական տուեալներին հիման վրայ հանգամանօրէն անդրադառնալու «Պատմութիւն Բարաղամու և Յովսէփու» կարեւոր բնագրին առնչուող մեծ ու

⁵) Սոյն բնագիրը գիտական-բնագրագիտական առումով առաւել մեծ հետաքրքրութիւն ունի, որին անդրադառնալու ենք առաջին իսկ առիթով և յանձնելու ենք հրատարակութեան:

փոքր հարցերին⁽⁶⁾։ Կ'ուզէինք գէթ այսօր քանի յայտնած լինել, որ այն ուշագրաւ օգտակար բաւարար նիւթ տալիս է արժէքաւոր եզրակացութիւնների յանգեւել համար։ Նախ ասենք, որ այն առկայ հնագոյն ընդօրինակութիւնն է և առ այսօր հնագոյն համարուած էջմիածնի թ. 634 (այժմ Մաշտոցեան Մատենադարանի թ. 732) ձեռագրի ընդօրինակութիւնից (1322 թ.) առնուազն 100 տարուայ աւելի հնութիւն ունի։ Ինքնին շատ կարեւոր հանգամանք է լուրջ տարբերութիւններ ունի Մեսրոպ Մագիստրոսի հրատարակած ընդարձակ խմբագրութեան (վերոյիշեալ թ. 634 ձեռագրից) համեմատութեամբ թէ՛ ծաւալով, թէ՛ կառուցուածքով ու բաղմագուն տարբերութիւններով։ Յաւելեալ ունի աւելի քան 800 ձեռագրական աղ, մերթ՝ մէջ ընդ մէջ, մերթ՝ միակտուր տեղաբաշխմամբ։ Նկատուած յաւելման այս պատկերը բնագրի աւելի նախնական, սկզբնական վիճակի արտացոլութիւն է և ոչ հետագայ պարզ միջամտութեան կամ յաւելագրութեան արդիւնք։ Նոյնպէս՝ կարեւոր իրողութիւն, առաւելագէտ բնագրագիտական տեսակէտից։

Համառօտ խմբագրութեան հետ համեմատութիւնը ևս հաստատում է զգալի տարբերութիւնների առկայութիւնը. անհամեմատ աւելի մեծ ծաւալ ունի, որ ինքնին հասկանալի է, և այլ կառուցուածք ու բաղմագիտ տարբերութիւններ։

(6) Աւելի հանգամանալից ուսումնասիրութիւնն ու բնագրի հրատարակութիւնը թողնում ենք այլ առիթի։

Այս նոյնպէս ուշագրաւ ու շահեկան երեւոյթ է գիտութեան ու բանասիրութեան համար։

Տարակոյս չկայ, որ նորայայտ այս հնագոյն ընդօրինակութեան համեմատութիւնը մանաւանդ յունարէն, ասորերէն, վրացերէն, արաբերէն թարգմանութիւնների հետ՝ միանգամայն գիտական արժէքաւոր արդիւնքների կը յանգեցնի, մեծապէս կը նպաստի հայերէն աւելի ստույգ և նախնական բնագրի վերականգնման, առկայ թարգմանութիւնների փոխադարձ աւելցութիւնների և այլ յարակից հարցերի պարզաբանման։

Գիտական միանգամայն լուրջ արժէք է ներկայացնում բնագրի վերջում պահպանուած յիշատակարանը, որը հեղինակի՝ Յօհան կրօնաւորի շատ սուղ վկայութիւնն է իր կողմից բնագրի յօրինման հանգամանքների մասին։ Միայն այստեղ է որոշակի ասւում, թէ Յօհան կրօնաւորը ոչ միայն Հնդկաստան է գնացել, տեսել է Բարաղամի, Յովսափի և Աբենէրի գերեզմանները, այլև, որ ամենակարեւորն է, ինքն է գրել «զատուածահաճոյ վարս նոցա մի ըստ միողէ» (էջ 155)։ Հրատարակուած հայերէն բնագրերը չունեն այս արժէքաւոր ստույգ հաստատումը։

Այսքանն էլ, կարծում ենք, բաւարար է համոզուելու, որ նորայայտ սոյն հնագոյն բնագիրը գիտական որոշակի հետաքրքրութիւն է ներկայացնում ոչ միայն հայ բանասիրութեան համար։ Աւելի համոզիչ ու շահեկան կը դառնայ, երբ կարելիութիւն ունենանք հանգամանօրէն ուսումնասիրել այն և յանձնել հրատարակութեան։

ՓԱՅԼԱԿ ԱՆԹԱՊԵԱՆ



ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ

Զ. — Վ Ա Ս Ն Պ Ա Ն Ո Ց

Նորին Թեոփիլոսի, արի եւ քաջ վարդապետի, ասացեալ Վասն Պահոց¹

Սուղորութիւն իսկ է վաճառականաց զի ի մի տեղի կուտեալ ժողովն զինչս մեծագինս եւ զանազանս, զորս եւ պիտանացուք իցեն մարդկան², անդ վաճառեցեն: Եւ որք գիտեն զսուղորութիւնն պատրաստութեան՝ զգինն պատրաստեն, զի յորժամ գայցէ ժամանակն վաճառելոյ³ երթիցեն անդ եւ գնեացեն զոր ինչ ի պէտս լինիցի նոցա: Իսկ իբրեւ քակտի վաճառատեղն⁴ եւ խափանեացի վաճառն, եթէ քիւրապատիկ առաւել եւս գինս պատրաստեն, ոչ գտանիցեն ինչ անդ զի գնեացեն, եւ թէ տեսանիցէ զոք եւ հարցանիցէ⁵, ոչ այլ ինչ լուէ ի նմանէ բայց միայն զայս որ ասէ. Ով մարդ⁶, միթէ ո՞չ գիտես զժամանակ վաճառոյն, եղաւ վաճառն ըստ ժամանակի սուղորութեան, զոր գնեցին պատրաստեալքն, եւ գնացին ի վաճառել⁷:

Այսպէս եւ աստ պարտ է իմանալ յառուրս քառասնորդաց պահոցս⁸, որպէս զյիմար կուտանացն լուաք, որք խնդրեցին զիւզն եւ ոչ գտին, եւ փակեցաւ նոցա դուռն առաջատին⁹: Եւ արդ, որպէս աւերինակեցաք զկեանս զայս¹⁰, ժամանակ ոերմանելոյ, եւ զկեանսն զայն՝ ժամանակ հնձելոյ¹¹, նոյնպէս եւ զժամանակ քառասնորդաց¹² պահոցս սահմանեաց մեզ Աստուած, ժամանակ ապաշխարանաց, եւ զոր ինչ ի կենցաղս յայս ցրուեցուք՝ ի կեանսն յայն ժողովեմք. այսպէս զինչ ի ժամանակս տարւոջն յանցանս¹³ ժողովեալ եմք, ի ժամանակս պահոցս այս ցրուեմք՝ զղջմամբ եւ խոստովանութեամբ¹⁴. Եւ թեթեւեալ թեւաք թռուցեալ վերանամք անդ, ուր պսակադիրն է, եւ հատուցանէ իւրաքանչիւր ումեք, ըստ գործոց իւրոց:

Եւ արդ մի՛ զժամանակս ապաշխարութեան այնպէս վարեցուք, որպէս զայս ժամանակս ամաց եւ ամոց, եւ մի՛ համարս արկցուք¹⁵ զառուրս պահոցն: Որպէս թէ թագաւոր ոք կապեցէ զոք եւ արգելցու¹⁶ ի բանտին առուրս հափով, պայմանս գիցէ նմա, եւ ապա արձակեցէ զնա¹⁷: Եւ նա մինչ ի զնդանն իցէ¹⁸՝ տագնապեալ նեղի, մինչեւ հասանիցէ ի պայմանն աղատութեան: Այլ այնպէս յժարեցուք ի կապանս (եւ ի զընդան) այս պահոցս, իբրեւ ումեք ասիցէ թագաւորն թէ զայս Խ աւր պահոցս ապաշխարութեամբ կաց եւ ի տառապանս, յահ եւ ի տաղնապ, երկիւղիւն Աստուծոյ: Եւ ես¹⁹ պարգևս մեծապատիւս շնորհեցիք քեզ, եւ նա յուսով խոստմանն համբերեցէ

Բնագիր Դ (էջ 573բ-580բ): Հմմտ. Ե (էջ 69ա-82ա): Զ (= էջ 361-365), Դ (էջ 790ա-797ա):

1 Հիցեալքի միջոց աղուհացիցն, Երանելոյն Թեոփիլոսի աստուածաբան վարդապետի ասացեալ, Դ: 2 ի մի տեղուոյ կուտեալ ժողովին, եւ ինչս մեծագինս եւ զանազանս, զոր եւ պէտս իցէ յաշն մարդկան, Դ: 3 վաճառոյն, Դ: 4 իսկ յորժամ քակեցիք վաճառն, Դ:

5 Զուցի՝ եւ թէ տեսանիցէ զոք եւ հարցանիցէ, Դ: 6 Զուցի՝ որ ասէ. Ով մարդ, Դ:

7 ի վայելել, Դ: 8 Զուցի՝ յառուրս քառասնորդաց պահոցս, Դ:

9 դուռն հարսանեացն, Դ: 10 Զուցի՝ զայս, Դ: 11 հանդերձելոյ, Դ:

12 Զուցի՝ քառասնորդաց, Դ: 13 Զուցի՝ տարւոյն յանցանս, Դ: 14 Զուցի՝ զղջմամբ եւ խոստովանութեամբ, Դ:

15 որպէս զայլ ժամանակս տարւոյն, եւ մի ի համարս ալկիցուք, Դ:

16 Զուցի՝ եւ արգելցու, Դ: 17 եւ առուրս հափով պայմանս գիցէ նմա եւ արձակեցէ զնա, Դ:

18 Զուցի՝ մինչ ի զընդանն իցէ, Դ:

19 Թէ զ ի աւր աշխատութեամբ կաց եւ ի տաղնապումն, եւ ես, Դ:

և ներեացէ տառապանացն յաւժար կամօքն: Եւ թէ²⁰ այսպէս ընկալցուք զաւուրս²¹ աւագ²² պահոցս, և եկանելով ի սմանէ ոչ յաճախեմք ի շատակերութիւն և յարեցութիւն, ի շնութիւն և ի պառնկութիւն, ի բարկութիւն և յերգումն, յանէծս և ի նախանձ, ի բամբասանս և յատելութիւնս, յոխակալութիւնս և յայլ ամենայն ազգի ազգի²³ աղտեղութիւնս, կարող է Աստուած զամենայն յանցանս, զոր ի մանկութենէ մերմէ գործեալ եմք, թողուլ և արդարացուցանել զմեզ:

Եւ թէ մինչև ցայսուր ժամանակի, որ մի(ն)ջինքն է աւագ պահոցս²⁴, ոք գործեալ իցէ մեզս և յապաղեալ²⁵ յապաշխարհւոյ, սակայն յայսմ հետէ փութով ճգնեսցի և արդարացի: Եւ եթէ յայլ յապաղեալ²⁶ ի միւս այլ շարաթուն յայնմիկ²⁶ կարող եմք քաւել զամենայն յանցանս զոր գործեալ իցեմք. քանզի մարգասէր է Աստուած, և այնպէս ընդունի զեկեալսն²⁷ առ նա ի մեղատան ժամուն, իրրե զայնստիկ որ իցեն առաջին ժամուն:

Եւ զայս լսելով՝ մի՛ տարեցե թէ արարից զամենայն ժամանակս զկամս մարմնոյ իմոյ, կերտոյ և արբից և կատարեցից զցանկութիւնս մարմնոյ իմոյ²⁸, և յաւուրս ծերութեան զարձայց և ապաշխարեցից. քանզի յանկարծակի գայ մահ, և հասանի ի ժամուն²⁹, յորում ոչ գիտնաս, և ի պահու, յորում ոչ իմանաս: Եւ այլ զի մահ³⁰ հաւասար հասանելոց է ծերոց և աղայոց: Բայց թէ յամենայն տարի Ա. մարդ մեղանէր, դեռ ևս պարտ էր ամենայն մարդոյ երկնչել և սարսել, վախենալ և դողալ³¹ յանձնէ իւրմէ. և զինչ ասացից յամենայն տարի, թէ յԱզամոյ մինչև ցայսուր Ա մարդ մեղանելոց էր, պարտ էր ամենայն մարդոյ զմահ ի միտ ունել³²:

Զոր տարինակ թագաւոր կուտեալ զբողոք ամբսիս ի մի վայր, և բողոք գուժեալ թէ մի ոմն ի ձէնջ սպանանելոց եմ, ո՞չ ապաքէն իւրաքանչիւր ոք յանձնէ իւրմէ դողայր և սարսէր³³: Եւ զարձեալ ասէր թագաւորն³⁴ ընդ ամենայն ժողովն, եթէ ոք ի ձէնջ գայս ինչ լուամարգութիւն³⁵ արասցէ կամ գայն, բողոք և անբաւ պարգևս գտանիցէ ի թագաւորութենէս իմմէ: Ո՞չ ապաքէն ամենայն մարդ փոյթ եղեալ կատարելով զհրաման³⁶ թագաւորին, զի առցէ զպարգևն անցաւոր, և վայելեսցէ անցաւոր մարմնովն զխոստմունս մարմնոյն, որ այսուր պայծառանայ իրրե զծաղիկ և վաղիւն ոչ է, և ոչ ևս երեւի տեղի նորա:

Իսկ եթէ որ խոստացաւ մահկանացու է, և որ ընդունելոց էին պարգևս, այնպէս քանս դնիցէ³⁷ տաքնապաւ առ ի կատարել: Իսկ արդ մեք զինչ պատասխանի ալիսց եմք, որ խոստացողն Աստուած է, և խոստումն արքայութեանն երկնից անվախճան: Եւ³⁸ այնքան առաւել բերապատիկ պայծառ(յ)գոյն է վայելումն կենաց, այն քան զանցաւոր կենացս այս, որչափ լոյս արեգականն քան զլոյս գիշերոյն:

Արդ եթէ ցուցանէր քեզ թագաւոր տուն մի վատակաթիւք և գէճ, մութն և խաւար և ժահճոտ, այլ և ցուցանէ զսեկեղան³⁹ զարպասն իւր, և զայլ ամենայն վայելումն իւրոյ արքայութեան, և ասէր քեզ թէ՝ երթ կաց⁴⁰ ի տունն յայն, զայս

20 եթէ, Գ 21 զաւուրս, Գ 22 քառասորդաց, Գ 23 Զուցի՝ ամենայն ազգի ազգի, Գ

24 Զուցի՝ որ մինջինքն է աւագ պահոցս, Գ 25 Զուցի՝ և յապաղեալ, Դե2

26 ճգնեսցի, և քանս եղեալ ճեպեսցի և եթէ այսմ յապաղեալ, որ միջոց է պահոցս, ի միւս այլ շարաթն փութացի, և մինչև ի մեծի շարաթն. զի և ի շարաթուն յայնմիկ, Գ

27 զեկեալսն, Գ 28 և կատարեցից զկամս ցանկութեան իմոյ, Գ

29 յանկարծակի հասանելոց մահ և գայցէ ի ժամուն, Գ 30 Զուցի՝ մահ, Գ

31 Զուցի՝ և սարսել վախենալ և դողալ, Գ

32 ի միտ առնուլ, Ե: ի մտի ունել, և ասել. միթէ ես իցեմ այն մարդ, Գ

33 Զուցի՝ և սարսէր, Գ 34 Զուցի՝ թագաւորն, Գ 35 Զուցի՝ լուամարգութիւն, Գ

36 փութացեալ ի կատարել զհրամանս, Գ 37 գիցէ, Գ

38 և խոստմունքն արքայութիւնն անանց: Եւ, Գ

39 տուն մի վատթարագոյն, և ցուցանէր զսեկեղան, Գ 40 կացիր, Գ

չափ ժամանակս, և ապա բերից զքեզ ի բնակութիւն այսր վայելման, և հանապազ տաս կեցցես և վայելեսցես: Ո՞չ ապաքէն զայն ժամանակն, որ ի վատթարագոյն տունն կեցար, ամուսնէիր, հեծէիր յոյժ, և տագնապէիր հասանէիր պայմանն, զոր եղեալ էր⁴¹ զի վայելէիր զվայելումն բնութեանն այն:

Այնպէս պարտ է մեզ ամենեցուն համարել⁴² զայս կենաց բնակութիւնս: Ո՞ր այսուհետեւ հեշտացուք ի կենցաղս յայս, և զերթեալն⁴³ ի մէնջ այնպէս աւաղեսցուք, իրր թէ այլ առաւել պայծառագոյն լայս ոչ է տեսնելոց, և կամ թէ զրկեցաւ ի փափուկ կերակրոց, և յանոյշ ըմպելեաց⁴⁴ և ի պայծառագոյն զգեստաց, և ի քաղցր ընկերաց⁴⁵. քանզի ունիցի անդ աւարակաւ⁴⁶ զամենայն առաւելապէս. ունիս անդ⁴⁷ պատմուծանս մեծագինս, ունիս անդ կերակուրս հոգեւորս, ունիս⁴⁸ անդ ըզփառս վերինս. զիւրդ և կամ որպէս⁴⁹ լուր. Բս. լիցի⁵⁰ քեզ ոյգ ամենայն, հանգերձ, կերակուր և տուն, գլուխ և արմատ⁵¹. քանզի որ ի Բրիստոս մկրտեցաք՝ զԲրիստոս զգեցայք⁵², ասէ աստուածային առաքեալն Պօղոս: Եւ Բրիստոս ասէ. «Թէ որ ուտէ զմարմին իմ՝ նա կենդանի մնացէ յաւիտեան. և նա յիս բնակեցէ և ես ի նմա»: Եւ զարձեալ թէ՛ Ես եմ որթ և դուք ուտ: Արդ ասացից թէ եղբայր Բրիստոսի, որպէս և ասէ Պօղոս⁵³. Եղև նա անդրանիկ ի մէջ եղբարց բազմաց: Ասացից և բարեկամս, որպէս և Բրիստոս իսկ ասէ⁵⁴. Ոչ կոչեցից զձեզ ծառայ⁵⁵, զի ծառայն ոչ գիտէ զինչ գործեցէ տէր նորա. այլ բարեկամս, զի զամենայն զոր լուայ ի Հօրէ իմմէ, ծանուցի ձեզ:

Եւ արդ⁵⁶ առաւելապէս պարտ է պահել զբերանս մեր մաքուր, և զլեզուս մեր յերդմանէ⁵⁷ յանիծից, ի խաւսից զարչելեաց, յանարգանաց, ի բամբասանաց⁵⁸, ի հայհոյանաց, ի յիշընցաց⁵⁹, ի ստախաւութենէ, ի մատնութենէ, և յայլ ամենայնէ, որ այսմ նմանիցեն, ի խեղկա(յ)տակութենէ⁶⁰, ի ծաղրածութեանց, և ի բաց վարեա ըզսովորութիւնն, զի մի դարձեալ անդրէն ի նոյն դարձցիս. ցածոյ զբարկութիւնն, չիջոյ զսրամտութիւնն, հեղացոյ զայրակցութիւնն, զի մարդ ես⁶¹ և ոչ զազան. մի՛ խաւսիր բարկութեամբ և զայրանկեալ մտօք, զի մի դիւանար կոչեսցեն զքեզ:

Եւ եթէ կամիցես գիտել եթէ զիւրդ տաւելի լինիս ի ժամանակի բարկութեանն և ի զայրացմանն քո, հայեաց⁶² յայլ ոմն⁶³ բարկացեալ և զայրագնեալ, եթէ զիւրդ այլայլին աչքն, շառագունին երեսքն, կապուտանան չրթունքն⁶⁴, թափի լեզուն, ճողին փրձիլքն⁶⁵, խառնակի ձայնն, զբրդուին ստքն, եռան և շլանան աչքն, խաղան⁶⁶ ամենայն անդամք նորա, տես զնա և աւերինակէ զքեզ, տես և ստուգէ թէ չէ՞ վատթարագոյն քան զգիւտար, և որպէս անարդ թըլի նա յաչս քո, նոյնպէս և դու յայլոց:

41 տունն յայն բնակելոց էիր, հեծէիր և տագնապէիր յոյժ, և փափաղէիր հասանել ի պայմանն, զոր եղեալ էր Թագաւորն, Գ 42 նոյնպէս պարտիմք և մեք համարել, Գ

43 զերթալն, Դեձ 44 Զուցի՛ և յանոյշ ըմպելեաց, Դեձ

45 Զուցի՛ և ի քաղցր ընկերաց, Դեձ 46 կատարեալ, Գ 47 ունի նա անդ, Դեձ

48 ունիցիս, Դեձ 49 Զուցի՛ և կամ որպէս, Գ 50 լինիցի, Գ

51 ամենայն կերակուր և ըմպելի, հանդերձ և վայելչութիւն, Գ

52 քանզի որք ի Բս. մկրտեցարուք, զԲս. զգեցեալ էք (Գաղ., Գ. 27), Գ

53 Արդ ասացից թէ և եղբայր, քանզի ասէ Պօղոս, Գ

54 Զուցի՛ որպէս և Բրիստոս իսկ ասէ, Գ

55 ոչ կոչեցից զձեզ ծառայս, այլ բարեկամս, Գ 56 Զուցի՛ արդ, Գ 57 յանդմանէ, Ե

58 ի բանբասաց, Գ 59 Զուցի՛ ի յիշընցաց, Գ

60 և այլ ամ. այսպիսի չարեաց, ի խեղկատակութեանց, Գ

61 հեղացոյ զզայրանալոյ բնութիւնն, հանդարտեա, և լիւր խաղաղարար. մարդ ես, Գ

62 և զայրագին սրտիւ, զի մի՛ կոչեցիս դիւանար: Հայեաց, Գ

63 յայլումն, Դեձ 64 Զուցի՛ կապուտանան չրթունքն, Գ 65 փրձիլքն, Գ

66 Զուցի՛ և շլանան աչքն, խաղան, Գ

Եթէ ոք զքեզ զրկէ և անարգէ, հայհոյէ և թշնամանէ, արտասուեալ ի վերս նորա. և աղաչեալ զԱծ. ոչ համարել զայն նմա ի մեղս⁶⁷. մի՛ խռովեցիս, այլ լեր նմա ցաւակից, մի՛ բարկանար, և մի՛ ասեր թէ զհոգի իմ փնասեաց, ոչ ոք կարէ փնասել զհոգի քո բայց⁶⁸ ի քէն. զի ա՞րդ և կամ որպէս⁶⁹. լո՛ւր և ասեմ քեզ⁷⁰. անարգեալն ոք զքեզ և թշնամանեաց⁷¹, երարձ ի քէն զամենայն մեղս քո, և ոչ փնասեաց հոգւոյդ քում. իսկ դու եթէ ռիսակալ լինիս և յիշաչար՝ փնասեցեր՝ զհոգի քո. այն բերէ փնաս անձին քում, որ բարկութիւն սրտի քո ոչ թողուս, այլ քանաս հատուցանել նմա, և առնուլ զքէն վրէժուց նախանձոյ քո ի նմանէ: Իմա՛յ, զի հա՛մարս տալոց ես անդ յատեանն Քրիստոսի վասն յիշաչարութեան⁷² քո, և ռիսակալութեան քո:

Բամբասեալն զքեզ ոք և թշնամանեաց, հայհոյեաց⁷³ և ապտակեաց, այն ոչ է փնաս հոգւոյ քում և կամ մարմնոյդ. իսկ եթէ դու նմա փոխարէն հատուցանես և զնա անարգես, դու փնասեցեր զհոգի քո: Ապա թէ ներես և համբերես նմա, և չար ոչ հատուցանես նմա, այլ աւրհնես զնա՝ նա անդ տանջի և դու պատկիս ի Քրիստոսէ. նա պապակի ի հօր գեհեմին, և դու փափկանաս ի փափկութեան դրախտին⁷⁴. նա ապտակեցի ի բանակէ դիւաց, և մեծարիս դու ի դասուց հրեշտակաց. նա լինի նման սատանայի, և դու լինիս նման Աստուծոյ: Տեսե՛ր և լուար զպսակ համբերութեան. մի՛ նախանձիր ընդ անարգողն և ընդ թշնամանողն, ընդ ռիսպահն և ընդ յիշաչարն⁷⁵, այլ փախիր⁷⁶ ի նոցանէ և մի՛ հաւատարիւր այնպիսեացն:

Արդ եթէ տեսանէիր զոք, որ շնայր և գողանայր և սպանանէր, դու ի մտի քում վարանէիր. որչափ ևս առաւել պարտ է փախչել յոխակալութենէ, որ չար է քան զամենայն յանցանս: Ընդ գիտես եթէ զամենայն առաքինութիւնս ապականէ ռիսակալութիւնն և աղարատ, և եթէ բիւրապատիկ մեղս գործեալ իցէ և յանցանս՝ ջնջի⁷⁷ և ապականի ամենայն, եթէ բամբասողին և անարգաւորին⁷⁸ զքեզ թողութիւն արասցես. զայն իսկ ասացի զի գիտացես թէ զհոգին հաւատացելոյն և քրիստոնէին ոչ ինչ կարէ փնասել, և ոչ նա ինքն ստատանայ. քանզի անձեռնհաս արար Աստուած զամենայն դաւաճանութիւնս բանսարկութիւն ի հաւատացելոցս Քրիստոսի⁷⁹, և ոչ կարէ փնասել զմեզ⁸⁰ առանց կամաց մերոց:

Այլ լինել առաջի նորա ընտրեալ և վայելել յարքայութիւնն Աստուծոյ, և դասիլ ընդ հրեշտակս և ընդ հրեշտակապետսն. ոչ խոտէ զկաղս, ոչ զկոյրս, ոչ զանդամաւոյնս, ոչ զաղքատս, ոչ զվաթարազգիս, ոչ զաղատս, և ոչ զծառայս, այլ զամենայն զայսպիսիքս, որք առնեն զկամս նորա, ընդունի և մուծանէ յարքայութիւնն իւր, և արասցէ հաւատար հրեշտակաց: Զի ոչ եթէ զայն խնդրէ ի մէնջ Աստուած՝ որ ի ձեռս մեր ոչ լինիցին, այլ զայն իսկ պահանջէ՝ որ ի ձեռս մեր է⁸¹: Եւ արդ գիտելի է զի ծառայ լինել և ազատ, կարճ և երկայն, ծեր և աղայ, առողջ և հիւանդ, հարուստ և աղքատ, տգէտ և ճարտար, տկար և զօրաւոր. այս ամենայն ոչ⁸² ի ձեռն մեր լինիցի⁸³. այլ է որ յԱստուծոյ, և է ի դիպուածոց և ի

67 Ձուցի՛ և աղաչեալ ... ի մեղս, Դեժ 68 բաց, Գ 69 Ձուցի՛ և կամ որպէս, Գ

70 Ձուցի՛ քեզ, Գ 71 Ձուցի՛ և թշնամանեաց, Գ

72 Հարայուչ, փնասեցեր զհոգի քո: իսկ եթէ դու զբարկութիւնն ոչ թողուս, և քանաս նմա հատուցանես, անդ համար տալոց ես յիշաչարութեանն, Գ

73 Ձուցի՛ հայհոյեաց, Գ 74 ի վայելչութիւն դրախտին, Գ

75 Ձուցի՛ և ընդ յիշաչարն, Գ 76 այլ փախիր և հեռացիր, Գ

77 Եւ եթէ բիւրապատիկ յանցանաւք մեղուցեալ իցես, ջնջի, Գ

78 Ձուցի՛ և անարգաւորն, Դեժ

79 Ձուցի՛ ի հաւատացելոցս Քրիստոսի, Գ 80 մեզ, Գ

81 Ձուցի՛ Այլ լինել ... ի ձեռս մեր է, Դեժ 82 Ձուցի՛ ոչ, Դեժ

83 Քանզի ծառայ լինել և ազատ, երկայն և կարճ, ծեր և ամբողջ, աղքատ և մեծաւասն, անգէտ և ճարտար, տկար և զաւրաւոր, ոչ ի ձեռն մեր լինիցի, Գ

պատահմանք⁸⁴, Այլ հանգարտ կալ, հեզ և խոնարհ, ողորմած և մարդասէր, անսխալ կալ և անյիշատար, պահակաց⁸⁵ և աղօթարար, և այլ ամենայն այսպիսիքս ի ձեռս մեր կատարին, և զայն խնդրէ Աստուած ի մէնջ, զոր ի ձեռաց մերոց կատարին⁸⁶, քանզի ձեռամբ մորմնոյ կատարի մարտ պատերազմի: Եւ այս ամենայն ուղղութիւնս զոր գրեցաւ, պատերազմ է ընդ սատանայի⁸⁷:

Եւ այլ ունիմ բանս ասելոյ, եթէ մտադրութեամբ լսէք, եթէ սաղմոսք և տէլուք, ուր և կատարին, եթէ ի տան և թէ ի դուստ, թէ ի փողոցի և թէ ի ճանապարհի, թէ յաշխատանս վաստակոց և թէ յարուեստագործութիւնս, անդ բանակք հրեշտակաց ժողովին, և որպէս սաղմոսերգութիւնն սովորէ, զի ուր և կատարի, անդ խօսակից զբանակս հրեշտակաց ժողովեացէ⁸⁸: Այնպէս և ընդվայր խեղկա(յ)տակութիւն և ծաղրածութեամբ բանք, ուր և կատարին, եթէ ի մէջ եկեղեցւոյ և թէ ի մէջ հրապարակի, թէ ի մէջ քահանայից, և թէ ի մէջ կրօնաւորաց, անդ և բանակք դիւանս կաթաւեն, զի ոչ եթէ տեղին սրբէ զմարդն և հարկուորէ, և կամ պղծէ և ապականէ, այլ բարք մօլորութեանն և առաքինութեան⁸⁹:

Եւ արդ զինչ աւգանցաւ Յուդայ շրջելովն ընդ Գրիստոսի, և կամ զինչ վնասեցաւ Սոփէստ⁹⁰՝ բնակելով ի մէջ լիաի Եգիպտացւոցն: Ասեմ զԲարեւոն և զերիս մանկունան և զԴանիէլ, որ մինն խցեաց զբերանս է առեծուցն⁹¹, իսկ Գ մանկունքն զԽթ կանգուն բոցն շիջուցին, նշանակէր է առեծքն՝ զէ աւր է շարաթուցս, և Խթ կանգուն բոցն՝ զքառասուն և զինն առուրքս պահոցս յիսնակացն նշանակէր: Եւ ի ձեռն այս է շարաթուցս և Խթ առուրքս քաջացան⁹² առաքինիքն, զի ոչ եթէ առեծքն այլափոխեցան⁹³ ի կերպարանս սշխարաց, այլ կացին մնացին առեծք, և աղօթիւք սրբոյն կապեցան բերանք նոցա, և ոչ եթէ հուրն փոխեցաւ ի բնութիւն ցօղոյ և ամպոյ⁹⁴, այլ բոցն բարձրացաւ Խթ կանգուն, և ցօղէր անձրեւ⁹⁵ երկից մանկանցն ի բոցոյն⁹⁶ և զօղացուցանէր զնոսա:

Արդ փութացուք և մեք, ով սիրելիք, զի այնպէս կատարեցուք⁹⁷ զաւուրս քառասներկաց պահոցս, զոր⁹⁸ միջեցաք այսօր իբրեւ զծով, երեք մանկունքն ի մէջ հնոցին շիջուցին զգօրութիւն հրոյն, փութացուք և մեք այսպէս ի մէջ պահոցս ցածուցանել⁹⁹ զցանկութիւն մեղաց: Դանիէլ ի դուրն առեծուցն կապեաց զգազանուութիւն նոցա, ջանասցուք և մեք, զի ի մէջ պահոցս ցածուցանեմք զգազանացեալ բարկութիւնն¹⁰⁰ ընդդէմ ընկերին, որ առաւել խա(յ)ծանէ և վիրաւորէ զհոգիս մեր և զընկերին¹⁰¹:

84 Ձուցի՝ այլ է ... ի պատահմանք, Գ 85 Ձուցի՝ և անյիշատար, պահակաց, Գ

86 Ձուցի՝ զոր ... կատարին, Գ 87 Ձուցի՝ Եւ այս ... ընդ սատանայի, Գ

88 Եւ այլ ունիմ բանս ասելոյ, եթէ մտադրութեամբ լսիցէք: քանզի ուր սաղմոս կատարի, եթէ ի տան, և թէ ի փողոցի, եթէ ի ճանապարհի, և թէ ի բանատեղի, և թէ յարուեստագործութիւնս, անդ բանակք հրեշտակաց. և որպէս սաղմոսերգութիւնն սովորէ, զի ուր և կատարի, անդ խօսակից զբանակս հրեշտակաց ունի, և անդ ժողովին զասք երկնային զաւուրացն, Գ

89 Այնպէս և ընդվայր խեղկասանացն և ծաղրածութեան, ուր և կատարի, եթէ ի մէջ եկեղեցւոյ և թէ ի մէջ քահանայից, և թէ ի վանս ի մէջ կրօնաւորաց, անդ և բանակք դիւանց ժողովին, զի ոչ եթէ տեղին սրբէ զմարդն, և կամ պղծէ, այլ բարք առաքինութեանն, Գ

90 Յօմէսէփ, Գ:

91 խցեալ, զբերանս է առեծուցն, որ իբր զմիտեալ պողովատ, կարծր թուէր ժանեաց զազանացն, Գ 92 ջանացան, Դեժ 93 այլափոխեցան, Ե 94 ցօղոյ և, Գ

95 Ձուցի՝ անձրեւ, Դեժ 96 Ձուցի՝ ի բոցոյն, Գ 97 Ձուցի՝ կատարեցուք, Դեժ

98 զի, Դժ 99 շիջուցանել, Գ

100 ցածուցանել բարկութիւնն, Զ: զգազանութիւն փրկութեան ցածուցանել, Գ

101 Վասն որոյ հայցեմք ի մարդասէր փրկչէն մերմէ Յիսուսէ Գրիստոսէ փրկել զմեզ ի ժանեաց սատանայի և յամենայն չար գործոց նորա, Դեժ

Դանիել, այր ցանկալին¹⁰², որ զերից էնեական հաց ոչ եկեր, և ջուր ոչ արբ, և զաւիժան պահել ուսոյց մտանելով ի գուրն, զի որպէս ի քարէ, կամ ի պղղըն-
ծոյ կամ յայլ իմեքէ ի կարծր նիւթոյ, հաստատեալ արկանել ոչ ունէին առիւծքն
զատամուսնն, որպէս զմուխ երկաթոյ, այնպէս զմարմին առնն պահքն պնդեցին
անվանելի առնելով առեծուցն. քանզի ոչ բանային հակառակ սրբոյն զբերանս իւր-
եանց: Այսպէս և դուք եղբարք ջանացարուք ի մէջ պահոցս պինդ պահել ոչ միայն
ի կերակրոց, այլ և զմիտս ի չար խորհրդոց, զաչս յայրատ հայելոյ, զականջս ի
չար լսելոյ, զբերանս ի մէջում խաւսելոյ, ի բամբասելոյ և ի արանջալոյ, զձեռս
ի զրկելոյ, ի գողանալոյ, և անիրաւութեամբ զանաւագան հարկանելոյ, զոտս մեր
պահեսցուք ի զարտազի դնալոյ և յանուղղայս ընթանալոյ, զհոստեկիս մեր պա-
հեսցուք ի մեղաց հոսոյ, զի որպէս ի մէջքն է անձին զաւրութիւն մարդոյն, այս-
պէս և զաւրութիւն պահոցս ի միջին աւուրս հաստատի, զի զզաւրութիւն Բ Ժայ-
րիցն մէջն առ իւր ունի պնդեալ:

Պահքն ողջախոսութեանց մայր, պահքն մանկանց դաստիարակ, պահքն ծերոց
զարդ, պահքն բարի ճանապարհորդակից ուղեգնացից, պահքն ամուր խորանակից
որք ի տունս են, պահողին պարկեշտագոյն երեսք, ոչ շառագունեալ անամաթ ծաղ-
կով այլ դեղնութեամբ, ողջախոս կերպիւ կազմեալ. պահողին ակն ցած, գնացքն
ամբոստեալ, ծաղրն պարկեշտեալ, որ ոչ անարգի և ոչ թշնամանի, պահողին չափա-
ւորութիւն բանի, մաքրութիւն սրտի, պահքն զէն են ընդդէմ դիւսցն գնդի. քան
զի այս ազգ ոչ իւրք ելանէ եթէ ոչ պահուք և ազաւթիւք: Եւ պահոց բարիք այս-
քան և առաւել քան զսոյն. ով եղբարք, ջանացարուք ի պնդութիւն պահոցս, զոր
միջեցաք այսուր, հասուցանել յաւարտ սուրբ քառասնորդացս, և մի հեշտացուք
ի սէր մարմնոյս, և ի զբաղանս սուտ կենցաղոյս, զի խարաղ է և կորուստ գործէ
հոգոց:

Երկերուք ի մահուանէ՝ զի դառն է, երկերուք ի հրոյն՝ զի անանց է, երկե-
րուք ի սառնամանեաց, զի ոչ ունի ջերմութիւն, զարհուրեցայք ի յորդանցն, զի
անքուն են, զզուշացարուք ի տարտարոսացն, զի անդադար են, երկերուք ի խաւա-
րէն, զի աննշոյլ է, սարսեցէք ի լալ աշտցն, զի սաստիկ է, սասանեցայք ի կրճտել
ատամանցն, զի ահագին է, երկերուք ի դատաւորէն, զի անաշտ է, երկերուք ի
դատաստանէն, զի ահաւոր է, երկերուք ի թագաւորէն՝ զի անկաշտ է, երկերուք
ի հրեշտակացն՝ զի անողորմք են:

Սիրելիք, աստ սերմանեցուք զողորմութիւն, զի անդ հնձեցուք զբարու-
թիւն, աստէն տացուք յաղքատսն և անդէն առցուք յԱստուծոյ:

(Շար. 12)

Հրատ. Ա. Յ. ՍՐՃՈՒՆԻ

102 Զուլի. Դանիել, այր ցանկալին, ցվերջ, ԴԵՁ



ՏՈՄԱՐԱԳԻՏԱԿԱՆ

ԶԱՏԿԻ ՀԱՐՑԸ

Վերջին տասը-տասնըհինգ տարիներու ընթացքին, Եկեղեցւոյ պետեր և առմարագէտներ զանազան առաջարկներ ըրած են Քրիստոսնէական Եկեղեցւոյ մեծագոյն տօնը - Քրիստոսի Յարութեան Զատիկը - միասին տօնախմբելու, աւելի ճիշդ՝ Զատիկի համար հաստատուն թուական մը որոշելու: Անոնց մէջէն ամենէն աւելի ընդունելութիւն գտած ըլլալ կը թուի Զատիկը Հրէական Պատեքէն - իրենց ալ մեծագոյն տօնը - անջատելով՝ Ապրիլի երկրորդ կիրակիին տօնակատարելու առաջարկը: Այս յօդուածով կ'ուզենք ընկել մե'ր ալ համեստ առաջարկը, դարերու վրայ երկարած գտած և Եկեղեցիներու կեանքին մէջ անբաժան զրուծութիւն մը ստեղծող այս հարցը միանգամ ընդմիշտ լուծուած տեսնելու ցանկութեամբ:

Հանրայայտ իրողութիւն է թէ Քրիստոսնէայ Եկեղեցիներ դաւանաբանական զեանի վրայ տկնքալ տարբերութիւններ ունին իրարմէ: Տոմարական հարցերը սակայն ո'չ մէկ աղիւս ունին դաւանական կէտերու հետ, և ուստի շատ աւելի դիւրին է յաղթահարուիլ այն դժուարութիւններուն՝ որոնք արդեւ կը հանդիսանան, զէթ քրիստոսնէական մեծագոյն երկու տօներու - Ծնունդ և Զատիկ - թուականներու միացման: Մանաւանդ որ այլակրօններու համար, որոնք յաճախ լրիւ գաղափար չունին դաւանական մանրու բարդ հարցերու մասին, գլխաւոր տօններու թուականի տարբերութիւնն է որ կը հանդիսանայ ամենէն աչքառու երևոյթը՝ Եկեղեցիներու տարբերութենէն խօսող:

Նախ յայտնենք թէ համամիտ չենք Զատիկը Հրէական Պատեքէն անջատելուն: Եթէ Աւետարանները որոշ կերպով չեն յայտնէր Քրիստոսի յարութեան թուականը, զէթ Պատեքի օրերուն անոր զուգադիպութիւնը կը հաստատեն անհերքելիօրէն:

Արդ, տեսնենք թէ մինչև հիմա ո՞ր

Եկեղեցին է - և ի՞նչ պարագաներու ներքեւ - որ հաւատարիմ մնացած է այս սկզբունքին:

Գիտենք թէ Նիկիոյ Ա. Տիեզերական Ժողովը, զուգարուած 325 թուականին, որոշեց Ս. Զատիկը տօնել գարնան զիշերահաւասարէն (ուրիշ խօսքով՝ գարնանամուսէն - 21 Մարտ) անմիջապէս հաջորդ լուսնի լրման յաջորդող կիրակիին: Տարիներու ընթացքին սակայն, Արեւելեան և Արեւմտեան Եկեղեցիներ տարբեր ձևով մեկնեցին «լուսնի լրման յաջորդող» բացատրութիւնը: Օրթոտոքս Եկեղեցին լուսնի լրման մօտաւոր կիրակին ընդունեց իբրեւ լուսնի լրման կիրակի, մղուած թերեւ այն իրողութենէն, թէ լուսինը իր կլոր ձևը կը պահէ լրման օրը կանխող երկու և անոր յաջորդող երկու օրերուն ևս (այսինքն լուսնական ամսու 12էն մինչև 16րդ օրը), իսկ կաթոլիկներ տառացիօրէն կ'առնէին մնացին այդ բացատրութեան, այնպէս որ եթէ լուսնի աւագ լրումը զուգադիպէր Շաբաթ օրուան՝ յաջորդ օրը կ'ըլլար Զատիկ և ոչ թէ Ծաղկազարդ:

Ուրեմն, այս հաշիւով, եթէ լուսնի լրումը զուգադիպի շաբթուան առաջին երեք օրերուն (Բշ., Գշ., Դշ.), կ'արեւելութիւն կայ որ Զատիկը տօնուի միասին (յաջորդող կիրակիին), եթէ լրման օրը չիյնայ 3 Ապրիլէն (21 Մարտ) առաջ: Այլապէս Հին Տոմարով Զատիկը կ'իյնայ յաջորդ լուսնին (ասկէ՝ 4 կամ 5 հօթնեակներու տարբերութիւնը): Իսկ եթէ լուսնի լրումը իյնայ շաբթուան վերջին երեք օրերէն (Եշ., Ուր., Ծբ.) մէկուն մէջ, այդ պարագային յաջորդող կիրակին Ծաղկազարդ է ըստ Հին Տոմարի և Զատիկ է ըստ Նոր Տոմարի (ասկէ՝ մէկ հօթնեակի տարբերութիւնը):

Անցեալները երբ աչքէ կ'անցնէի ներկայ դարուս առաջին քանի մը տարիներու Հին Տոմարի համաձայն պատրաստուած Օրացոյցները, հանդիպեցայ հետեւալ անհեթեթ բացատրութեան. լուսնի լրումն այսօր է ըստ Հին Տոմարի, մինչ 4 օրեր առաջ նշանակուած էր արդէն լրումն լուսնի: Իսկ աւելի ուշ ժամանակներու

մէջ տպագրուած Օրացոյցները ունին Ապրիլի 3ին (Հ. Տ. Մարտ 21) զարնամանութիւն չի ունեցող ինքնիշխանութիւնները: Արդ, տնօրէնի ճշմարտութիւն մըն է թէ լուսինը իր լրումին կը հասնի ամսուս (լուսնակաւ) 14րդ կամ 15րդ օրը (նայած լուսնակաւ ամսուս 29 կամ 30 օր ունենալուն): Նմանապէս անհերքելի իրողութիւն է թէ գարնանամուտը այն օրն է՝ ուր արեւը ճիշդ Հասարակածին գալով՝ հաւասարապէս հեռու կ'ըլլայ գոյգ բևեռներէն, և երբ հիւսիսային բևեռը կը լուսաւորուի վեցամսեայ խաւարումէ ետք, իսկ հարաւայինը կը խաւարի՝ վեցամսեայ լուսաւորումէ ետք: Արդ, քանի որ աստղաբաշխական հաշիւներով ընդունուած իրողութիւն է թէ արեւը Հասարակածին կը հասնի Մարտի 21ին, ինչպէ՞ս կարելի է որ ունենանք գոյգ գարնանամուտներ: Եւ քանի որ լուսնի լրման օրն ալ որոշ է (և տեսանելի՝ աչքով), ինչպէ՞ս կրնանք տոմարական խնդիր յազել այդ հարցին հարջ և լուսնի լրման օր ընդունիլ լուսնակաւ ամսու 17ը կամ 18ը, երբ լուսինը բաւական ըսն գիշած կ'ըլլայ իր կարողութենէն, իր լման վիճակէն:

Սակայն հարցը հոս չի վերջանար: Արեւելեան Եկեղեցիները այս ձևով հակասած կ'ըլլան Նիկիոյ Ժողովի որոշումներուն, Մարտ 21-Ապրիլ 3ի (Հ. Տ. Մարտ 21) միջև հանդիպող լուսնի լրումը չընդունելով իբրև Աւագ լրում, որուն հետեանքով Զատիկի տօնը կրնայ ուշանալ մինչև 8 Մայիս, այսինքն գարնան եղանակի կէսը անց: Եւ եթէ շարունակուի այսպէս, յաջորդ հազարամեակներուն, ասան պիտի գայ որ Զատիկը իյնայ Յունիսին, այսինքն ամբողջ եղանակին^(*):

Հոս ինքնարեքաբար կը ծագի հարցումը. — ինչպէ՞ս համաձայնեցնել Զատիկը Հրէից Պատեքին կապելու որոշումը

Զատիկը Նոր Տոմարով տօնելու որոշումին հետ (քանի որ այս վերջինին աւելի ճշգրիտ ըլլալուն տպացոյցը տալինք), երբ իննեամսներեակի իւրաքանչիւր շրջանին հանդիպող մէկ լուսնային ամսու տարբերութեամբ Զատիկ տօնուած 5 տարիներէն նրկաւքի պարագային՝ Հրէից Պատեքը կ'իյնայ Նոր Տոմարով Աւագ Եօթնեակի ընթացքին, իսկ միւս երեքի պարագային՝ Հին Տոմարով Աւագ Եօթնեակի ընթացքին: Պարզ խօսելով, երբ երբեմն Արեւմտեան Եկեղեցիներ Զատիկը կը տօնեն Պատեքէն ամիս մը առաջ, իսկ երբեմն Արեւելեան Եկեղեցիներ՝ Պատեքէն ամիս մը ետք^(*):

Ուրեմն ինչպէ՞ս կարելի է հասարակաց եզր մը գտնել գահացնելու համար բոլորը և կանխելու համար հաշուական բարդութիւններ: Մեր խոնարհ կարծիքով, տրուած ըլլալով որ Հրէից Պատեքը Նիսան (լուսնային) ամսու 15ին կը գաւազդիպի, որ է ըսել լիալուսնին (որովհետեւ Նիսան ամիսը 30 օրերէ կը բաղկանայ), մեր առաջին ընելիքը կ'ըլլայ վերադիւրի միջոցով գտնել թէ առեալ տարւոյ մը 26 Մարտէն մինչև 25 Ապրիլ (Պատեքի ամենէն կանուխ և ամենէն ուշ եկած թուականները) երկարող ժամանակամիջոցին ե՞րբ կը պատահի լուսնի լրումը (և հետեալաբար Պատեքը): Այդ ընելէ ետք մեզի կը մնայ անոր յաջորդող կիրակին նկատել որպէս Զատիկի թուականը: Այս հաշուով պահուած պիտի ըլլան նաև Ա-ՔՓ երկարող (մեր այբուբենի թիւերուն համապատասխանող) տարեգիրները և Զատիկը նորէն 35 օրերու միջև ետ և առաջ պիտի շարժի, հինգ օրերու յառաջխաղացումով միայն: Այսպէս, փոխանակ Մարտ 22էն Ապրիլ 25ի միջև, Զատիկը պիտի տօնուի Մարտ 27էն Ապրիլ 30ի միջև (ուրիշ առաւելութիւն մը՝ Զատիկի ամենէն ուշ եկած օրը կապել Ապ-

(*) Ուրիշ անհեթեթութիւն մըն է այն՝ զոր Օրթոտոքս Եկեղեցիներէն ոմանք կը կիրարկեն, ամսաթիւի հետ կապուած տօները (ընդ որոք Ա. Ս. Մնուկը) տօնելով ըստ Նոր Տոմարի, իսկ Զատիկն ու անոր հետ կապուած տօները՝ ըստ Հին Տոմարի:

(*) Կարժէ նկատի առնել Թէ անցեալ տարի (1978) ո՛չ Նոր և ո՛չ Հին Տոմարի համաձայն Ս. Զատիկը տօնուեցաւ Պատեքի յաջորդող կիրակին: Արեւմտեան Եկեղեցիները գայն տօնեցին Պատեքէն ամիս մը առաջ, իսկ Արեւելեանները՝ շաբաթ մը ետք:

բիլի վերջին օրուան)։ Ուրեմն, երբ Տարեգիրքը ըլլայ Ա՝ Չատիկը պիտի տօնուի Մարտի 27ին փոխան 22ին, Բ՝ Մարտի 28ին փոխան 23ին, Գ՝ Մարտի 29ին փոխան 24ին, և այսպէս շարունակաբար։ Օրինակ՝ եթէ Պատեքը իյնայ Մարտի 26ին (ամենէն կանուխ) և այդ օրը ըլլայ Շաբաթ, յաջորդ օրը, Մարտ 27, Կիրակի, կ'ըլլայ Չատիկ (Տարեգիրք Ա)։ Միւս կողմէ, եթէ Պատեքը իյնայ Ապրիլի 25ին (ամենէն ուշ), և այդ օրը ըլլայ Երեքշաբթի (հոս կ'որժէ յիշել թէ Պատեքը կրնայ զուգադիպիլ միայն Գշ. և Շ. կամ Շբ. օրերուն և քիչ անգամ՝ Կիրակի օրունան), յաջորդ Կիրակի օրը, 30 Ապրիլ, կ'ըլլայ Չատիկ (Տարեգիրք Փ, իսկ նահանջ տարիներուն՝ ՔՓ)։

Հարց կը ծագի թէ ի՞նչ պէտք է ընել եթէ Պատեքը զուգադիպի Ապրիլի 24ին կամ 25ին և օրը ըլլայ Կիրակի։ Այդ պարագային երկու կերպով կարելի է շարժիլ։ Կամ Չատիկը բացառաբար տօնել Պատեքին հետ, միեւնոյն օրը(*), և կամ, ուրիշ բացառութեամբ մը, յետաձգել յաջորդ՝ Մայիս 1ի կամ 2ի Կիրակիին։ (Թէև այս կը պատահի արեգակնային 532ամեայ շրջանի ընթացքին մէկ անգամ միայն, քանի որ, ինչպէս ըսինք, հազուադէպօրէն միայն Պատեքը կը զուգադիպի Կիրակի օրունան և հազուադէպօրէն կ'իյնայ Մարտի 26ին կամ Ապրիլի 25ին — ամենէն կանուխ և ամենէն ուշ)։

* * *

Սուրբ Չատիկ տօնին շուրջ խօսելու տան, աւելորդ չենք համարեր տալ նաև հետեւեալ տեղեկութիւնները, որոնք թէև զուրկ օգտակարութենէ, գէթ վստահ ենք թէ մեծապէս հետաքրքրական են տոմարագէտներու համար։

(*) ԺԵ. Գարու վերջերը գոյացած տոմարական տարբերութենէն առաջ, քրիստոնեաներ ջանք կ'ընէին խուսափելու Չատիկը Պատեքին հետ միեւնոյն օրը տօնախմբելէ։ Սակայն անկէ ետք, Արեւմտեան Եկեղեցիներու մօտ կը պատահի այդ զուգադիպութիւնը, թէև հազուադէպօրէն (վերջին անգամ պատահած է 1954ին, իսկ յաջորդ պիտի պատահի 1981ին)։

1) Ս. Չատիկ թուականի տարբերութիւնը Արեւելեան և Արեւմտեան Եկեղեցիներու միջև սովորաբար 1 կամ 5 եօթնեակ է։ 4 եօթնեակի տարբերութիւնը շատ հազուադէպ է, իսկ 2 կամ 3 եօթնեակներու տարբերութիւնը՝ անկարելի։

2) Ամենէն յաճախադէպն է 1 եօթնեակի տարբերութիւնը, յետոյ միասին տօնուող տարիները և ապա 5 եօթնեակի տարբերութիւնը։

3) Կրնայ պատահիլ որ 2 կամ 3 իրերայաջորդ տարիներ Չատիկը տօնուի մէկ եօթնեակի տարբերութեամբ և 2 իրերայաջորդ տարիներ միասին (թէև շատ հազուադէպօրէն), բայց 4 կամ 5 եօթնեակի տարբերութեամբ տարիներ կրնան պատահիլ նուազագոյն երկու տարիներու ընդմիջումով միայն։

4) Առաւելագոյնը 10 իրերայաջորդ տարիներու ընթացքին կրնայ Ս. Չատիկ տօնը միասին չզուգադիպիլ։ Իսկ 4 իրերայաջորդ տարիներ՝ մէկ լուսնական ամսու տարբերութեամբ չպատահիլ։

5) Ս. Չատիկ տօնը թէև 35 օրերու միջև ետ և առաջ կը շարժի, սակայն տարիներու որոշ շրջան մը ան կը զուգադիպի երկու իրերայաջորդ օրերու և չի զուգադիպիլ միւս երկուքին։ Այսպէս, 1950—1979, 30 տարիներու շրջանի մը ընթացքին, եղած են տարի մը կամ տարիներ ուր Չատիկը տօնուած է Ապրիլի 9ին և 10ին (Հին Տոմարով Մարտի 27ին և 28ին), բայց ոչ՝ 11ին և 12ին, տօնուած է Ապրիլի 13ին և 14ին, բայց ոչ՝ 15ին և 16ին, և այսպէս յաջորդաբար։ Նոյնն է նաև, ամսաթիւերու տարբերութեամբ միայն, Նոր Տոմարի պարագային։

6) Իւրաքանչիւր տարուան Չատիկը նախորդ տարուանէ կամ 8—9 և կամ 15—16 օրեր կանուխ կու գայ, իսկ ուշ գալու պարագային՝ 19—20 և երբեմն միայն 12—13 օրեր ուշ։

7) Չատիկը կրնայ նոյն թուականին հանդիպիլ հինգ տարիներու տարբերութեամբ, բայց ամենէն յաճախադէպն է 11 տարիներ ետք նոյն օրուան հանդիպումը։

8) Չատիկ միջին օրն է Ապրիլի 8/21ը։ Կու տանք նաև ցանկը, մինչև 1990 երկարող տարիներու ընթացքին Պատեքի

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ

ԻՐԵՆԵՈՍԻ ՆՈՐԱԳԻՏ ՀԱՏՈՒԱԾՆԵՐ

Charles Renoux, *Patrologia Orientalis* շարքին նոր պրակ մը լոյս ընծայած է, Irénée de Lyon, Nouveaux Fragments Arméniens de l'Adversus Haereses et de l'Epideixis խորագրով, ուր կը ներկայացնէ Իրենէոսի Ընդդէմ Հերձուածոց, և Յոյցք յարջորջուած երկերուն հայերէն թարգմանութեանց մնացորդները:

Ընդդէմ Հերձուածոցի Դ. և Ե. Գիրքերուն հայերէն թարգմանութիւնները գտնուած և հրատարակուած էին գործուսակիզբը: Հայագէտ Ռենուսն նոյն գործին Ա. Բ. և Գ. Գիրքերէն ալ իր ձեռք բերած հատուածներով զօրուոր հիմ մը կը հայթայթէ այն տեսութեան, ըստ որում Երանոսի յիշեալ գործը ոչ թէ մասամբ, այլ ամբողջութեամբ թարգմանուած է հայերէնի մեր հրատարակած նախնեաց ձեռքով:

Յարգելի հայագէտը ակնարկուած բեկորները քաղած է Կ. Պոլսոյ Հայոց Պատրիարքարանին մէկ ձեռագրէն, որ նա-

խապէս կը գտնուէր Ղալաթիոյ Ազգային Մատենադարանը, 54 թիւին ներքեւ, ինչպէս կը տեսնուի Բարգէն Յ. Վրդ. Կիւլէսէրեանի պատրաստած Յուցակին մէջ (Տպ. Անթիլիաս, էջ 316): Այդ ձեռագիրը շատ շահեկան Մողկաթաղ մըն է կազմուած ամենաշուար Ը. Դարուն:

Ներկայ հատորը կը պարունակէ հայերէն բնագիրը, զիմացը լատիներէն թարգմանութեամբ և ներքեւ ծանօթութիւններով: Հատուածները իրարմէ շատ կը տարբերին երկարութեան տեսակէտէն: Թուագրուած են 1-65, իբրեւ Յաւելուած ունենալով 6 փոքր բեկորներ, Ս. Յակոբեանց Մատենադարանի թիւ 2331 և 2526 ձեռագիրներէն:

Գրքին կարեւորագոյն մասը կը կազմեն առաջին 25 հատուածները, որոնք կը վերաբերին Ընդդէմ Հերձուածոցի Ա-Գ Գիրքերուն և լոյս կը տեսնեն առաջին անգամ (էջ 30-73): Յաջորդ 27 հատուածները քաղուած են յիշեալ երկին Դ. - Ե. Գիրքերէն, իսկ մնացեալները Յոյցքէն, որոնք հրատարակուած էին ժամանակին. ուստի հեղինակը այդ հատուածները չէ տպած ամբողջութեամբ, այլ Ղալաթիոյ ձեռագիրը համեմատած է տպագրուելին հետ և տարբերութիւնները միայն յառաջ բերած (էջ 74-151):

Հայերէն թարգմանութիւնէն փրկուած հատուածներուն արժէքը շօշափելի է արդարեւ: Ահաւասիկ մէկը հեղինակին ուշագրաւ ծանօթութիւններէն, գրուած 23րդ հատուածին ներքեւ. "On remarquera encore la qualité du fragment arménien: il complète le fragment grec privé du verbe *inhonorabatur* attesté par la version latine, il complète aussi la version latine privée du verbe *benefaciebat* attesté par le fragment grec" (էջ 69):

Մանրակրկիտ աշխատութեամբ և խնամեալ տպագրութեամբ ի լոյս հանուած այս հատորը՝ երկասիրող պատուարժան հայագէտին կ'ապահովէ վստահարար խորին շնորհակալութեան զգացումներ, Հայրարանութեամբ և Հայագիտութեամբ պարագոյ Հայ և օտար բանասէրներէ:

և անոր յաջորդող կիրակիներուն (որոնք պէտք է ըլլան — և երբեմն միայն են — թուականը Ս. Զատիկ տօնին). —

Տարի	Պատեք	Զատիկ
1979	Եշ. 12 Ապրիլ	15 Ապրիլ
1980	Գշ. 1 »	6 »
1981	Կիր. 19 »	26 »
1982	Եշ. 8 »	11 »
1983	Գշ. 29 Մարտ	3 »
1984	Գշ. 17 Ապրիլ	22 »
1985	Շր. 6 »	7 »
1986	Եշ. 24 »	27 »
1987	Գշ. 14 »	19 »
1988	Շր. 2 »	3 »
1989	Եշ. 20 »	23 »
1990	Գշ. 10 »	15 »

ԳԵՈՐԳ Ս. ՃԻՆԼԻԻԶԵԱՆ

Ն. ԱՐՔ. ԵՌՎԱԿԱՆ

ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ԵՕԹՆԵԱԿԸ

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՄԷՁ

Նախորդ տարիներու նման, այս տարի ևս, Ս. Քաղաքիս քրիստոնեայ համայնքները եփումեցին ոգիով և զովելի նախաձեռնութեամբ նշեցին եկեղեցիներու Միութեան Եօթնեակը, Յունուարի վերջին երկու կիրակիներուն միջև ինկող (21-28) օրերու ընթացքին:

Հաւատքոյթին բացումը, 21 Յունուար, կիրակի կէսօրէ կաք ժամը 4ին, կայացաւ դարձեալ Շմիթ Աղջկանց Վարժարանի ընդարձակ սրահին մէջ: Կրօնական համերգ մը՝ ուր հինգ երգչախումբեր — Լուսերականներու, Ֆրանչիսկանց Որբանոցի, Հայոց, Մէյրի Լօվէլ Կուրանոցի և Ֆրէրներու Վարժարանի — ժամուկէս տեւողութեամբ ներկաներուն հրաժեցուն առաւելաբար կրօնական խորքով երգեր: Մեր երգչախումբը միակն էր որ հանդէս եկաւ («Մեծացուցէ» չարականի երգեցողութենէն բացի) ժողովրդային երգերու զոգար փունջով մը, որուն իրենց մասնակցութիւնը բերին, մեներգներով, Օրք. Սիւզի Տաքէսեան, Սեդա Մազմանեան և Սիւլա Սարգիսեան: Երգչախումբը կը ղեկավարէր Ս. Աթուռոյ Դպրապետ Պր. Սահակ Գալայճեան: Հայերէն երգերը արժանացան ներկաներու բուռն ծափահարութեան: Յաջորդէր ունկնդրել առաւելաբար տարիքոտ կոյր կիներէ բաղկացած Մէյրի Լօվէլ Հօմի խումբը, որ երգեց Անգլերէն և Արաբերէն լեզուներով: Յիշեալ երկու լեզուներով երգելէ զատ, Ֆրէրներու բազմադամ երգչախումբը հանդէս եկաւ նաև Ֆրանսերէնով, հնչաւուր մեղեդիներով հմայելով աննպաստ օդին հակառակ ընդարձակ սրահը իր պատշգամբով լեցուցած ալլացեղ ներկաներու բազմութիւնը:

Երկուշաբթի, 22 Յունուար, ժամը 5ին, Ֆրանչիսկաններու Ս. Փրկիչ ընդարձակ Մայր Տաճարը լիքն էր բազմացեղ հաւատացեալներով: Մէկ ժամ տեւող յայտագրով մը կատարուեցան Ս. Գրական ընթերցումներ՝ Իտալերէն, Ֆրանսերէն, Անգլերէն, Սլոններէն, Արաբերէն և Հայերէն լեզուներով: Հոգչ. Տ. Անուշաւան վրդ. կատարեց Հայերէն ընթերցումը, Պօղոս Առաքեալի կողոսացուց Թուղթէն: Լատին համայնքի հովիւ Հայր Ժօրժ Ապու Խազէն խօսեցաւ եփումեցի չարժամի կարեւորութեան ու ծաւալումին շուրջ: Համբաւուոր երգահոնահար Օկիւսթին Լամա նուագեց կրօնական քաղցրաւուր մեղեդիներ:

Երեքշաբթի, 23 Յունուար, ժամը 5ին, Լուսերականներու եկեղեցիին մէջ էր հաւաքոյթը, բաղկացած Գերմաներէն, Անգլերէն և Արաբերէն հոգևոր երգերէ և Ս. Գրական ընթերցումներէ: Կուռ քարոզով մը հանդէս եկաւ Յոյն-կաթոլիկ համայնքի մեծաւորը՝ Հայր Լուիս Լահամ, յայտնելով թէ բոլոր ալ, եկեղեցական թէ աշխարհական, պարտադանց ենք Տիրոջ առջև, եթէ ձեռնածալ ու անփոյթ մեր կարողութեան չափով սատար չհանդիսանանք Քրիստոսի իսկ բաղձանքը եղող Միութեան, աւելի ճիշդ՝ Քրիստոսի սիրոյն մէջ կայացած եղբայրութեան: Ժամ մը տեւող հաւաքոյթի աւարտին, ներկաներէն իւրաքանչիւրը իր մայրենի լեզուով արտասանեց Տէրունական Աղօթքը, որմէ կաք, համայնքի հոգևոր պետ Փրօֆսթ Էլմութ կլաթթէի հրաւերով, բոլորն ալ բարձրացան եկեղեցւոյ կից սրահը, ուր վոխադարձ սէրով ջերմացած ընկերային մթնոլորտի մը մէջ Գերապատիւ Փրօֆսթը նախ հաց և քիչ կաք գինի հրաժեցուց բոլորին, իբրև նախանշան այն Հաղորդութեան՝ զոր, յարեց, «կը հաւատանք թէ երջանիկ օր մը, մօտաւոր ապագային, պիտի կարենանք ընդունիլ զայն բոլոր եկեղեցիներու Սուրբ Սեղաններէն»: Ինչպէս միւս երեկոյթներուն, մեր կողմէ հոս ևս ներկայ եղան Հոգչ. Տ. Անուշաւան վրդ. Զղանեան, Հոգչ. Տ. Ասպետ Արդ. Պալեան և Հոգչ. Տ. Բարսեղ Արդ. Գալէմէրեան:

Զորեքշարթի, 24 Յունուար, ժամը 5ին, քաղաքիս արեմտեան բաժնին մէջ գտնուող եթովպական քայր եկեղեցւոյ մէջ էր երեկոյթը: Մեծագոյն մասամբ եթովպերէն լեզուով կատարուած կարճ այդ արարողութիւնը փակուեցաւ Անկլիքան եկեղեցւոյ երէցներէն մէկուն օրհնութեան խօսքով:

Հինգշաբթի, 25 Յունուար, ժամը 4ին, Սիոն լեւան վերջին Ընթրեաց վերնատան մէջ կատարուած հաւաքոյթին իրենց մասնակցութիւնը բերին մեր ժառանգաւորները: Եղան ընթերցումներ Երրայերէն և Անգլերէն լեզուներով՝ Հին Ուխտէն, իսկ Յունարէն, Արաբերէն և Ֆրանսերէն լեզուներով՝ Նոր Ուխտէն: Մերոնք երգեցին Ս. Ծննդեան և Հոգեգալստեան շարականներ: Յետոյ բոլորն ալ բարձրացան Ս. Հոգւոյ մատուռը, քանի մը վայրկեանի լռութեամբ լեցուելու Պենտեկոստէի օրը Ս. Հոգւոյն առաքեալներուն վրայ իջմամբ Քրիստոնէական եկեղեցւոյ հիմնարկութեան վայրին խորհուրդովը:

Ուրբաթ, 26 Յունուար, ժամը 5ին, Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարն էր որ, իր խորհրդաւոր ու կիսամութ կամարներուն տակ հիւրընկալեց եկեղեցւոյ Միութեան աղօթածաղովը, զոր բացաւ Լուսերականներու Փրօփաթը՝ Գերմաներէնով արտասանուած Տէրունական Աղօթքով: Հայր Լուծֆի Լահամ կարգաց Արաբերէնով համարներ՝ Պետրոս առաքելի կաթողիկոսայ թուղթէն, իսկ Հայր Նէկուսի՝ եթովպերէնով, Քրիստոնէական Տեղեկատուութեանց կեդրոնի Տնօրէն Ֆրանչիսկեան Հայր Իկնաղիօ Մանչինի 23րդ Սաղմոսը կարգաց Ֆրանսերէնով: Հայր Ասպետ կարգաց Նարեկացիի «Որդի Աստուծոյ» աղօթքը, իսկ Հայր Մանուէլ իր աղու ձայնով մեներգեց «Ով զարմանալի» և «Այսօր ձայնն հայրական»՝ Մկրտութեան շարականները: Իսկ քարոզը խօսեցաւ հիւրաւոր Ս. Աթոռ գտնուող Ռումանիոյ և Պուլկարիոյ Հայոց Առաջնորդ Գերշ. Տ. Տիրայր Եպիսկոպոս՝ Ֆրանսերէն լեզուով: Անկլիքան երէց Քանօն Էտ. Էվըրի առաւ փակման օրհնութիւնը:

Շաբաթ, 27 Յունուար, ժամը 5ը քառորդ անց, զանազան համայնքներու պատկանող հաւատացեալներ, եկեղեցական թէ աշխարհական, լեցուցած էին Ս. Յարութեան Տաճարէն ներս գտնուող Գողգոթայի վերնամաստուռը, ականջալուր ըլլալու համար ամէն կիրակուածքի մատրան յունական բաժնին մէջ կատարուող Հսկումի հոգեպարտ արարողութեան: Մեր կողմէ ներկայ եղան Հոգշ. Տ. Անուշաւան Վրդ. և Հոգշ. Տ. Բարսեղ Աբեղայ: Այս առթիւ միջանկեալ ըսենք թէ, մեզի համար անհատկաւ պատճառներով, այս տարի Յոյն-Օրթոտոքս եկեղեցին իր մասնակցութիւնը չբերաւ միւս արարողութիւններուն: Իսկ Ղպտիններ և Ասորիներ սկիզբէն իրենք զիրենք անմասն պահած են, գէթ Ս. Քաղաքիս մէջ, քրիստոնէութիւնը ոգևորող դրական այս շարժումէն:

Կիրակի, 28 Յունուար, կ. ա. ժամը 11ին, Ֆրանչիսկեաններու Մայր Տաճարին մէջ Հայր Լուծֆի Լահամ Բիւզանդական ծէսով Ս. Պատարագ մատոյց և Արաբերէն քարոզով մը շեշտեց կարեւորութիւնը եկեղեցիներու միջև տիրող համերաշխութեան ու համագործակցութեան, մանաւանդ այս օրերուն՝ ուր ժխտական ազդակներ ամէն առիթով կը միջամտեն ջլատելու ուժն ու կորովը քրիստոնէութեան:

Նոյն օրը, երեկոյեան ժամը 5ին, Հայր Անուշաւան և Հայր Բարսեղ, տարբեր յարանուանութիւններէ բաղկացած կոկիկ բաղմութեան մը հետ փութացած էին Անկլիքաններու Սէյնթ Ճօրճ եկեղեցին, ներկայ ըլլալու համար եօթնեակի եզրափակիչ երեկոյթին: Մէկ ժամուան ընթացքին Արաբերէն և Անգլերէն լեզուներով կատարուած Աւետարանական և Ս. Գրական այլ հատուածներու ընթերցումները ընդմիջուեցան Ս. Կոյսին ձօնուած «Մեծացուցէ» շարականի երգեցողութեամբ և «Հաւատամք»ի աւ Տէրունական աղօթքի միաբերան արտասանութեամբ: Քարոզեց Անկլիքան երէց Էտուըրտ Էվըրի, իսկ փակման օրհնութիւնը առաւ Անկլիքան Արքեպիսկոպոս Գերաշնորհ Տ. Ֆայէք Հատտատ:

«ՍԻՈՆ»-Ի ԼՈՒՍԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Գաղութիս երիտասարդ և եկեղեցատեր անդամներէն Կ. Գ. կը հարցնէ. —

ա) Ինչո՞ւ Մեծ Պահօքը Քառասնորդական Պահի ևս կը կոչուի, երբ գիտենք թէ ան կ'ընդգրկէ եօթ եօթնեակներ կամ 48 օրերու շրջան մը, և

բ) Ի՞նչ է ներկայիս դրութիւնը Մեծ Պահոց ընդհանրապէս և այլ պահերու մասնաւորապէս՝ այլ եկեղեցիներու մօտ:

ա) Մեծ Պահի Քառասնորդական պահի կոչումը կու գայ շատ հին դարերէն: Եթէ ուշադրութեամբ նայինք մեր Օրացոյցներուն, պիտի տեսնենք թէ Մեծ Պահոց շրջանը բաժնուած է երկու գլխաւոր մասերու և օր մեծ պահոց բացատրութիւնը տրուած է առաջին 40 օրերուն միայն, Բուն Բարեկենդանի յաջորդ օրէն (Բշ.) մինչև Ծաղկազարդը կանխող Ուրբաթը: Իսկ երկրորդ շրջանը, որ կը սկսի Ղազարու յարութեան յիշատակով, նշանակուած է պարզ պահի բառով և կ'ընդգրկէ Աւագ Եօթնեակը, ուր կը դադրին Մեծ Պահոց կարգերը (Արեւագալ, Սաղաղական ևլն.) և կը սկսի երգեցողութիւնը մինչ այդ դադրած հանգստեան շարականներուն:

բ) Յունաց մօտ ուտիքի շրջանէն Մեծ Պահ անցքը տեղի կ'ունենայ երկու հանգրուաններով: Նախ, Բուն Բարեկենդանը կանխող Բշ. օրը, կը դադրեցնեն մսեղէնի գործածութիւնը և Միսի Բարեկենդանը կոչուած կիրակիին կը յաջորդէ Նաւակախի Եօթնեակ մը, որմէ ետք, մեզի հետ կը մտնեն եօթ շաբաթներ տեղի Մեծ Պահի շրջանը:

Լատիններ միակն են որ միայն 40 օրեր յատկացուցած են Մեծ Պահոց համար: Ուտի անոնց պահոց շրջանը սկիզբ կ'առնէ Բարեկենդանի եօթեայ խրախճանքներու վաղորդային, Չորեքշաբթի օրը, զոր կը կոչեն Օր Մոխրոց, երբ մօխիւրը կ'օրհնեն և ժողովուրդի գլխուն կը ցանեն խաչանիշ, իբր խորհրդանշ մարդուն հոգէն անդժուած և մարմնին հողին սահմանուած ըլլալուն: Եւ դուրս

ձգելով «պատիկ Չատիկներ» նկատուած կիրակի օրերը, կ'ունենան ճիշդ 40 օրեր պահեցողութեան: Վատիկանի Բ. ժողովը սակայն սահմանափակեց քառասնօրեայ պահեցողութիւնը, հրահանգելով որ այդ շրջանին առաջին և վերջնական օրերը — Օր Մոխրոց և Աւագ Ուրբաթ — միայն նկատուին իբրեւ պահեցողութեան օրեր, իսկ այդ շրջանի Ուրբաթ օրերուն դադրեցուի մսեղէնի գործածութիւնը միայն: Արեւելեան կաթոլիկ եկեղեցիներ վերջերս սկսած Մեծ Պահը հաշուել երկուշաբթի օրէն: (Կ'արժէ հոս յիշել թէ մեր մօտ ևս Մեծ Պահոց կարգերը կը սկսին Յրդ. օրէն — Չորեքշաբթի — և ոչ առաջին օրէն:)

Ղպտիք մեզմէ մէկ շաբաթ առաջ կ'անցնին պահեցողութեան, այսինքն եօթի տեղ ութ եօթնեակներու շրջան մը կ'ընդգրկէ Մեծ Պահը անոնց մօտ: Պատճառը հետեւեալն է. — Չորրորդ դարուն, Դիոկղետիանոս կայսեր հալածանաց ժամանակ, խիստ կը նուազի Ղպտոց թուահամարը եգիպտոսի մէջ: Հեթանոսներու հետ կենակցութենէ զգուշացնելու համար, օրուան Պատրիարքը կ'արտօնէ մերձաւորներու ամուսնութիւնը իր հօտին, պայմանաւ որ մէկ շաբաթ առաջ անցնին պահեցողութեան: Այդ կոնոնը ի զօրու է Ղպտի եկեղեցւոյ մօտ մինչև մեր օրերը:

Ասորի եկեղեցւոյ մէջ Մեծ Պահոց դրութիւնը նոյնն է մեր եկեղեցւոյ հետ: Բայց կղերական դասուն համար անոնց մօտ տեւաբար արգիւտուած է մսեղէնի գործածութիւնը:

Պահքը ամենէն խստապահանջ եղանակաւ ներկայիս կը պահուի Յոյն Օրթոտոքս եկեղեցւոյ մէջ: Կաթոլիկներ վերացուցած են Չատիկան շրջանէն դուրս պահքը բռնելու սովորութիւնը, մինչ Յունաց մօտ Չորեքշաբթիի և Ուրբաթի պահեցողութենէն բացի, երկուշաբթի օրերը արգիւտուած է մսեղէնի գործածութիւնը չի պատիւ հրեշտակացոյ: Բաց աստի, Քրիստոնէական եկեղեցւոյ երկրորդ մեծ տօնը՝ Ս. Ծնունդը ևս անոնց կողմէ կը դիմաւորուի քառասնօրեայ երկարատեւ պահեցողութեամբ, իսկ Ս. Կոյսի Վերափութման տօնը կ'ունենայ զայն կանխող 2 շաբաթներու պահեցողութեան շրջան

ՅԻՍՈՒՆ ՏԱՐԻ ԱՌԱՋ

ՃՕՐՃ Ե. ԹԱԳԱՒՈՐԻ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆԸ

Թագաւորին (Ճօրճ Ե.) ապաքինման համար մասնաւոր պաշտամունք մը տեղի ունեցաւ Ս. Բաղաթին Անկլիքան Ս. Ճօրճ Մայր եկեղեցւոյ մէջ, Դեկտ. 7, Ուրբաթ օր (1928), Մէք իննէս Եպս. ի նախագահութեամբ: Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր կողմէ այդ պաշտամունքին ներկայ գտնուեցաւ Պատր. Փոխանորդ Գերշ. Տ. Մկրտիչ Եպս. Աղաւնունի, Հոգշ. Տ. Կիւրեղ Վրդ. ի հետ, և պաշտամունքէն ետքը Մէք իննէս Սրբազանին հաղորդեց Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր ողջոյններն ու աղօթքները՝ Վեհափառ Թագաւորին առողջութեան համար:

մը: Հետաքրքրական է նաեւ գիտնալ թէ Յօյներ և Ղպտիններ ունին ամբան չըջանին Առաքելոց պառփ անունով պահնցողութեան շրջան մը, որ կ'աճի կամ կը նուազի համաձայն Ս. Զատկի թուականին: Այսպէս, յիշեալ պահքը Ղպտիններու մօտ կը սկսի Հոգեգալստեան յաջորդ օրը, իսկ Յունաց մօտ՝ յաջորդ երկուշաբթիին (մեր Ս. Հռիփսիմեանց տօնի օրը) և կը շարունանակուի մինչև Գլխաւոր Առաքելոց՝ Պետրոսի և Պողոսի տօնին (զոր բոլոր այլ եկեղեցիներ կը կատարեն Յունիսի 29 ին) նախօրեակը: Ուրեմն, տարեգիրը Ա եղած պարագային, յիշեալ պահքը Յունաց մօտ կ'ընդգրկէ վեց՝ իսկ Ղպտոց մօտ եօթ եօթնեակներու երկար շրջան մը, իսկ նուազագոյն պարագային (տարեգիր ֆ կամ ԲՓ)՝ 8 օրեր միայն Յունաց և 15՝ Ղպտոց մօտ:

Մեր Առաջաւորաց պահքը պահք է նաեւ Ղպտոց համար, Յովնանու պահք կոչուած (մենք ալ պահոց վերջին օրը Յովնան մարգարէի յիշատակը կը կատարենք): իսկ Ս. Մննդեան պահքը Ղպտոց մօտ 43 օր է, այսինքն Յօյներէն 3 օրեր առաջ կ'անցնին պահնցողութեան:

Այս առթիւ, Ամեն. Տ. Եղիշէ Պատրիարքը, խորապէս զգածուած, ցաւակցական հեռագիր մը յղեց Քէնթըրպերիի Գերշ. Արքեպիսկոպոսին:

Ն. Վ. ԲԱՐՁՐ ԳՕՄԻՍԵՐԻՆ ԺԱՍԱՆՈՒՄԸ

Ն. Վսեմ. Պաղեստինի և Անդր-Յորդանանու Բարձր Գօմիսէր Սըր Ճօն Չէնսըլըր, Պաղեստին ժամանեց 1928, Դեկտ. 6, Եշ., և առաւել մօտ 10 ին մեծ հանգիստութեամբ մտաւ Երուսաղէմ: Ընդունելութիւնը կատարուեցաւ Եաֆայի դրան մօտ կառուցուած առժամեայ փայտակերտ տաղաւարին մէջ: Բոլոր հոգեւոր պետեր պաշտօնապէս հրաւիրուած էին ընդունելու Ն. Վսեմութիւնը: Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը, Հոգշ. Տ. Կիւրեղ Վրդ. Իսրայէլեանի և Պատրիարքարանիս Դիւանապետ Տիար Կ. Նուրեանի հետ, ներկայ գտնուեցաւ ընդունելութեան հանդէսին:

Ն. Վսեմութիւնը կէսօրին ալ Երուսաղէմի Կառավարչատան մէջ կատարեց իր երդման արարողութիւնը, որուն ներկայ գտնուեցան Պաղեստինի Կառավարութեան բարձրաստիճան պաշտօնեաները և հոգեւոր պետերը: Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը այս հանդէսին ալ ներկայ գտնուեցաւ Հոգշ. Տ. Կիւրեղ Վրդ. ի հետ:

ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ ՆՈՒԱՃՄԱՆ ՏԱՐԵԴԱՐՁԸ

1928 Դեկտ. 9, Կիրակի օր, Մեծն Բրիտանիոյ դրօշին տակ Երուսաղէմի նըւաճման 11րդ տարեդարձն էր: Այս առթիւ մեր (Հայոց) կողմէն գահաբանական մաղթանքներ կատարուեցան Ս. Յարութեան Տաճարին մէջ, Ս. Պատարագէն ետք, և այդ առթիւ մասնաւորապէս աղօթքներ եղան Անգլիոյ Վեհ. Թագաւորին առողջութեան համար:

(Սիւն, 1929, Գ. Տարի, Յունուար, Թիւ 1, էջ 33:)

ՁԵՆՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆ ԱՐԵՂԱՅԻ

Կիրակի, 28 Յունուար, Ս. Հրեհակապետաց եկեղեցւոյ մէջ մատուցուած Ս. Պատարագի ընթացքին, հիւրաբար Ս. Աթոռ զտնուող Թումանիոյ եւ Պուլկարիոյ Հայոց Առաջնորդ Գեորգ. Տ. Տիրայր Եպս. Մարտիրոսեանը կատարեց Բանաստեղծական ձեռնարկութիւնն ու օծուիւր Ս. Աթոռոյս Ընծայարանի սան Հրաչ Սրկ. Քեօրեանի:

Կոչման արտոգոյրներ կատարուեցաւ նոյն եկեղեցւոյ մէջ, Շաբաթ, 27 Յունուար, երեկոյեան ժամերգութեան ետ: Խորհուրդական Էր Հոգե. Տ. Մանուէլ Աբղ. Սրկարեան, իրեն առնքեալական ունենալով Հոգե. Տ. Անուշահան Վարդապետն ու Հոգե. Տ. Բարսեղ Աբեղան:

Կիրակի օր, ձեռնագրութեան խորհուրդը կատարուեցաւ տաւորիչ հանդիսատարութեամբ: Ընծայեալը, ի նշան տաւորահե հրաշարման ձեռնարկի ժողովուրդին դառնալի ետ, ձեռնագրութեան երկրորդ բաժնին մէջ ընդունեց Բանաստեղծական զեպտատարման բոլոր մասերը, տրուութեան ուրոյն աղօթքներով:

Օծման նուիրական պահուն, ընդառաջելով իր փափակին, Ձեռնագրիչ Սրբազանը Հրաչ Սարկաւագը վերակոչեց Տ. Համբարձում Արեղայ, անունովը անոր հանգուցեալ հօր: Ստանալի ետ իշխանութիւն մատուցանելու Ս. Պատարագ եւ տալի ետ իր անդրանիկ օրհնութիւնը ժողովուրդին, բովանդակ Միաբանութիւնը բեմ բարձրանալով ողջագործուեցաւ իր նոր հոգեւոր եղբօր հետ, համբուրելով անոր նորածն հակասն ու աջը: Նոյնը ըրին դպիրներ եւ ժողովուրդ իշ յետոյ, եկեղեցւոյ դասին մէջ:

Ձեռնագրիչ Սրբազանը խօսեցաւ բովանդակալից հարող մը, իրեն յատուկ պերնախօսութեամբ շեշտելով նուիրականութիւնը՝ Նորընծային առջեւ բացուող ծառայութեան ու զոհողութեան ասպարեզին:

Ս. Պատարագին ետ, Տ. Տիրայր Սրբազան շնորհագրեց Տ. Համբարձումի գլուխը կուսակցութեան խորհրդանիշը եղող վեղարով, որմէ ետ Նորընծան առաջնորդուեցաւ Ս. Յարութեան Տանար, անցնելու համար Բաղասունքի ապաշխարութեան իր օրերը, ուսանելով Ս. Պատարագի կարգերը Հոգե. Տ. Անուշահան Վրդ. Ջոզանեանէ:

Ստորեւ՝ կենսագրութիւնը Նորընծային.

ՀՈԳԵ. Տ. ՀԱՄԲԱՐԶՈՒՄ ԱՐԴ. ՔԷՇԻՇԵԱՆ ծնած է Պէյրութ՝ 1958ին: Նախակրթութիւնը ստանալի ետ ծննդավայրի Հայ Աւետարանական վարժարանին մէջ, 1972ին եկած է Երուսաղէմ եւ ընդունուած ժողովարժարանի Բ. դասարանը: Վարժարանի ընթացքը աւարտելի ետ 1977ին, հետեւած է Ընծայարանի դասընթացներուն եւ ստացած Ուրար: Անցեալ տարւոյ Յունիսի 10ին ձեռնադրուած է Աւագ Սարկաւագ՝ Գեորգ. Տ. Շահէ Արեղայ. Անեմեան:

Նորընծան իր անդրանիկ Ս. Պատարագ մատոյց Շաբաթ, 24 Փետրուարին, Մայր Տանարի Աւագ Սեղանին վրայ:

«Սիւն», ի դիմաց Ս. Պատարագ Հօր, ստագրին շնորհաւորելով Նորընծան, կը մաղթէ անոր բեղմնաւոր գործունէութիւն, ի փառս Հայոց. Ս. եկեղեցւոյ եւ մեր բազմաշաղաք ժողովուրդին:



Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԵՆ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՔ - ԲԵՄԱԿԱՆՔ

● Ուր. 5 Յուն. — Կէսօրէ ետք ժամը 2.30-ին, Մայրավանքի մեծ դանդը գուարթի գանգիւններով կը ծանուցանէր սկզբնաւորութիւնը Ս. Ծնունդը — կամ Ծննդեան պահը — կանխող Աւագ Տօներուն: Ուրիշ ետք, չքեղօրէն զարդարուած Մայր Տաճարին մէջ ընթացք կ'առնէ անոնցմէ առաջինին՝ Դաւթի մարգարէի և Յակոբայ Տեառնեղբոր մեծանանդէս նախատեսակը, նախագահութեամբ Ամեն. Ս. Պատրիարք Զօր. Ապա Ս. Թորնեղէք զՏէր. Ս. Աթոռայ շարականի երգեցողութեամբ, Միաբանութիւնը բարձրացաւ Պատրիարքարան:

● Շր. 6 Յուն. — Ս. Դաւթի մարգարէին և Յակոբայ Տեառնեղբայր առաքելոյն (Տօն Առաքելական Ս. Աթոռայ Երուսաղէմի): Ըստ սովորութեան, առաւօտեան ժամերգութեան ընթացքին, Ս. Պատրիարք Զայրը, շուրջառ և եմփօրոն առնելով, բարձրացաւ Տեառնեղբոր Աթոռի պատուանդանին ուր, ժամերգութեան աւարտին, ընդունեց Միաբանութեան շնորհաւորութիւնները: Օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը՝ Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ մատոյց Գերշ. Տ. Կիւրեղ Եպս. Գարիկեան, որ իր քաւով ընթացքին բարեմաղթութիւններ ըրաւ Ն. Ամենապատուութեան բարձր կեանքի և արեւշատութեան համար: Ամեն. Ս. Պատրիարք Զայրը նախագահեց Ս. Աթոռայ հանդուցեալ պատրիարքաց հոգեւորական համար կատարուած հանգստեան պաշտամունքին:

● Կիր. 7 Յուն. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յարութեան Տաճարի վերնատան մեր մատրան մէջ: Ժամարարն էր Զոգշ. Տ. Բարսեղ Արղ. Գալէմտէրեան: Ս. Թարգմանչաց Երկ. Վարժարանի աշակերտութիւնը ստացաւ Ս. Զաղարդութիւն:

— Ամեն. Ս. Պատրիարք Զայրը նախագահեց Մայր Տաճարին մէջ պաշտուած Ս. Ստեփանոսի հանդիսաւոր նախատեսակին:

● Բշ. 8 Յուն. — Ս. Սեփանոսի ճախովկային: Առաւօտեան ժամերգութեան ընթացքին, Ս. Աթոռայ 3 Սարկաւագներն ու 4 Ուրարակիրները, մարգարտաղարդ սաղաւարտ ի գլուխ և տապանակ ու բուրվառ ի ձեռին, պանծացուցին յիշատակը իրենց մատախաւրին: Հանդիսապետն էր Ամեն. Ս. Պատրիարք Զայրը Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ աւանդատան — Ս. Ստեփանոս մատրան — աւագ սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Զոգշ. Տ. Ոսկի Արղ. Որդիքեան: Տօնին բուրվառակիր Զայրերն էին Տ. Ապետ և Տ. Մանուէլ Արեղաներ:

— Գլխաւոր Առաքելոյ՝ Պետրոսի և Պօղոսի հանդիսաւոր նախատեսակը պաշտուեցաւ Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ, նախագահութեամբ Գերշ. Տ. Կիւրեղ Եպս. Գարիկեանի:

● Գշ. 9 Յուն. — Ս. Առաքելոյն Պետրոսի և Պօղոսի: Ս. Պետրոսի վերնամատրան մէջ: Ժամարարն էր Զոգշ. Տ. Բարսեղ Արղ. Անուշեան:

● Գշ. 10 Յուն. — Աւագ Տօներուն վերջինին — և փառաւորագոյնին — մեծանանդէս նախատեսակը պաշտուեցաւ Մայր Տաճարին մէջ, նախագահութեամբ Ամեն. Ս. Պատրիարք Զօր. Ապա Ս. Աթոռայ շարականի երգելով Միաբանութիւնը բարձրացաւ Պատրիարքարան:

● Եշ. 11 Յուն. — Տօն Ս. Որդոյն Ռոսման, Յակոբայ առաքելոյն և Յովնանու աւետարանից — Բարեկեցեաց Ս. Ծննդեան պահը: Մայր Տաճարի Ս. Գլխադրի մատրան մէջ հանդիսաւոր Սուրբ Պատարագը մատոյց Ամեն. Սրբ. Պատրիարք Զայրը և ապա, ամպշովանի լուսի և կենաց Փայտի մատունքն ի ձեռին, նախագահեց երազարձ մեծանանդէս թափօրին: Արարողութեանց աւարտին, նախորդ օրուան նման, շարականի երգեցողութեամբ, Միաբանութիւնը բարձրացաւ Պատրիարքարան, ուր Ն. Ամենապատուութիւնը Ս. Պատարագի նշխար բաժնեց ժողովուրդին և փակեց շարքը Աւագ Տօներուն:

● Շր. 13 Յուն. — Ս. Բարդի հայրապետին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Գլխադրի: Ժամարարն էր Զոգշ. Տ. Վանիկ Արղ. Մանկասարեան:

● Կիր. 14 Յուն. — Նոր Տաքի, Կաղանդ քս Հին Տոմարի: Կէս գիշերին, Մայրավանքի մեծ դանդը, ճայնակեցելով Ս. Յարութեան Տաճարի ծունաց դանդերուն, ուրախ զօղանջներով կ'աւետէր ժամանումը Նոր Տարուան:

— Առաւօտուն, Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ Ս. Պատարագը մատոյց, ըստ սովորութեան, ժամօրհնողը՝ Զոգշ. Տ. Ռուբէն Վրդ. Յովակիմեան: Յետոյ, Ս. Աթոռայ շարականի երգեցողութեամբ, Միաբանութիւնը բարձրացաւ Պատրիարքարանի մեծ դահլիճը, ուր Ս. Թարգմանչաց Մանկապարտեղէն երկու փոքրիկներ գողտրիկ ուղերձներով և ծաղկեփունջի մատուցմամբ Վարժարանի ուսանողութեան Ամանորեան շնորհաւորութիւնները ներկայացուցին Ամեն. Ս. Պատրիարք Զօր, որ տօնը շնորհաւորելէ ետք բաժնեց ժողովուրդին մէկական նարինջ:

● Եշ. 18 Յուն. — Ճրգալոյց Ս. Ծննդեան: Առաւօտեան ժամը 10ին, պայծառ երկնքի մը և գաղշ արեւի մը հառադայնեան ներքեւ, Միաբանութիւնը, գլխաւորութեամբ Ամեն. Ս. Պատրիարք Զօր և ինքնաշարժերու երկար շարանով մը համարայ ելաւ դէպի Բեթղեմէմ: Կէս համրան, Յունաց Ս. Եղիա վանքի մօտ պատուաւիրուելէ և Բեթղեմէմի և չրիակայ գիւղերու Մոխթարներուն կողմէ դիմաւորուելէ

ետք, հեծեալ ոստիկաններու ալ առաջնորդութեամբ, պատկառելի թափօրը շարունակեց իր ճամբան և ժամը 11ին հասաւ Ս. Ծննդեան հետեւ հրապարակը, ուր կը տողանցէին Հայ և օտար Սկստաւտական խումբեր, մինչ գեղադարդ ու հեկայ տօնածառի շուքին՝ Ոստիկանական նուագախումբը կը նուագէր Ծննդեան մեղեդիները։ Ինքնաշարժէ էջքին՝ Ն. Ամենապատուութիւնը զիմաւորութեամբ բեթզեհէմի Բաղաքապետին և Զին. Կառավարչին կողմէ։ Հոն էին նաև ժառ. վարժարանի ուսանողութիւնն ու Ս. Ծննդեան հայաւիանքի Միաբանութիւնը, գլխաւորութեամբ նոր Տեսուչ Հոգեւոր՝ Տ. Հայկասեւր վարդապետի, որոնք Ս. Պատրիարքն ու իր շքախումբը խորհուրդ մեծ շարականի երգեցողութեամբ առաջնորդեցին վանք։ Օտար հիւրերը պատուասիրութեան Տաճարի մեր Տեսչարանին մէջ։

— Կէսօրէ ետք, Դեբը. Տ. Կիւրեղ Եպիսկ. Գարիկեանի գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը շարունակեց իր ճամբը գործեց Սուրբ Ծննդեան Տաճար։ Ս. Այրի ուխտէն ետք, Տաճարի հայկական բաժնին մէջ պաշտօնեցան երեկոյեան ժամերգութիւն և ձրագալոյցի արարողութիւն։ Իսկ Ս. Պատրարգը մատուցութեամբ Ս. Այրին մէջ ժամարարն էր Հոգչ. Տ. Նուրնան վրդ. Մանուկեան։ Ս. Ծննդեան նախատօնակէն ետք, խորհուրդ մեծի երգեցողութեամբ անցնելով սրահադարձ գաւթէն, Միաբանութիւնը բարձրացաւ մեր վանքը և նստաւ ընթերթի։

— Գիշերուան ժամը 10:30ին սկիզբ առին գիշերային և առաւօտեան ժամերգութիւնները Տաճարի հայկական բաժնին մէջ։

● Ուր. 19 Յուն. — Ծննդեան և ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԱՏՏՈՒԹԻՒՆ։ Կէս գիշերին, խորհրդաւոր դանդաճութենէ մը ետք, ամբողջ Միաբանութիւնը իջաւ Ս. Ծննդեան Այրը, ուր կատարուած արարողութիւնը, մօտ մէկ ժամ, ձայնասփռութեամբ իրաւելեան ռատիօկայանէն Այս առթիւ Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը տուաւ իր պատգամը, որ կ'երևի Սիոնի ներկայ թիւին մէջ։ Ներկայ էին երուսաղէմի Բաղաքապետ վսեմ. Թէտի Բօլլէք, բեթզեհէմի Բաղաքապետ վսեմ. Էլիաս Տրէյճ և Զինուորական Կառավարիչը, որոնք ապա իրենց շնորհաւորութիւնը յայտնեցին Ն. Ամենապատուութեան և մեկնեցան։ Սրբազան Պատրիարքն ալ վերագործաւ երուսաղէմ։ Իսկ Զնացեալ հանդիսութեանց նախագահեց Դեբը. Տ. Կիւրեղ Եպիսկոպոս որ, Տաճարի մեր բաժնին մէջ, Հոգչ. Տ. Անուշաւան վրդ. Զղիանեանէ մատուցուած Ս. Պատարագէն և Ջրօրհնեաց արարողութենէն ետք, առաւօտեան դէմ մատուց օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը Ս. Ծննդեան Այրին մէջ։ Ապա, երէկուան կարգով, Միաբանութիւնը բարձրացաւ մեր վանք՝ նախաճաշի։

— Կարճ հանգիստէ մը ետք, Միաբանութիւնը վերագործաւ երուսաղէմ, ուր հասաւ

ժամը 8ին և բարձրացաւ Պատրիարքարան, ուր Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը Ս. Ծննդեան աւետիսով օրհնեց ու արձակեց ամէնքը։

— Երուսաղէմի մէջ, ձրագալոյցի արարողութիւնը կատարուեցաւ Ս. Յարութեան Տաճարին մէջ, Ս. Գերեզմանին զիմաց։ Իսկ Ս. Պատարագը Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին վրայ մատուց Հոգչ. Տ. Բարդէն Արդ. Անուշաւան։ Տաճարի Տեսուչ Հոգչ. Տ. Վաղարշ վարդապետ նախագահեց նախատօնակին։

— Ուրբաթ առաւօտ կանուխ Մայր Տաճարին մէջ պաշտուած ժամերգութեան աւարտին, Աւագ Սեղանին վրայ Ս. Պատարագ մատուց, ըստ սովորութեան, Ս. Հրէշտակապետաց վանուց Տեսուչը՝ Հոգչ. Տ. Սեան վրդ. Դարիպեան, որ ապա նախագահեց Ջրօրհնէքի սրբատաղրաւ արարողութեան։

— Ի բացակայութեան ժառանգ. սաներու, թէ՛ երէկ և թէ՛ այսօր երգեցողութիւնները կատարուեցան տեղացի գպիւրներու կողմէ։

— Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Դեբը. Տ. Կիւրեղ Եպիսկ. Գարիկեան։

● Եր. 20 Յուն. — Յիւստակ մեկոյց։ Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ Ս. Պատարագը մատուց, ըստ սովորութեան, Աւագ Թարգմանը՝ Հոգչ. Տ. Ասպետ Արդ. Պալեան։ Հանգրստեան պաշտամունքին նախագահեց Լուսարարապետ Դեբը. Տ. Հայրիկ Արքեպոս. Ասլանեան։

● Կիր. 21 Յուն. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յարութեան Տաճարի վերնատան մեր մատարն մէջ։ Ժամարարն էր Հոգչ. Տ. Ասպետ Արդ. Պալեան։

● Ել. 25 Յուն. — Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Դեբը. Տ. Տիրայր Եպիսկոպոս։

● Ուր. 26 Յուն. — Անուանակոչութիւն Տեառն։ Առաւօտեան ժամը 8:30ին, Դեբը. Տ. Տիրայր Եպիսկ. Մարտիկեանի գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը շարունակեց իր ճամբը գործեց Ս. Յարութեան Տաճար, ուր Դեբը. Հանգիստապետ Սրբազանը մատուց օրուան հանգիստաւոր Ս. Պատարագը Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին վրայ և կուռ քարոզով մը յորդեցեց Սաղիմայեքը զինուելու առողջ գիտակցութեամբ մեր ազգային արժէքներուն և ըլլալու հաւատարիմ անդամաւոր անունը։ Վանք դարձին, Հայոց Թաղի մուտքէն, լոյս ի լուսոյ՝ տօնի շարականին երգեցողութեամբ, Միաբանութիւնը յառաջացաւ դէպի Մայրավանք և բարձրացաւ Պատրիարքարանի դահլիճը, ուր Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր նախագահութեամբ կատարուեցաւ Տեսչանէքի արարողութիւն։ Ս. Աթոռոյս բարիքներու օրհնութեան աւարտին, վերուցս սեղանատան և խոհանոցին մէջ ևս զինուելու նոյն արարողութիւնը, ժամօրհնող Հոգչ. Տ. Ռուբէն վրդ. Յովակիմեանի գլխաւորութեամբ։ Օրհնութեամբ նաև հեթսան՝ աւանդական հաշը տօնին։

— Նախատեսակին ի Ս. Յակոբը նախագահեց Գերշ. Տ. Կիւրեղ Եպս.:

● Եր. 27 Յուն. — Ինքնուր Յովնանու Կարապետին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Կարապետի խորանին վրայ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Մանուէլ Արղ. Երկաթեան:

● Կիր. 28 Յուն. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Հայրիկ Արղ. Գալաթեան:

● Եր. 3 Փետր. — Ս. հայրապետացն Արամասի եւ Կիրղի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Սեան Վրդ. Դարիպեան:

● Կիր. 4 Փետր. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, վերնատան մեր մատարան մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Բարսեղ Արղ. Գալաթեան:

● Եր. 10 Փետր. — Ս. Գրիգորի Ասուածարանին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գրլխադիր: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Ոսկի Արղ. Որդիքեան:

● Կիր. 11 Փետր. — Բարեկենդան Առաջաւորի պանոց: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Վանիկ Արղ. Մանկասարեան:

● Ուր. 16 Փետր. — Յիւստակ Յովնանու մարգարէին: Առաւօտեան ժամերգութեան աւարտին, Մայր Տաճարին մէջ Հոգշ. Տ. Ասպետ Արեղայ կատարեց ընթերցումը Յովնանու Գրքին:

— Նախատեսակին ի Ս. Յակոբը նախագահեց Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպս.:

● Եր. 17 Փետր. — Ս. Սարգսի զօրավարին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Գանձատան նախագահի թը եղող Ս. Սարգսի մատարան մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Անուշաւան Վրդ. Զղջանեան: Ապա, ընկալեալ սովորութեան համաձայն, հոգեհանգստեան պաշտօն կատարուեցաւ հանգուցեալ աղգային մեծանուն բարերար Գալուստ Կիւլպէնկեանի հօր՝ Սարգսի հոգեւոյն համար, անոր անուան տօնին առթիւ: Հանդիսապետն էր Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպս.:

● Կիր. 18 Փետր. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատարան մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Ռուբէն Վրդ. Յովնիսեան:

● Եր. 24 Փետր. — Ս. Իսահակայ Կարբէի հայրապետին: Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ իր անդրանիկ Ս. Պատարագը մատուց Հոգշ. Տ. Համարաձում Արեղայ Բէշլիշեան:

● Կիր. 25 Փետր. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Անուշաւան Վրդ. Զղջանեան, վարժիչ — ուսուցիչը նորընձային՝ որ կը սպասարկէր Ս. Խորհուրդին:

● Բշ. 26 Փետր. — Տեառնըդառաջի մեծանշանէն նախատեսակին եւ անոր յաջորդող առաջին մեղակոստանին ի Ս. Յակոբը նախագահեց Գերշ. Տ. Կիւրեղ Եպս. Գարիկեան:

— Գերշ. Սրբազանը նախագահեց նաեւ գիւղերատեղքին Մայր Տաճարին մէջ պաշտուած եկեղեցեւորի եւ Հսկման կարգերուն, որմէ ետք, ժառ. սաներ նախկին վարժարանի դաշտին վրայ վառեցին աւանդական կրակը: Խուռնեւրամ ժողովուրդը մոտեցած էր դաշտ, ձմեռնաւիերջի տաքուկ օդով ու անամպ երկնքի մը տակ գիտեալ հեթանոսական վերջամեաց սովորութիւններէն եղող Խաբոյկահանդէսը:

● Գշ. 27 Փետր. — Տեառնըդառաջ: Օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ մատուց Գերշ. Տ. Կիւրեղ Եպիսկոպոս:

● Դշ. 28 Փետր. — Վարդանանց մեծանշանէն նախատեսակին ի Ս. Յակոբը նախագահեց Գերշ. Տ. Կիւրեղ Եպս. Գարիկեան:

Պ Ա Շ Տ Օ Ն Ա Կ Ա Ն Ք

● Բշ. 8 Յուն. — Օրթոտքս Եկեղեցւոյ Ս. Իննդեան տօնին առթիւ, կէսօրէ առաջ, Ամեն. Ս. Պատրիարքը, ի գլուխ Միաբանութեան, շնորհաւորական այցելութիւն տուաւ Յունաց Ամեն. Ս. Պատրիարքին, որմէ ետք, Գերշ. Տ. Կիւրեղ Եպս., Հոգշ. Հայրերու ընկերակցութեամբ, այցելեց Հապէշաց եւ Ասորւոց Եպիսկոպոսներուն եւ Ռուսաց վանքի Մեծաւորին:

● Ուր. 12 Յուն. — Բեթլեհէմի Զինուորական Կառավարիչը այցելեց Ս. Պատրիարք Հօր:

● Եր. 13 Յուն. — Դիւերուան ժամը 7ին, Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը նախագահեց Ալէքս եւ Մարի Մանուկեան ժառանգ. վարժարանի Ամանորի Հանդէսին, որ առաջին անգամ ըլլալով կայացաւ նորակառոյց վարժարանի ընդարձակ սրահին մէջ:

● Բշ. 15 Յուն. — Կէսօրէ ետք, Ս. Էջմիածին մատարան մէջ, Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը նախագահեց Կաղանդի առաւօտեան վախճանած Պատրիարքարանի պահակ — բարապան Հայկ Մկրտիչեանի յուղարկաւորութեան:

● Եր. 20 Յուն. — Մեր Ս. Իննդեան տօնին առթիւ, կէսօրէ առաջ, Պատրիարքարան յաջորդարար շնորհաւորական այցելութեան եկան — Յունաց Միաբանութիւնը՝ գլխաւորութեամբ Ամեն. Տ. Բենեդիկտոս Պատրիարքին, Լատինաց Միաբանութիւնը՝ գլխաւորութեամբ Օսեո. Տ. Պէթրիթի Պատրիարքին, Զրաւիսկեանք՝ գլխաւորութեամբ Գերշ. Կիւսմետին, Պապական Նուիրակը, Անկիլիբան Արքեպիսկոպոսը, Ասորւոց եւ Հապէշաց Եպիսկոպոսները՝ իրենց Միաբանութեան անդամներով, Յոյն եւ Հայ Հռովմէական եւ Մարոնիթ համայնքի Մեծաւորները՝ իրենց օգնականներով, Ռուսաց Միաբանութեան Մեծաւորը, Ռուսէն Եկեղեց-

ւոյ ներկայացուցիչը և Լուտերականներու փրօփաթն ու Արար-Լուտերականներու երէցը:

● Կիր. 21 Յուն. — Նոյն առթիւ շնորհաւորութեան եկան՝ Քաղաքացետ վանք. Թէտի Բօլլէք՝ Քաղաքացետարանի երկրաչափ Պր. ձարալլահի հետ, Կրօնից Նախարարութեան ներկայացուցիչն ու Ոստիկանապետը, ինչպէս նաև «ձերմակ Ռուսերու» վանքին Մեծաւորը:

● Բշ. 22 Յուն. — Նոյն առթիւ շնորհաւորութեան եկան օտար տէրութեանց Հիւպատոսները:

— Կէսօրը քիչ անց, օրերս Խարայէլ այցելող Ամերիկայի Միացեալ Նահանգաց նախկին Նախագահ Պր. ձէրալտ Ֆօրտ, իր ազնուափայլ տիկնոջ հետ, այցելեց Ս. Աթոռ: Վանքի զրանդիմաւորուեցաւ Միարանութեան կողմէ, մինչ վարժարանի աշակերտութիւնը, ատենէ մը ի վեր սաստիկ ցուրտին հակառակ հոն սպասող, ջերմ ծափահարութեամբ եկեղեցւոյ դռնին մէջ ողջունեց մեծայարգ հիւրերը, որոնք յետոյ առաջնորդուեցան Մայր Տաճար, ուր ընդունուեցան Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր կողմէ և Ս. Գլխադրի վրայ իրենց ուխտը ընելէ ետք լաւ տպաւորութիւններով մեկնեցան:

● Շր. 17 Փետր. — Երեկոյեան, Սկոպտական St. Andrew's եկեղեցւոյ մէջ, եկեղեցւոյ երէց Թօմ Հուսթօնի հրաւերին ընդառաջելով, Գերշ. Տ. Կիրեղ Եպս., Աւագ Թարգման Հոգշ. Տ. Ասպետ Արդ. և Տիար Գէորգ Հինգլեան ներկայ եղան Ս. Քաղաք այցելող վեր. Պրօտիի ի պատիւ տրուած ընդունելութեան:

● Կիր. 18 Փետր. — Ընդառաջելով Մարոնիթ համայնքի Մեծաւոր Մօնս. Օկոսթին Հարփուշի հրաւերին, Հոգշ. Տ. Անուշաւան Վրդ. Զղջանեան ներկայ գտնուեցաւ Մարոնիթներու եկեղեցւոյ մէջ, 9 Փետրուարին զուգարկապաժ Ս. Մարոնի տօնին առթիւ յիշեալին մատուցած Ս. Պատարագին և եկեղեցւոյ կից քրահին մէջ տրուած ընդունելութեան:

Մենդեան Ութօրէքին Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին վրայ հանդիսաւորապէս պատարագելէ և քարոզելէ զատ, կատարեց նաև քահանայական ձեռնադրութիւնն ու օծումը Հրաշ Սարկաւազին, այդ առթիւ խօսած յորդորական իր քարոզին մէջ յայտնելով թէ իր Ս. Աթոռոյս հացը կերած ըլլալուն (Սրբազանը, ծնած Պէյրութ, 1910ական թուականներուն աշակերտած է Ս. Աթոռոյս Ժառնգ. վարժարանին և ապա ներգաղթած Հայրենիք) պարտքն է որ մասամբ մը հատուցած եղաւ իր կատարած ձեռնադրութեամբ:

3 Փետրուար, Շարաթ գիշեր, Սրբազանը խիստ շահեկան ու հետաքրքրական բանախօսութիւն մը տուաւ Ռուսական հայ ու Պուլկարահայ գաղութներու անցեալին ու ներկային մասին, Հ. Ե. Միութեան ակումբին մէջ:

Գերշ. Սրբազանը 14 Փետրուարին, Զորեք-չարթի օր, Իսթանպուլի ճամբով վերադարձաւ իր պաշտօնատեղին, ականատես ըլլալէ ետք Ամեն. Տ. Եղիշէ Պատրիարքով գլխաւորուած Ս. Յակոբեանց Միարանութեան արձանագրած նուաճումներուն՝ կրօնական ու կրթական գետններու վրայ:

Հ Ի Ռ Ե Ր ՝ Հ Ա Յ Ր Ն Ն Ի Ք Է Ն

22 Յունուար, Երկուշաբթի օր, ընդառաջելով Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր հրաւերին, Հայաստանէն Ս. Աթոռ ժամանեցին Մայր Աթոռոյ պաշտօնաթիւթ լէյծիածին Ամառգրի Խմբագիր Տիար Արթուր Հատիտեանը և Միջեկեղեցական Յարաբերութիւններու Քարտուղար Տիար Պարգե Շահպաղեանը, երկուքն ալ դասախօսներ Հոգևոր ձեմարանի:

Յարգարժան հիւրերը Երուսաղէմ մնացին մինչև 11 Մարտ, մօտէն հսկելով Ս. Աթոռոյ Տպարանին մէջ նոր, էլէքթրօնիկ մեքենայով կատարուած Աստուածաշունչի տրևմտահայ թարգմանութեան տպագրութեան: Թարգմանութիւն մը՝ զոր տարիներու տքնաջան աշխատանքով գլուխ հանած էին, նմանապէս Հոգևոր ձեմարանի դասախօս Տիար Սամուէլ Անթոնեանի հետ, վերին հսկողութեամբ Ազգիս սիրեցեալ վեհ. Հայրապետին:

16 Փետր., Ուրբաթ գիշեր՝ Պր. Հատիտեան իսկ 6 Մարտ, Գշ. գիշեր՝ Պր. Շահպաղեան բանախօսեցին Հայ Երիտ. Միութեան սրահին մէջ Առաջինը խօսեցաւ իրենց աշխատանքին ու առաքելութեան շուրջ, իսկ երկրորդը՝ Հայաստանի Երիտասարդութեան մասին:

Գ Ե Ր Ը. Տ. ՏԻՐԱՅՐ ԵՊՍ. ՄԱՐՏԻԿՆԱՆ

Մ Ե Ր Մ Է Ջ

12 Յունուար, Ուրբաթ օր, Պուլքէշէն Ս. Քաղաք ժամանեց Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի Միարան և Ռուսական ու Պուլկարիոյ Հայոց Առաջնորդ Գերշ. Տ. Տիարայ Եպս. Մարտիկեանը, Ս. Մենդեան տօնը մեր մէջ անցընելու համար, հրաւերովը Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր:

Գերշ. Սրբազանը Ս. Աթոռ մնաց աւելի քան ամիս մը, և եկեղեցական հանգիստութեանց իր մասնակցութիւնը բերելէ և Սուրբ



Բ Ո Վ Ա Ն Դ Ա Կ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Ամեն. Ս. Պատրիարք Զոր Ծննդեան պատգամը Բեքդեհեմի Սուրբ Այրեն	Երես	2
Շնորհաւորական գիր՝ Ամենայն Հայոց Վեհ. Հայրապետէն		5
» հեռագիր՝ Յովնանէս - Պողոս Բ. Պապէն		6
» գիր՝ Թուսաց Պիմէն Պատրիարքէն		6
» գիր՝ Տիար Ալեքս Մանուկեանէն		7
Հեռագիր՝ յղուած Ամենայն Հայոց Հայրապետի		7
ՓՈԽԱՆ ԽՄԱՌԱԳՐԱԿԱՆ. —		
— Պատրիարքական Կոնգրակ՝ Վսեմ. Տիար Ալեքս Մանուկեանի ուղղուած		8
Վսեմ. Տիար Ալեքս Մանուկեանի Հ. Բ. Ը. Մ. Ի Նախագահութեան 25ամեակը		10
ԿՐՕՆԱԿԱՆ. —		
— Նորոգուող ժամանակը	Գ. Ճ.	12
ԲԱՆԱՍՏԱՆՉԻԱԿԱՆ. —		
— Երբ կը ճայիմ	ԵՂԻՎԱՐԳ	14
— Քառեակներ	Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ	17
— Վարդանանց յիշատակին	Գ. ՃԱՐՏԱՐ	18
— Քառեակներ	» »	18
ԳՐԱԿԱՆ. —		
— Անկապ խոհեր	Գ. ՃԱՐՏԱՐ	19
ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. —		
— Սեփանոս Կրդ. Աղբամարայ	Ն. ԱՐՔ. ԾՈՎԱԿԱՆ	22
— Two Leaves of Acts in the Perkins Library	MICHAEL E. STONE	24
— «Պատմութիւն Բարաղամու եւ Յովասափու»	ՓԱՅԼԱԿ ԱՆԹՈՊԵԱՆ	25
ՄԱՏՆԱԿՐԱԿԱՆ. —		
— Վասն պանոց	Հրատ. Ա. Յ. ՍՐՃՈՒՆԻ	29
ՑԱՄԱՐԱԳԻՏԱԿԱՆ. —		
— Զատիկ հարցը	ԴԵՈՐԳ Ս. ՃԻՆԻՎԻՋԵԱՆ	35
ԳՐԱԽՑԱԿԱՆ. —		
— Իբեկեոսի նորագիտ հաստատմներ	Ն. ԱՐՔ. ԾՈՎԱԿԱՆ	38
Եկեղեցիներու Միութեան Եօթնեակը Երուսաղէմի մէջ	Գ.	39
«ՍԻՈՆ», Ի ԼՈՒՍԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ. —		
— Մեծ Պահքը ինչո՞ւ Քառասնորդական կը կոչուի		41
— Այլ Եկեղեցիներու մօտ պահքը ինչպէ՞ս կը պահուի այսօր		41
ՅԻՍՈՒՆ ՏԱՐԻ ԱՌԱՋ. —		
— Ճօրն Ե. Թագաւորի հիւանդութիւնը		42
— Ն. Վ. Բարձր Գովախէրին ժամանումը		42
— Երուսաղէմի նուաճման տարեդարձը		42
Զեռնագրութիւն Աբեղայի		43
Ս. ՅԱԿՈԲ ՆԵՐՍԷ. —		
— Եկեղեցականք - Բեմականք		44
— Պատշտականք		46
— Գերե. Տ. Տիրայր Եպս. Մարտիրոսեան մեր մէջ		47
— Հիւրեր՝ Հայրենիքէն		47